

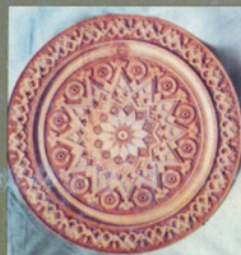
Площа заповідних об'єктів Чернівецької області становить 8,0% загальної території, що вдвічі більше середнього показника в Україні. Законом України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» передбачається до 2005 року збільшити площу природно-заповідного фонду Карпатського регіону до 20 відсотків.

сторінки 7-19

Тайна для Володимира Ворончака — це і колиска дитячих мрій, і оберіг, і невичерпне джерело самобутнього мистецтва

сторінки 145-151

*17 березня 2002 року –
10-річчя з часу заснування
науково-дослідного Центру Буковинознавства
при Чернівецькому національному університеті
ім. Юрія Федьковича*

*Налагодження співпраці з науковими установами
Австрії, Німеччини, Румунії, Польщі та інших країн,
організація міжнародних буковинознавчих конференцій,
ініціювання та підтримка наукових досліджень,
видання відповідних матеріалів і праць з історії Буковини,
студентські обміни —
це далеко не повний перелік форм роботи,
що визначають обличчя молодого, але вельми
поважного і авторитетного наукового закладу.*

*Користуючись нагодою, редколегія журналу
“Зелена Буковина” вітає Центр Буковинознавства з першим
ювілеєм і бажає нових уживків на буковинознавчій ниві.*

*Особливо у відродженні кращих традицій
буковинської спільноти, пошуках шляхів зближення поглядів
на минуле і сучасне жителів Північної і Південної Буковини.*

*Тоді обов’язково збудеться мрія директора Центру
проф. Олега Панчука, яку, без сумніву, підтримують
справжні буковинці, незалежно від місця проживання:
щоб українські, румунські, австрійські професори
викладали історію Буковини
з одного підручника.*

№ 1-2, 2001

Серія «Екологія та краєзнавство»

РЕДКОЛЕГІЯ ВИПУСКУ:

Бауер М.Й.
Васюта С.І.
Коржик В.П., (наук. редактор)
Квасецький А.Т. (гол. редактор)
Макар Ю.І.
Руденко В.П.
Сівак В.К.
Скільський І.В.
Шилепницький І.О.
Чернявський О.А.
Чорней І.І

ВИДАВЦІ:

Науково-дослідний центр
буковинознавства
при Чернівецькому
національному університеті

Чернівецька
обласна Рада

Державне управління
екології
та природних ресурсів
у Чернівецькій області

ПАРТНЕРИ:

Чернівецька обласна
дирекція
АКБ "Укрсоцбанк"
Чернівецький обласний
краєзнавчий музей

З М І С Т

ІНФОРМАЦІЯ

Новий рівень співробітництва	5
У Збірника екологічного законодавства - поповнення	5
Міський театр Чернівців у контексті архітектури Фельнера і Гельмера у коронних землях Австро-угорської монархії	5

ОФІЦІЙНО

Сівак А.К. «Верхній Прут» та інші форми міжнародного екологічного співробітництва	7
Галицька Л.Г. Буковинський музей живих рослин готується до 125-річчя	12

ЕКОЛОГІЯ І ПОЛІТИКА

Солодкий В.Д. Збережемо Буковинські Карпати	15
Васюта О.А. Основні напрямки та форми діяльності екологічних організацій України	24
Халаїм Т.Є. Екологічна освіта та виховання як запорука майбутнього покращення екологічної ситуації в Україні	36

АГРОЕКОСИСТЕМА

Чернявський О. А., Сівак В. К. Наукові здобутки та перспективи їх застосування в ґрунтозахисному землеробстві Буковини	41
--	----

Чигур Р. Ю. Стан та проблеми земельних ресурсів Буковини 70—90-х рр.	47
--	----

БІОЛОГІЯ

Скільський І. В. , Годованець Б. Й. , Бучко В. В. Чепура велика в регіоні Українських Карпат	53
--	----

І.В.Марисова, В.М.Бойко Про походження назв птахів	61
--	----

ЧЕРВОНА КНИГА БУКОВИНИ

Скільський І.В. Совка	66
---------------------------------	----

Чорней І.І., Никирса Т. Д. Жировик Лезеля	68
---	----

ПРИРОДНІ ЦІЛИТЕЛІ

Потопальський А.І. Ехінацея — усім живим істотам на Землі від багатьох хвороб панацея	71
---	----

Гиндич О.В. Лікувально-енергетичні властивості лавра благородного	84
---	----

Колодій О. Гінгко, або «еліксир молодості», дбає про наше здоров'я і довголіття	90
---	----

ДОСЛІДЖЕННЯ

Антонов В. С., Геряк Я. М., Корнілович В. Г. До питання оцінки режиму вітру на висоті 100 метрів над поверхнею землі в Чернівцях	93
---	----

Костик Л.Б. Вода з семи криниць	97
---	----

Чеховський І.Г. Тасмниця залятих каменів	102
--	-----

ПУБЛІКАЦІЇ

Яківчук А.Ф. То наші любі, високі Карпати	105
---	-----

ЕСКІЗИ ДО ПОРТРЕТА

Яківчук А.Ф. Тайна Володимира Ворончака	145
---	-----

№ 1-2, 2001

Series «Ecology and Regional Science»

EDITORIAL BOARD:

Bauer M.
 Vasyuta S.
 Kvasetskyi A. (*editor-in-chief*)
 Korzhyk V. (*scientific editor*)
 Makar Yu.
 Rudenko V.
 Sivak V.
 Skilskyi I.
 Shylepnytskyi I.
 Chernyavskyi O.
 Chornei I.

EDITORS:

Research Centre of Bukovyna
 Studies at Chernivtsi National
 University

Chernivtsi Oblast Council
 State Department of Ecology and
 Natural Resources in Chernivtsi
 Oblast

THE PARTNERS:

Chernivtsi regional management
 of joint-stock commercial Bank
 «Ukrsotsbank»

Chernivtsi Regional
 Museum

THE CONTENTS

INFORMATION

A New Level of Cooperation.....	5
Enlargement of the Ecological Legislation Book.....	5
Chernivtsi Theatre in the context of Felner and Helmer's architecture in the crown Austro-Hungarian Monarchy.....	5

OFFICIALLY

<i>Sivak V.</i> «The Upper Pruit» and other forms of the international ecological cooperation.....	7
<i>Halytska L.</i> Bukovinian Museum of Natural Plants is 125.....	12

ECOLOGY AND POLITICS

<i>Solodkyi V.</i> To Save the Bukovinian Carpathians.....	15
<i>Vasyuta O.</i> Main ways and forms of the Ukrainian Ecological Organisations' activities.....	24
<i>Halaim T.</i> Ecological education and upbringing as a guarantee of future improvement of the ecological situation in Ukraine.....	36

AGROECOSYSTEM

<i>Chernyavskyi O., Sivak V.</i> Scientific achievements and prospects of their use in the soil-protective agriculture of Bukovyna.....	41
---	----

<i>Chyhur R.</i>	
State and problems of land resources of Bukovyna in the 70-90-ies.....	47
<u>BIOLOGY</u>	
<i>Skilskyi I., Hodovanets B., Buchko V.</i>	
<i>Egretta alba</i> (L.) in the area of the Ukrainian Carpathians.....	53
<i>Marysova I., Boiko V.</i>	
Etymology of birds' names.....	61
<u>THE RED BOOK OF BUKOVYNA</u>	
<i>Skilskyi I.</i>	
<i>Otus Scops</i> (L) (Strigiformes, Strigidae).....	66
<i>Chornei I., Nykyrsa T.</i>	
<i>Liparis Loeselii</i> (L) Rich. (Orchidaceae Juss.).....	68
<u>NATURAL HEALERS</u>	
<i>Potonalskyi A.</i>	
Echinacea—panacea from many diseases for all living things on the Earth.....	71
<i>Hyndych O.</i>	
Curative and energy qualities of <i>Zaurus nobilis</i> Z.....	84
<i>Kolodii O.</i>	
<i>Ginkho biloba</i> or «youth elixir» takes care of our health and longevity.....	90
<u>RESEARCH</u>	
<i>Antonov V., Heriak Y., Kornilovych V.</i>	
Determining the wind conditions on the height about 100 meters above the Earth in Chernivtsi.....	93
<i>Kostyk L.</i>	
Water from seven wells.....	97
<i>Chekhovskiy I.</i>	
Mystery of the damned stones.....	102
<u>PUBLICATIONS</u>	
<i>Yakivchuk A.</i>	
Our dear, high Carpathians.....	105
<u>SKETCHES TO A PORTRAIT</u>	
<i>Yakivchuk A.</i>	
Mystery of Volodymyr Voronchak.....	145

НОВИЙ РІВЕНЬ СПІВРОБІТНИЦТВА

Наприкінці 2001 року на запрошення Сучавського університету "Штефан Чел Марє" у Румунії побувала офіційна делегація Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича на чолі з ректором професором Миколою Ткачем.

Наукове співробітництво між обома вузами започатковане 1990 року. На території країн-сусідів працюють спільні археологічні, географічні та фольклорні експедиції, літні мовні школи для студентів-міжнародників ЧНУ та філологів СУ. Традиційними стали сумісні наукові конференції, обмін літературою і "візитуючими" лекторами. 2001 року шести випускникам ЧНУ – громадянам Румунії - вручені дипломи спеціаліста.

Позитивно оцінивши результати співпраці, сторони підписали угоду про продовження і поглиблення міжвузівського співробітництва.

У Збірника екологічного законодавства - поповнення

Колектив упорядників і видавництво РЖ «Зелена Буковина» мають приємність повідомити, що вийшов з друку 7-ий том Збірника законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. Він містить матеріали, які доповнюють, змінюють чи скасовують попередні, а також нові акти, прийняті у 2000-2001 роках.

МІСЬКИЙ ТЕАТР ЧЕРНІВЦІВ У КОНТЕКСТІ АРХІТЕКТУРИ ФЕЛЬНЕРА І ГЕЛЬМЕРА У КОРОННИХ ЗЕМЛЯХ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ

У жовтні 2001 року в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича працювала Міжнародна наукова конференція «Чернівецька архітектура австрійського періоду». Її організували Австрійська бібліотека та Центр буковинознавства при ЧНУ за підтримки Українсько-австрійського бюро кооперації в науці, освіті та культурі м. Львова. Науковці з Києва, Львова, Відня, Граца, Москви обговорювали своєрідність та стильову різноманітність архітектурного обличчя столиці Буковинського краю, архітектонічну спорідненість між Віднем і Чернівцями.

Пропонуємо читачам тези з виступу Фрідріха Був'є (м. Грац, Австрія).

У період між 1870-1914 рр. віденські архітектори Фердинанд Фельнер і Герман Гельмер створили проекти більш ніж п'ятдесяті театрів і кон-

цертних залів у Центральній і Східній Європі — від Цюріха до Одеси, від Гамбурга до Фіуме — які, за великими винятками, і сьогодні ще використовуються за своїм призначенням і зберегли свою практичну функцію. Відповідно до великих зразків театральної архітектури тієї епохи, оперних будинків у Відні й Парижі були знайдені рішення, які враховували також відповідні місцеві умови та необхідності.

У цілому, більшість театральних будівель, а відтак і ті, що спроектовані обома театральними архітекторами Фельнером і Гельмером, належать до стильової епохи історизму. Уже сама назва вказує на звернення до раніших стилів та їхнє «повторне оживлення». Якщо в основі класицизму ще закладена стильова програма, то історизм у своєму звичному значенні володіє можливістю звертатися до будь-якого давнішого стилю. Так, у другій половині XIX ст. існували поряд зразки неоготичного стилю, неоренесансу чи необароко. Змішання стилів, що нерідко ставало наслідком цього, у середині XX ст. призвело до дискримінації цієї стильової епохи, яка була реабілітована лише під час наукового опрацювання архітектури історизму у 60-х роках XX століття.

У сенсі історизму для архітекторів Фельнера і Гельмера було самозрозумілим при побудові театрів звернення до історичних архітектурних елементів. На противагу до застосування історичних елементів у тогочасних описах і ювілейних збірниках з боку архітекторів лише зрідка називається належність до стилів. Там, де у виняткових випадках йдеться про це, вони позначаються лише дуже загальною. Так,

Гельмер позначає архітектурний стиль Народного театру у Відні як «високий ренесанс», Гельмер обіцяє для Равенсбурга концертний зал у «стилі французького ренесансу», те ж саме було домовлено для театру у Фюрті. І навпаки, іноді бажані стильові критерії зазначалися при наданні замовлення. Так, для спорудження міського театру (оперного дому) в Граці, місті, де народився архітектор бароко Фішер фон Ерлах, було замовлено «будівлю у стилі Фішер фон Ерлах».

Будівництво міського театру в Чернівцях (1904-1905) припадає на останнє десятиріччя періоду діяльності театральних архітекторів Фельнера і Гельмера, що тривав понад 40 років. Театр виник водночас з театральними будівлями у Фюрті, Торні, Софії і Клузі. Із чотирьох постійно застосовуваних організаційних елементів зовнішнього вигляду — фронтальний храмовий, мотив лоджій, мотив веж і мотив аркового порталу — для міського театру Чернівців використано останній. З міським театром Фюрта (1901-1902) він виявляє стільки спільних рис, що можна говорити про один і той же проект, змінений тільки відповідно до побажань замовників. Відомо, що Фельнер і Гельмер подавали нереалізовані проекти в іншому місці. Для Чернівців Фельнер і Гельмер створили проект ще у 1900 р., який тоді не був виконаний. Тому вони використали його з незначними змінами у Фюрті, а при поданні замовлення у 1904 р. в Чернівцях повернулися до першопочаткового проекту.

Однак у всіх театральних будівлях обох архітекторів на першому плані знаходився функціональний аспект.

«ВЕРХНІЙ ПРУТ» ТА ІНШІ ФОРМИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Сівак В.К.

*Начальник Держуправління екоресурсів
у Чернівецькій області*

ЧЕРНІВЕЦЬКА область — один із небагатьох регіонів України, де справді унікальні природні умови, благотворний вплив яких відчутний далеко за її межами. Тому, зрозуміло, оздоровлення екологічної ситуації в регіоні — не тільки проблеми буковинців. Саме через це нами послідовно проводилось вироблення механізмів міжнародного співробітництва. Таким спільним українсько-румунсько-молдовським механізмом став Екоєвро-регіон у складі Євро регіону «Верхній Прут», який об'єднує Чернівецьку область України, Сучавський і Ботошанський повіти Румунії, Бельцький і Єдинецький повіти Республіки Молдова загальною площею понад 29 тис. км², в яких проживає більше 3 млн. осіб. Постійними партнерами Євро-регіону в країнах ЄС є австрійська земля Карінтія і баварський округ Швабія.

Тут послідовно реалізуються проекти ТАСІС. Зокрема у 1996-1998 роках — українсько-австрійська Концепція водозабезпечення міста Чернівці за програмою «Споріднені міста». Тоді були розроблені пропозиції із вдосконалення водопостачання обласного центру.

У 1998-2000 рр. виконувався проект українсько-австрійсько-румунський «ЕСОПРОFIT» за програмою «Прикордонне співробітництво». Його метою було розширення можливостей застосування стандартів ISO 1400 та ГОСТ СНД управління поведження з відходами, запровадження, так би мовити, «чистого виробництва» для поліпшення як економічної, так і еко-

логічної ситуації в регіоні. Щорічно в народному господарстві нагромаджується майже 120 тис. тонн відходів, з яких значна частина — від деревообробки. Адже майже 32% території області вкрито лісами, загальний запас деревини — 62,6 млн. куб. м., в тому числі майже 20 млн. куб. м. стиглих і перестиглих насаджень. Тому для нас важливе еколого-економічне значення має запровадження даного проекту в деревообробній галузі. Українсько-румунська група виконавців цього проекту регулярно працювала на споріднених підприємствах Каринтії та Румунії, вивчала досвід роботи підприємств лісодеревообробного циклу за сучасними технологіями, процес спалювання відходів деревообробного виробництва з отриманням енергії для виробничого і комунального секторів.

Одним із визначальних факторів як для регіону, так і України є енергетична безпека. Саме тому Рада Євросоюзу «Верхній Прут» визначила серед головних пріоритетів «Розвиток енергетичної інфраструктури на рівні державних мереж і локалізованих джерел енергії». В результаті послідовної спільної роботи Буковини і Каринтії за програмою TACIS розроблено Енергетичний план для Чернівців «EcoResours».

Враховуючи особливості Карпатського регіону Буковини та його міжнародне значення в 1999 році програмою TACIS був організований проект «Міжнародна екологічна мережа Карпат» який завершений у 2001 році. Основна мета проекту — збереження біологічного різноманіття та екосистем Буковинських Карпат і Передкарпаття.

Крім цього, в Євросоюзі проводиться міжнародне співробітництво щодо моніторингу якості води у прикордонних річках. Через територію Чернівецької області проходять такі великі водні транскордонні об'єкти, як річки Дністер, Прут, Сірет. Дві останні належать до басейну р. Дунай. Спостереження за якістю води цієї річки та її притоків проводиться відповідно до «Декларації співробітництва придунайських держав з питання водогосподарського використання вод Дунаю і охорони вод ріки від забруднення», яка була підписана представниками придунайських держав у 1985 році в Бухаресті. Щомісячно спільно з представниками екологічних служб Румунії відбираються проби води (на р. Прут — Ботошанського агентства з екології, а на р. Сірет — Сучавського). Аналізи проводяться в лабораторіях, а потім результати порівнюються.

Це дало нам можливість володіти більш достовірною інформацією, розробляти і оперативно вживати відповідних заходів щодо покращення ситуації. Реалізація цих заходів сприяла недопущенню забруднень названих водоносних артерій. Якість води в річках Прут і Сірет на виході з території України сьогодні відповідає нормативним вимогам.

Отже, виходячи з вищесказаного, крім «класичної» співпраці у сфері збереження біорізноманіття і розвитку «зелених коридорів» та моніторингу довкілля, співробітництво все більше почало розповсюджуватись на раціональне використання природних ресурсів та покращення стану тех-

ногенно-екологічної безпеки в регіоні. Посилення міжнародного співробітництва управління екоресурсів розглядає як один із важливих пріоритетів природоохоронної діяльності: «Розширення міжнародного співробітництва в сфері екології на базі утвореного українсько-молдовсько-румунського Єврорегіону «Верхній Прут» та Екоєврорегіону в його складі».

Багатство природних ресурсів Буковини породило і породжує чимало проблем при їх використанні, розв'язання яких потребує спільних зусиль.

Висока лісистість краю, особливо Карпатського регіону, в поєднанні з відносно високою продуктивністю лісів (450 і більше кбм на 1 га стиглих та перестиглих деревостанів, проти середнього показника в Україні 237 кбм), зумовлює інтенсивні рубки. Щорічно в гірській та передгірській частині Карпат заготовляється майже 80 відсотків всієї деревини області. Рубки проводяться на основі розрахункової лісосіки, перерубів якої не допускається, більше того, впродовж останніх років вона недовикористовується. Проте ми не можемо не бачити загрози для Карпат. Нас, працівників природоохоронних органів та природоохоронну громадськість, турбує те, що при заготівлі лісу завдається значна шкода природі — забруднюються гірські річки та потоки розвивається ерозія ґрунтів на гірських схилах. Це пов'язано з тим, що в Карпатському регіоні заготівля деревини майже на 50%, а у високогірному Путильському районі — на 90 і більше відсотків, проводиться шляхом суцільних вирубок із застосуванням гусеничної техніки. В цьому напрямку є показовим досвід гірської Швейцарії, де майже на такій же площі, як Українські Карпати, заготовляється втричі більше деревини, але повністю збережені лісові ландшафти, немає обліселих, еродованих гірських схилів, внаслідок цього зменшили природні катаклізми. Справа в тому, що рубки там ведуться тільки вибірково або котловин малі за площею, із застосуванням повітряно-трелювальних установок і лише у зимовий період. Тому нами з великою надією було сприйнято прийняття в лютому 2000 року Закону України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону». Є вже позитивні результати його реалізації. В лісах Путильського району зменшено розрахункову лісосіку з 127 тис. кбм до 65 тис. кбм. Але одночасно із зменшенням площ суцільних рубок потрібно впроваджувати ґрунтозахисну лісозаготівельну техніку. Адже Законом передбачено з 2005 року заготівлю та вивезення деревини в гірських лісах Карпатського регіону проводити тільки з використанням колісних та гужових засобів, повітряно-трелювальних установок, а також з відновленням системи вузькоколіюк. Перші кроки в цьому напрямку вже зроблено, але власних зусиль для розв'язання проблеми замало. Потрібно їх вирішувати на державному рівні, сподіваємося на міжнародне співробітництво і підтримку.

Нема потреби детально зупинятись на негативних наслідках нерозумного поводження з лісами та їх ролі у формуванні водного режиму — вони

відомі. Необхідно спрямовувати конкретні дії для стабілізації обстановки.

Адже в окремі роки спостерігається по 3-4 паводки. В низинних ділянках річки Прут вода може підніматись до 5-6 м, завдаючи значної шкоди. В 1998-1999 роках, наприклад, на 20 і більше млн. грн. щорічно.

На території області є приблизно 1,5 тис. зсувонебезпечних ділянок площею до 1 тис. кв. км, з яких 15 знаходиться в активній формі, майже 2 тис. карстонебезпечних ділянок, а також майже 100 селенебезпечних потоків. Прикладом їх небезпечної дії є зсув, що відбувся в квітні 1999 р. в селі Костинці, яким зруйновано 117 будинків, повністю виведено з ладу інфраструктуру на площі понад 5 кв. км.

Враховуючи зростання кліматорегулюючої, захисної, санітарно-гігієнічної, рекреаційно-туристичної та естетичної ролі лісів у сучасних умовах, особлива увага приділяється розвитку заповідної справи та збереженню біорізноманіття. Формування екологічної мережі важливо спрямувати на її інтегрування в Європейську екомережу, на створення транскордонних резерватів.

У цій справі вже можна говорити про певні успіхи, адже площа заповідних територій та об'єктів становить 8,04% території області, що вдвічі більше середнього показника в Україні. Але чи може це нас задовольняти? Звичайно, ні! Законом України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» передбачається до 2005 року збільшити площу природно-заповідного фонду Карпатського регіону до 20 відсотків.

В цій справі ведеться конкретна цілеспрямована робота. Здійснюються заходи на виконання рішення обласної ради від 16.06.2000 року, яким передбачено збільшити територію основи екомережі регіону — національного природного парку «Вишницький» на 11,5 тис. га і довести його площу майже до 20 тис. га. При цьому не можна не згадати, що виникають проблеми із резервуванням території природно-заповідного фонду в процесі приватизації земель в ході реформування агропромислового комплексу. Знову ж доцільно зіслатись на практику зарубіжних країн, зокрема США, з даного питання. Професор інституту державного управління ім. Карла Вінсона університету Джорджії (США) Джемс Е. Кандел з цього приводу стверджує: «На жаль, приватизація землі в США відбувалася без огляду на наслідки для навколишнього середовища. Як результат, тепер відбувається процес зворотної купівлі державою землі саме для екологічних потреб».

Рішенням Чернівецької обласної ради 2001 рік було оголошено роком заповідних об'єктів Буковини. В його рамках проведено обласний конкурс серед громадських екологічних організацій на виконання проектів з розширення, збереження і оптимізації використання об'єктів природно-заповідного фонду. Визначено переможця — Чернівецьку міську громадську

організацію «НЕО» за проект «Чисте довкілля». Завершено конкурс серед органів місцевого самоврядування на кращу роботу щодо збереження заповідного фонду на підвідомчих територіях. Переможцем конкурсу визнано Сторожинецьку міську раду.

Оскільки Буковина активно впливає на водоутворюючу систему та регулювання водного режиму Карпатського регіону, а її землі піддаються значній ерозії, у нас — широке поле діяльності в справі зменшення забруднення і підтримки сприятливого гідрологічного стану річок та припинення деградації земель, запобігання зсувним процесам.

Хоч область має значні водні ресурси (на її території є 4,5 тис. річок та водотоків протяжністю майже 8 тис. км) і по водозабезпеченості займає четверте місце в Україні, водна проблема з роками набуває все більшої актуальності. Через важкі економічні умови не вдається в достатній мірі забезпечити запровадження необхідних технологій очистки стічних вод для покращення навколишнього природного середовища. В зв'язку з цим особливу увагу ми намагаємося сконцентрувати на доступних і дешевих заходах, як, наприклад, обмеження господарської діяльності у водоохоронних зонах, створення захисних рослинних смуг вздовж річок і потоків. Вони довели свою ефективність щодо нейтралізації забруднюючих речовин. Крім того, водоохоронні зони — це місця мешкання диких тварин, що важливо для збереження біорізноманіття.

Розв'язання екологічних та економічних проблем повинно бути єдиним процесом. Для цього важливо використати, в першу чергу, переваги регіону, його самобутність, багатство лісових і водних ресурсів, рекреаційні та курортні можливості, розвивати екотуризм. І, безумовно, сповна використовувати прикордонне розташування області — розвивати міжнародне співробітництво.

БУКОВИНСЬКИЙ МУЗЕЙ ЖИВИХ РОСЛИН ГОТУЄТЬСЯ ДО 125-РІЧЧЯ

Галицька Л.Г.

*Директор Чернівецького
ботанічного саду*

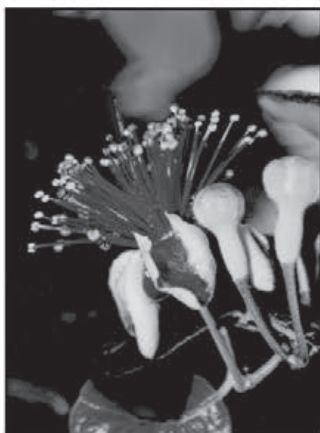
У ЦЕНТРІ старовинного міста Чернівці розміщений казковий рукотворний оазис - Ботанічний сад Чернівецького національного університету. Будь-якої пори року він приваблює відвідувачів своїми мальовничими куточками.

Ранньою весною на газонах пробуджуються до життя граціозні голівки підсніжників, золотисто спалахують під сонячним промінням кущі форзицій, важкі порцелянові грона гіацинтів пахнуть весняним вітром та дощем. На тлі молоді зелені рожево-бузковими фарбами переливаються рододендрони, а над ними урочисто звенить неповторна симфонія природи - це розкриваються дивовижні келихоподібні квіти магнолій... Після перших грозових дощів настає черга веселкового буйноцвіття. Медовий запах черемхи і оксамиту амурського, каштанів і бундука канадського, катальп і софори японської зливається з нижнім ароматом півників, півоній, троянд, лілій, астільб та безлічі розкиданих в трав'яному покриві рослин-аборигенів. Літні барви неохоче поступаються місцем золотисто-брунатним відтінкам осіннього листя та плодів. Але й тут не обходиться без несподіванок - на галявинах, поміж віковичними платанами і буками, що одягнулися в осінні шати, густо розсипає тендітні дзвіночки шафран банатський.

То ж не дивно, що бажання помилуватись незвичними для нашої зони рослинами і подихати повітрям, напоєним ароматом екзотичних квітів, приваблює людей різного віку та уподобань. Тут можна побачити види рослин, які в природних умовах не зростають або знаходяться під агро-

зою зникнення. Тому Сад є своєрідним музеєм живих рослин, в якому зберігається для майбутніх поколінь багате різноманіття флори нашої планети.

Ботанічний сад - один з найстаріших закладів України, історія якого бере початок з травня 1877 року. Організацією Саду займався муніципалітет в особі Юлія фон Вацля. Посадкові роботи впродовж 11 років здійсню-

вав львівський садівник Карл Бауер - саджанці завозились з німецьких та австрійських розсадників. У румунський період Сад був підпорядкований інституту ботаніки королівського університету, а з 1940 року переходить у розпорядження Чернівецького державного університету. У 1963 Сад оголошений пам'яткою природи республіканського значення, а в 1969 здобув статус наукового закладу. У 1983 році він включений до природно-заповідного фонду України як об'єкт загальнодержавного значення, що підтверджено відповідною постановою Кабінету Міністрів України від 1992 р. Нині Ботанічний сад є науковим підрозділом Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Працею декількох поколінь ботаніків у ботанічному саду зібрана унікальна колекція рослин різного географічного походження, яка налічує близько 3500 таксономічних одиниць. Основою саду є дендрарій, в якому на площі 3,4 га за принципом родових комплексів зосереджено 930 видів і форм з 55 родин. Більше 120 років мають болотний кипарис, ялиці Нордмана і грецька, бундук канадський, горіх чорний, дуб великоплідний, платан кленолистий, софора японська, тюльпанове дерево. Особливої уваги заслуговують рідкісні та унікальні види - секвойядендрон велетенський, акебія п'ятірна та декеней Фаргеза. Значне місце в колекції займають декоративні кущі з родів таволга, барбарис, кизильник, калина, магнолія, рододендрон.

Різноманіття та багатство рослинного

світу тропічних країн зосереджено в експозиційній оранжереї, де на площі 525 м² розміщено 920 видів з 80 родин. Тут можна побачити не тільки представників різних континентів, але й простежити за еволюцією рослинного світу. Особливу увагу привертають найдревніші рослини планети саговник відігнутий і цератозамія мексиканська. Казуарина, араукарія і трахікарпус дійшли до нас із мезозойської ери. Особливої привабливості експозиціям надають фейхоа, банани, стрелітці та сторічні пальми - лівістони китайські. Великим різноманіттям форм дивують кактуси - 145 видів колючих вихідців із Центральної Америки. Окрасою оранжереї є басейн з субтропічними німфеями.

Колекції трав'янистих рослин відкритого ґрунту налічують понад 1200 таксонів, з яких 800 - декоративні багаторічники: цибулинні, ґрунтопокривні та орнаментальні. Найчисельнішою є родина лілійних, яка включає 130 видів. Серед лікарських рослин заслуговують уваги ехінацея пурпурова та меліса лікарська. У колекції рідкісних та зникаючих рослин зібрані червонокнижні види місцевої флори.

За час існування Ботанічний сад став центром інтродукції рослин на Буковині. Його колекційні фонди мають науково-естетичне та пізнавальне значення. 1300 видів після первинного випробування впроваджені в народне господарство. Крім інтродукції рослин, важливим науковим напрямком Саду є вивчення та охорона раритетного фітогенотипу, раціональне використання рослинних ресурсів, підвищення репрезентативності заповідної мережі, окультурення зникаючих видів. Флористичні багатства Ботанічного саду - цілюще джерело, яке понад століття збагачує буковинську землю і сприяє її розквіту.

ЗБЕРЕЖЕМО БУКОВИНСЬКІ КАРПАТИ

Солодкий В.Д.

*Держуправління екології
та природних ресурсів
у Чернівецькій області*

З КОЖНИМ роком все більше валять до себе Карпати. Хто побував хоч раз у наших гірських і передгірних краях, той обов'язково прагне повернутися сюди ще раз. Адже Чернівецька область — це чи не єдиний у країні регіон, де по-справжньому благодатні природні умови, регіон, який поки що порівняно не забруднений. Розмаїття ландшафтів, значні масиви хвойних лісів, помірний клімат, багатий рослинний і тваринний світ, численні водоспади, джерела мінеральних вод, цінні заповідні об'єкти, історико-архітектурні пам'ятки є чудовою базою для розвитку масового і професійного спорту та туризму, лікування і відпочинку трудящих.

Проте слід зазначити, що Карпати — сукупність природно-антропогенних екосистем. Впродовж минулих століть у природних територіальних комплексах відбулися величезні кількісні та якісні зміни, що призвели до порушення екологічної рівноваги в природі Карпат у цілому.

Антропогенні зміни зачепили всі компоненти середовища: рослинний і тваринний світ, ґрунтовий покрив, ресурси річкових і підземних вод.

Зараз багато точиться розмов про причини та наслідки катастрофічних повеней на Закарпатті. Наслідки відомі — вони жахливі. Серед причин поряд з надмірними опадами називають і надмірну вирубку лісів, відсутність належного берегоукріплення, ліквідацію колись існуючих гребель і бездумний забір гравію та каменю, захаращення порубними рештками гірських річок та потоків тощо. Зважаючи, що фізико-геологічні умови Буковини і Закарпаття мають багато спільного, та й принципи господарювання в горах, передгір'ї не дуже відрізняються, слід зробити все можливе, щоб у Буковинських Карпатах уникнути катастрофічних

наслідків. Адже людська безгосподарність негативно впливає на стан довкілля і підсилює природні катаклізми.

Протягом багатьох десятиріч у Карпатах здійснюється інтенсивне господарювання без врахування специфіки гірських та передгірних умов. На нашу думку, тут давно порушено екологічну рівновагу — у великих обсягах, особливо у повоєнний період, велися суцільні рубки лісу, безсистемне будівництво доріг та трельовальних волоків, нафто- і газопроводів, ліній електропередач, проводиться розорювання схилів, перевипасання худоби тощо. Суттєва зміна вікової структури деревостану, трансформація мішаних лісів та монокультури на значних площах теж впливають на порушення природоохоронного режиму регіону. Враховуючи це, слід переорієнтувати господарську діяльність у Карпатах на екологічно збалансовану, що забезпечує збереження екологічної рівноваги.

Карпати славляться лісами. Враховуючи, що вони виконують переважно природоохоронні, екологічні, водоохоронні, захисні та інші важливі функції, є нагальна потреба перевести в установленому порядку всі ліси Карпат до першої групи /по лісогосподарських критеріях/, що виключить таке поняття, як експлуатаційні ліси Карпат, і забезпечить покращення режиму спеціального та загального лісокористування в плані безумовного виконання природоохоронних функцій лісів.

Нещодавно Президент України підписав Закон «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісосіках Карпатського регіону». Адже не секрет, що при заготівлі деревини в Карпатах, особливо на лісосіках головного користування, є факти невжиття заходів по недопущенню ерозійних процесів, ще порушується технологія розробки лісосік, допускається безсистемне трельовання деревини, внаслідок чого руйнується ґрунтовий покрив та знищується підріст, розвивається водна ерозія на крутосхилах. Здоров'я лісу значною мірою залежить від технології рубок головного користування та якості рубок догляду, що проводяться в лісонасадженнях. А метод заготівлі деревини — основа майбутнього лісу. Тому повинна застосовуватись така технологія, яка б звела до мінімуму механічні пошкодження дерев, лісової підстилки та ґрунту. Найкращий спосіб транспортування деревини в умовах гірського лісу — це повітряно-канатний спуск, який відповідає вимогам раціонального природокористування. Та на практиці в гірських лісах трельовання деревини із лісосік часто здійснюється по гірських потоках і схилах, що є грубим порушенням природоохоронного законодавства. Внаслідок цього русла забруднені і захаращені відходами хвойних і листяних порід, що, в свою чергу, негативно впливає на іхтіофауну Карпатського регіону. До того ж у місцях трельовання знищується підріст та гумусний шар ґрунту. Тому нарізла нагальна необхідність репрофілювати одне з підприємств на ви-

робництво канатних повітряно-спускових установок деревини в гірських умовах. Застосування цих установок забезпечить збереження природних ландшафтів від руйнівного впливу тракторного трелювання по гірських схилах, попередить забруднення гірських потоків, розвиток ерозійних процесів.

Тут необхідно сказати про природоохоронне значення повітряного спуску деревини з гір. Основна машина лісозаготівельників у горах на даний час — гусеничний трактор, а його природоохоронці називають «руйнівником». Волоки, якими він трелює деревину з крутосхилів, — рани на тілі Карпат. По них під час дощів, як по руслах рік, ринуть стрімкі потоки, змиваючи створений тисячоліттями ґрунт аж до кам'яних порід. Тобто оголюються схили гір, починається інтенсивна ерозія, зменшується кількість природних джерел. Одночасно трактор губить і підріст. Створюються такі рани, що вже практично не загоюються і, як виразка, розростаються далі й далі. Тому така лісозаготівля в горах — злочин.

З метою попередження руйнівного впливу гусеничних тракторів на гірські ландшафти розробку лісосік у гірських умовах необхідно здійснювати лише з використанням колісних тракторів та гужового транспорту, поступово запроваджуючи повітряно-трелювальні установки. Згаданим законом заборонено суцільну вирубку деревостанів у 150-метровій захисній прибережній смузі вздовж гірських річок і потоків та вище 100 метрів над рівнем моря.

Слід сказати, що природоохоронці не за те, щоб припинити рубки всіх лісів. Деревина потрібна народному господарству. Але вигідніше заготовляти її так, щоб виключити навіть мінімальні збитки для фауни і флори. І тому пропонують замість нищівного трелювального трактора використовувати канатні прилади. Свого часу була навіть організована поїздка по вивченню цього передового досвіду в Закарпатську область. Переконалися, що з допомогою повітряно-трелювальних установок можна доставляти ліс практично з усіх схилів через ущелини та річки. Заради об'єктивності треба сказати, що сучасні канатні установки трудомісткі при монтажі, вимагають багато ручної праці при експлуатації, і все ж таки широко застосовується повітряне трелювання в Австрії та Чехії. А в мальовничих горах Швейцарії беруть з гектара більше деревини, водночас забезпечуючи суворе дотримання природоохоронної технології. Так що нашим лісівникам слід не посилатися на об'єктивні труднощі, а серйозно працювати над вдосконаленням технології, запозичувати кращий досвід від сусідів. Ще багато проблем слід вирішити в Буковинських Карпатах.

Насамперед необхідно заборонити виділення лісосічного фонду тимчасовим лісокористувачам, що не мають відповідної лісозаготівельної техніки і не забезпечені кваліфікованими спеціалістами та допускають пору-

шення природоохоронного законодавства, не використовують у своїй роботі природозберігаючих технологій.

Для забезпечення збереження природних ландшафтів від впливу водної ерозії, попередження забруднення гірських річок та потоків необхідно у хвойних лісах Карпат проектувати /здійснювати/ тільки вузьколосічні рубки шириною до 50 м з терміном примикання не менше 5 років.

Враховуючи, що лісова екосистема повною мірою виконує водорегулюючу функцію лише у віці 100 і більше років /стигли і перестиглі насадження/, доцільно заборонити в ялинових лісах суцільні лісосічні рубки в гірській та передгірній зонах Карпат площею понад 1 га на стрімких та дуже стрімких схилах /більше 21°/.

Запровадження у гірській і передгірній зонах Карпат 2-3-приймних поступових рубок — теж одна із важливих умов підвищення стійкості насаджень.

Позитивний досвід у здійсненні рівномірно-поступових рубок головною користування накопичено в лігоспах Чернівецького обласного управління лісового господарства. Нещодавно на їх базі було проведено науково-практичну конференцію за темою: «Досвід проведення поступових рубок і природного поновлення в гірських умовах Карпат».

Лісівники Буковини на власному багаторічному досвіді переконались, що проведення рівномірно-поступових рубок дало можливість значно зменшити негативний вплив у порівнянні з суцільними рубками на навколишнє середовище, знизити витрати на створення нових насаджень, скоротити строки вирощування деревостанів, за рахунок світового приросту збільшити вихід цінних сортиментів, при поступових рубках. Особливо важливо, що новий ліс створюється посівом насіння місцевого походження і в процесі природного відбору зберігаються молоді дерева, найбільш пристосовані до умов місцезростання. У подальшому рубками догляду в молодняках формується належний склад насаджень.

Звичайно, рівномірно-поступові рубки, крім переваг, мають і недоліки. Ускладнюється процес відведення лісосік і організації лісосічних робіт, особливо при їх механізації, відбувається подорожчання лісозаготівель у порівнянні з суцільно-лісосічними рубками, пошкодження і знищення підросту при валці та трелюванні деревини, а також дерев, що не підлягають рубці.

Наразі немає офіційної методики оцінки економічної ефективності рівномірно-поступових рубок. Але навіть при сучасній недосконалій техніці і технології лісозаготівель економія від скорочення витрат на лісовідновлення і прибуток від світового приросту деревини значно перебивають додаткові витрати у зв'язку з ускладненням лісозаготівель.

Незаперечне одне: на рубку лісу завжди знайдуться і кошти, і техніка, чого не можна сказати про лісовідновлення, особливо в сучасних умовах через недостатнє бюджетне фінансування лісового господарства.

Як зробити Карпати справжньою всеукраїнською здравницею? Проблем багато. Головна з них — заповідання цінних природних об'єктів, взяття їх під охорону держави. Це забезпечить захист від різного роду техногенних посягань. Останнім часом в області вживаються постійні заходи по розширенню природно-заповідного фонду. За останні сім років площа заповідних територій в області зросла майже в 10 разів. У відповідності до Указу Президента України створено Вижницький національний природний парк на площі 8,0 тис. га. Згідно з розпорядженням облдержадміністрації створено Черемоський регіональний ландшафтний парк площею 6,6 тис.га. Поряд з цим є багато природних об'єктів, що потребують заповідання, проте їх неможливо затвердити через відсутність згоди землекористувачів.

Необхідно внести зміни до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» про затвердження цінних природних об'єктів заповідними без згоди землекористувача за наявності висновку-характеристики відповідної компетентної установи. Адже доведено, що для нормального функціонування природного середовища Карпатського регіону 25-30 відсотків площ повинні бути вилучені з активної господарської діяльності, а на 4-5 відсотках площ слід забезпечити абсолютно заповідний режим. Тому на території Вижницького і Путильського районів йде підготовча робота по розширенню природного національного парку «Вижницький». Він буде займати площу близько 20 тис. гектарів. Тут ведеться спеціальна господарська діяльність, регулюються відвідування туристами та відпочиваючими.

Природні екскурсійні стежки ознайомлять гостей з перлинами фауни, флори та ландшафтами Карпатського краю. Для цього будуть обладнані зручні пішохідні доріжки, видові майданчики, організовані пункти харчування, наметові містечка тощо. Тобто створюватимуться всі умови, щоб гості мали змогу ознайомитися з буковинськими гірськими лісами та полонинами.

Слід зупинитися і на карпатських рекреаційних ресурсах, які дозволяють у короткі строки відновити фізичні і духовні сили. Досить сказати, що тут сприятливі для відпочинку міждобові зміни температури, великий потенціал ультрафіолетових променів, є всі умови для розвитку літніх і зимових видів спорту. Тут відсутні лавини і селі, є благодатні ландшафти для оздоровлення населення. У Буковинських Карпатах розташовані ландшафтний заказник «Чорний Діл», лісові заказники «Лунківський», «Петровецький», є значні запаси бальнеологічних ресурсів. Особливий

інтерес представляють залізістосульфатоалюмінієві води джерела «Лужки», хлоридні води високої мінералізації типу «Моршин», а також аналогі типу «Нафтуся», «Єсентуки», «Мацеста» та інші.

При розширенні мережі природозаповідних територій буде вирішено й питання про охорону рідкісних, зникаючих і лікарських рослин, запаси яких катастрофічно зменшуються. Зараз до практичної роботи по їх охороні залучаються і активісти-природолюби, студентська дружина Чернівецького факультету Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Не менш важлива проблема — відновлення та спорудження лісокористувачами на гірських річках і потоках штучних перепадів, що зменшить швидкість водотоків і відповідно процес ерозії ґрунтів, а також сприятиме відтворенню цінних видів риби, в т. ч. лососевих (струмкової форелі, дунайського лосося). Великою проблемою залишається питання видобутку нафти і газу в Буковинських Карпатах. На сьогоднішній день цю роботу здійснюють три спеціалізованих організації сусідніх областей.

Ще донедавна в Карпатах господарювали, як хотіли, працівники Покутської партії Калуської нафтогазорозвідувальної експедиції глибокого буріння. Калушани звикли з безгосподарним ставленням до землі, паливно-мастильних матеріалів, хімреактивів. Нафтовики взагалі не надавали належної уваги будівництву і правильній /з природоохоронної точки зору/ експлуатації амбарів — ємностей для збирання сильнозабруднених хімреагентів стоків із бурових. Досить сказати, що за десятки років роботи в Карпатах нафтовики так і не вирішили питання їх утилізації чи захоронення. Тисячі тонн цієї отрути щороку потайки зливали в струмки та глухі місця в горах. Та прийшов край порушенням природоохоронного законодавства. Після ряду штрафних санкцій, накладених Держуправлінням екоресурсів, закриття двох бурових, нафтовики оперативно вирішили питання вивезення й утилізації забруднених стоків, будівництва безамбарних бурових. Треба відзначити суттєвий вклад у роботу по оздоровленню Карпат професора Л.І.Сандуляка. У зв'язку з фактами забруднення природного середовища буровими Калуської нафтогазорозвідувальної експедиції Леонтій Іванович звернувся до «Укргеології» з депутатським запитом про припинення бурових робіт на території Буковинських Карпат — надзвичайно цінного природного регіону. Як результат, спільно з представниками «Укргеології» було прийнято рішення припинити буріння свердловини «Гринявська-1», переглянути проектну глибину свердловини «Лопушнянська-13» з метою скорочення термінів буріння, перевести на безамбарний спосіб виробництва і решту бурових.

На нашу думку, до тих пір, поки експлуатація бурових не буде здійснюватись під керівництвом обласних структур, про збереження Карпат не може бути й мови.

Принципове значення має розширення водопостачання Чернівців за рахунок вод з басейну річки Прут. Справа в тому, що зараз у верхів'ях басейну Дністра, звідки надходить питна вода у Чернівці, працюють потужні підприємства нафтопереробної, хімічної та деревообробної промисловості Івано-Франківської та Львівської областей, які забруднюють його водні ресурси. А води річки Прут поповнюються за рахунок кришталевих джерел та чистоплинних гірських струмків Карпат. Природоохоронці впевнені, що перспектива — саме за «прутським варіантом» водопостачання, адже він забезпечує надходження до наших кранів смачної і чистої гірської води.

Безсистемне вибирання піщано-гравійної суміші із заплав Черемошу і Пруту теж призводить до негативних наслідків — значного зменшення запасів води та пониження рівня русел річок. Адже щороку із заплав цих річок вибирають 1-2 мільйони кубічних метрів гравійної суміші. А саме вона є природним накопичувачем і фільтром чистої води. На цих прикладах яскраво видно взаємозв'язок між чистотою Карпат і гірських потоків з якісною водою в квартирах чернівчан.

Звичайно, такі будматеріали, як пісок та гравій, вкрай необхідні для промислового будівництва. Потреби в них задовольняються за рахунок місцевих ресурсів. У нашій області шляхи вирішення проблеми гравію відомі — на підставі наукових досліджень та висновків геологів розробити збалансовану схему раціонального використання всієї території прарусла Черемошу як живої динамічної системи природи і неухильно її дотримуватись. Є й інший спосіб — переробка та подрібнення монолітних твердих порід, але це пов'язано з низкою інших екологічних та технічних проблем.

Щедрі і красиві Буковинські Карпати здавна славляться також і багатством свого тваринного світу. Цьому сприяють їх природні умови — значні лісові масиви, що займають майже сімдесят відсотків території Карпатського регіону, сотні малих річок, озер і ставків, чималі площі лук і полонин. Все це створює умови для існування і розмноження звірини.

Є всі передумови для успішного розвитку мисливського господарства, раціонального використання й охорони тваринного світу. Але ці умови необхідно вміло використовувати. Власне на те і спрямовують свої зусилля державні природоохоронні, господарські органи та підрозділи Українського товариства мисливців та рибалок.

Охороні тваринного світу сприяє розвиток заповідної справи в області. Зараз в області майже 50 тисяч гектарів цінних угідь і ландшафтів оголошено заповідними, майже 90 відсотків заповідних територій знаходяться в лісових масивах Буковинських Карпат.

Зокрема, на площі 11 тисяч гектарів розташовано державний заказник місцевого значення «Зубровиця». Зубри вже повністю акліматизувалися в нашому краї. Перші особини зубра були завезені до нас із Біловезької Пущі в 1969 році. Зараз їх нараховується 149 особин. Робиться все можливе, щоб зубри привільно себе почували в буковинських лісах — заготовлено вдосталь кормів, облаштовано спеціальні майданчики для підгодівлі, біотехспороди.

Аналізуючи стан ведення мисливського господарства та боротьби з браконьєрством в угіддях державних мисливських господарств, районних радах Українського товариства мисливців та рибалок, можна зробити висновки, що така робота проводиться, але не на достатньому рівні через ряд об'єктивних та суб'єктивних причин. Серед найголовніших — важкий фінансово-економічний стан мисливських господарств, економічна нестабільність суспільства, що негативно впливає на стан охорони мисливських угідь і ріст браконьєрства. Зараз, у час економічної скрути, із всіх об'єктів біорізноманіття чи не найбільше потерпають дикі звірі та рибні запаси. Адже біля кожного дерева, ставу неможливо поставити інспектора, а охочих поживитися за рахунок держави значно побільшало. Пам'ятається, приїздила до нас делегація з Німеччини. Коли гостям натякали, що в нас бувають випадки браконьєрства, ті ніяк не могли збагнути, що це таке. Виявляється, у них не те, що слова, — поняття такого не існує. Довго намагалися гостям жестами пояснити, що це воно таке — браконьєрство. Й їм удавало «стріляти» пальцями в дичину й сіті зображали. Але ті ніяк не могли зрозуміти, як це можна незаконно вбивати дичину або ловити рибу. От би нам так! Для цього, вважають досвідчені мисливці, крім усіляких штрафних санкцій, на належному рівні повинно бути виховання, а ще — правильна організація дозвілля. Інша тема — погіршення умов мешкання мисливських тварин у зв'язку з ростом антропогенного навантаження, технократичним веденням сільськогосподарських та лісогосподарських робіт, знищенням місць відтворення диких звірів та птахів. Трапляються непоодинокі випадки, коли молодняк дичини та їхні гнізда нищаться під час збирання хлібів та зеленої маси трав, отруюється хімікатами. Негативно впливає на стан її популяції повсюдне випалювання сухих трав та очерету у весняний період, випас свійських тварин біля ставків, у лісах та лісосмугах у сезон тиші тощо.

Слід наголосити і на такому — у зимовий період 1995-1996 рр. і частково 1996-1997 рр. внаслідок надмірного випадання снігу, морозів, спостерігалась загибель диких тварин. Тому сучасний стан популяції парнокопитних, особливо козулі, характеризується як дегресивний, тобто відтворювальна здатність їх стала недостатня.

Ще одна з причин зменшення поголів'я диких тварин, особливо парнокопитних, — недосконалість традиційних методів полювання, в резуль-

таті чого винищується маточне поголів'я. Слід проводити диференційований відстріл парнокопитних за статеві-віковим принципом.

На даний час чи не єдиним методом захисту тварин та збільшення їх популяції є часткова заборона спортивно-мисливського полювання на теренах області. Цей превентивний захід був апробований у Хотинському районі, де постановою головного державного інспектора з охорони навколишнього природного середовища області було заборонено полювання на козулю. В результаті, як показала таксація, кількість козулі в мисливських угіддях району зросла.

У Буковинських Карпатах є багато інших екологічних проблем. Зокрема, в зв'язку із значним обсягом змиву ґрунтів зі схилів, збільшенням деградації земель є нагальна потреба впровадження в життя ландшафтної системи землеробства.

Незважаючи на значний природорекреаційний потенціал, в області функціонує лише декілька санаторіїв та турбаз, що вкрай недостатньо. Як виняток, можна назвати туристичні бази «Зелені пагорби» та «Притулок», що на перевалі Німчич, де можна добре відпочити. Ще донедавна тут діяв гірський підйомник, який доставляв лижників на вершину гори, звідки починається захоплююча траса і відкриваються чудові краєвиди. Та в горах і передгір'ях нерідко можна зустріти і примітивні бази відпочину, які не забезпечені природоохоронними спорудами.

Нагальною потребою є й утилізація та захоронення сміття і відходів. Слід не допускати в гірських лісах очищення лісосік методом розкидання подрібнених порубочних решток по площі лісосіки, що спричиняє захащення гірських потоків в період паводків.

Звичайно, всі вказані заходи слід виконувати комплексно із залученням зацікавлених відомств, установ та організацій. Для цього необхідно на державному рівні розробити Національну програму екологічної безпеки Карпат з відповідними організаційними та фінансовими гарантіями.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКОЛОГІЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ

Васюта О.А.

*Тернопільська Академія
народного господарства*

У другій половині ХХ століття світ став усвідомлювати всю згубність екологічного неучтвa, яке твориться людиною в ім'я погоні за споживанням, що розширюється, розвитком промислового і сільськогосподарського виробництва. Низький рівень екологічної культури і свідомості проявився практично у всіх аспектах: в екологічній освіті (в уривчастих знаннях про природу, про її взаємозв'язок із суспільством, про зміну навколишнього середовища в процесі виробничої діяльності, про взаємодію системи «суспільство - природа - людина»), в екологічному вихованні (неповажне ставлення до природи, відсутність особистої відповідальності за її долю, слабе розуміння її краси і гуманістичної сутності) і в екологічній поведінці (орієнтація не на гармонізацію відносин людини з природою, не на активне сприяння заощадженню і збільшенню її багатств, а на те, щоб узяти від природи побільше, незважаючи на її ресурси і можливості). Трагічність багатьох екологічних проблем актуалізувала стратегічну ідею: екологічна культура і свідомість людини не може бути сформована випадковим способом, вона повинна перебувати в цілеспрямованому розвитку, що спонукало б людей до активних дій щодо захисту навколишнього середовища. У сучасних умовах стан природного середовища - критерій культурного рівня не тільки держави в цілому, але і кожного громадянина зокрема.

Критерієм ефективності екологічної культури і свідомості потрібно вважати не лише знання з проблем охорони довкілля, але й активну екологічну поведінку, спрямовану на збереження і збільшення природних багатств країни. Ця активність у сучасних умовах виявляється по-різному. Насамперед вона відбивається в зростанні зацікавленості людей у вирішенні екологічних проблем, у створенні природоохоронних громадських організацій і рухів різних напрямів та форм прояву. Залучення громадськості до участі у вирішенні екологічних проблем є одним з соціально-політичних завдань будь-якої держави, а її розв'язання потребує глибоких змін у суспільстві і, насамперед, створення системи екологічного виховання, освіти та інформування.

Необхідно підкреслити, що екологічні об'єднання та рухи в Україні формувались в умовах перехідного періоду від тоталітаризму до демократії й стали

носіями одночасно різних політичних моделей. Відсутність правових актів, що регламентували б взаємодію політичних партій з владними структурами на початковому етапі, призвели до поєднання в їх діяльності як санкціонованих, так і часто несанкціонованих дій, нерідко набираючи екстремістських (крайніх) форм прояву. Безумовно, синдром екологічної небезпеки, що виник у населення, мав під собою об'єктивні підстави. Аварії, катастрофи з важкими екологічними наслідками породили недовіру у можливість забезпечення безпеки в процесі експлуатації технічних засобів виробництва. Тотальна секретність, відомча амбіційність, що мали місце довгі роки при вирішенні питань проектування, розміщення і будівництва промислових, енергетичних та інших об'єктів з ігноруванням екологічних та інших життєво важливих інтересів місцевого населення, забезпечили підрив довіри до будь-яких проектів, що пропонувалися.

"Зелений" рух в Україні, як і в інших державах, пройшов три стадії. На першій – природоохоронній – його прихильники домагалися створення національних парків, заповідників недоторканої природи, здійснення заходів для максимального заощадження того, що створено в процесі природного розвитку землі. На другій стадії – середовищезахисній – вироблялися активні заходи, що допомагають природі зберегти наявне або відновити те, що в недавньому минулому існувало: ліси, озера, ставки тощо. І на третій стадії – власне екологічній – «зелений» рух виступив ініціатором формування активної екологічної політики, що у своїй основі була спрямована на економічні, соціальні і культурні зміни, необхідні для виживання людства і збереження природи.

"Зеленими" застосовувалися різні форми прояву екологічного протесту громадськості — демонстрації, пікети біля виробництв-забруднювачів, мітинги і навіть імпровізовані судові протести, "суди історії" тощо. Екологічна активність людей викликала, як правило, негативну реакцію місцевих органів влади. Однак саме опір державно-партійного апарату діяльності екологічних груп великою мірою сприяв їх різкій політизації та об'єднанню, мобілізації зусиль, спричинив виникнення складніших організаційних форм — об'єднань, асоціацій, союзів, а пізніше й екологічного руху. Переважна більшість екологічних організацій почала реально втілювати принцип світового руху "зелених" — "мислити глобально, діяти локально", поступово перетворюючись з гуртка інтелігенції у справді широкий громадський рух. У численних акціях — від антиатомних кампаній за участю сотень тисяч осіб до незалежних наукових експертних досліджень — формувалася актив "зелених". Зростає суспільний інтерес до проблем екологічного порятунку України.

Значною подією в екологічному русі став перший масовий мітинг у жовтні 1988 року у Києві під екологічними гаслами. На той час це було сміливим кроком, винятковою політичною подією. У промовах на цьому мітингу простежувався нерозривний зв'язок екологічних проблем з політичним прагненням України до незалежності (1).

Слід підкреслити, що становлення зеленого руху в Україні відбувалося в умовах протиріч з державними природоохоронними структурами. У колишньому Держкомприроді були незадоволені появою небажаних "конкурентів", навіть виявляли спроби придушити рух "зелених" України. У 1989 році "зелені" разом із студентськими природоохоронними дружинами пікетували Держкомприроди УРСР з вимогою про відставку її керівництва. Подібні протиріччя

мали місце і в областях. Наприклад, "зелені" Одеси запропонували на посаду голови обласного державного природоохоронного комітету біолога І. Русева. На сторінках "Вечерней Одессы" А. Шевчук та Л. Соколовська видрукували ряд матеріалів на підтримку претендента. Однак на республіканському рівні кандидатура І. Русева затвердженою не була і головою комітету стала людина з номенклатури (2). У багатьох областях природоохоронні структури були своєрідним перевалочним пунктом для звільнених з апарату партійно-радянських працівників. І лише деякі з них на цій важливій ділянці роботи намагалися по-справжньому піклуватися про стан довкілля. З метою недопущення "зелених" неформалів до Верховної Ради України, за кілька днів до початку виборчої кампанії 1991 року чиновники з республіканського природоохоронного комітету заявили, що кандидатів у депутати від асоціації "Зелений світ" реєструвати не можна, бо затвердженим є лише її Статут, а не сама асоціація. Найбільш виразно протистояння сил апарату і "зелених" проявилось у той період у Миколаївській області. Лідер "зелених" В. Білодід висувався разом з першим секретарем обкому КПУ Шараєвим. В. Білодіда навіть не зареєстрували кандидатом у депутати українського парламенту, а на виборах пройшов лідер комуністів (3).

Громадські природоохоронні організації прагнули виступати спільно з Рухом, демократичними силами на захист природи, прав та здоров'я людини. На базі природоохоронного руху в Україні за ініціативою "Зеленого світу" наприкінці 80-х років виник незалежний центр екологічних досліджень — нова, нетипова для тогочасного тоталітарного суспільства інституція. В умовах України, де навіть академічна наука певною мірою залежала від відомств, подібна дослідницько-експертна незалежна установа була особливо необхідна. Ідея створення такого наукового центру при "Зеленому світі", проголошена членкореспондентом АН УРСР Д. Гродзінським, знайшла підтримку охоронців природи за межами України. Велику зацікавленість у цьому проявила Партія зелених Німеччини, представники української діаспори США, Канади, американське природоохоронне об'єднання "С'єрра клуб". Однак тогочасний уряд України не мав зацікавлення у подібній науковій установі, яка не вписувалась в існуючі структури. Слабка технологічно відстала база також не могла гарантувати ефективну діяльність незалежної інституції. Для проведення незалежних екологічних досліджень в Україні бракувало міжнародної співпраці, сучасного аналітичного та комп'ютерного устаткування (4).

Визначальними напрямками ідеологічної і практичної діяльності "зелених" України стали антибюрократична спрямованість екологічного руху (5), боротьба за самоврядування, децентралізацію й дрібномасштабність господарської діяльності в суспільстві, руйнування монополії відомств у сфері контролю за станом довкілля, антиядерна спрямованість, особливо в районах, які постраждали від аварії на ЧАЕС, виступи за закриття діючих АЕС і заборону будівництва нових блоків і станцій, вироблення енергії альтернативними способами, впровадження енергозберігаючих технологій тощо (6). Як засвідчило соціологічне опитування делегатів II з'їзду асоціації "Зелений світ", найбільше заперечень серед українських «зелених» викликала сама ідея використання атомної енергії - 28.3%, проблеми якості будівництва станцій - 27.3%, конструкції реакторів - 22.2% і т. п. (7).

В зв'язку з пріоритетними напрямками діяльності 25-26 квітня 1989 року була скликана III позачергова конференція "Зеленого руху", головним завданням якої стало проголошення позиції "зелених" стосовно перспектив атомної енергетики України. Офіційна пропаганда характеризувала висловлювані тут думки на той час як екстремістські, адже мова йшла про закриття ЧАЕС, мораторій на подальше будівництво нових реакторів, всенародний референдум з приводу доцільності існування в Україні атомної енергетики і т.п. (8). На конференції було ухвалено тимчасовий Статут асоціації, були представлені майже всі області, а на правах гостей були присутні відповідальні працівники ЦК КПУ, керівництво УТОП, представники неформальних громадських організацій широкого спектру. На конференції йшлося, по суті, про стратегію розвитку громадського екологічного руху, шляхи консолідації, ставлення до інших течій і напрямків сучасної суспільно-політичної думки, стосунки з державними природоохоронними органами, гласність в екологічних питаннях як альтернативу відомчому монополізму, широку демократизацію процесів вирішення екологічних проблем в Україні (9).

Логічним продовженням конференції стала участь її делегатів і гостей у масовому мітингу на столичному стадіоні "Динамо", присвяченому третій річниці Чорнобильської катастрофи. Десятки тисяч киян взяли участь у ньому, висловивши стурбованість гостротою екологічних проблем, протестуючи проти засилля відомств, введених Мінатоменерго та Міністерством охорони здоров'я обмежень на інформацію про Чорнобиль. Мітинг, організований спільно з асоціацією «Зелений світ», міським товариством охорони природи, міськкоматами КПУ та ЛКСМУ, продемонстрував швидко зростаючу екологічну свідомість багатьох громадян. До цього проблеми екології ніколи не збирали такої аудиторії в умовах тоталітарного режиму (10).

Для координації екологічного руху України у березні 1989 року вперше за ініціативою "Зеленого світу" була скликана республіканська конференція молодіжних екологічних організацій з усіх областей. Наприклад, екологічна організація Одеського сільгоспінституту "Біла акація" найбільше опікувалась станом малих річок, розоренням їх берегів, забрудненням внаслідок роботи тваринницьких ферм та обробітку полів хімікатами тощо. Організацію молодих екологів КДУ "Зелена допомога" найбільш хвилювали проблеми Голосіївського лісу, на захист якого вони провели десять природоохоронних акцій. За рішенням конференції була утворена комісія з проблем Карпат, яка згодом переросла у міжнародну, ухвалені програми спільних дій по покращенню екології промислових міст. Молоді екологи започаткували проведення Дня громадських екологічних дій, екологічних семінарів, створили інформаційний центр молодіжного зеленого руху тощо (11).

Протягом 1990 року в Україні створювались нові екологічні організації. Так, 14 лютого 1990 року була зареєстрована спілка "Чорнобиль" — співдружність людей, стурбованих медичними, соціальними, екологічними та іншими аспектами наслідків аварії на ЧАЕС. У склад спілки увійшла асоціація "Діти Чорнобіля", яка бачила своє завдання в організації контролю за медичним обстеженням дітей, що зазнали впливу іонізуючого опромінення, забезпеченні їх покращеним харчуванням, ліками, санаторним лікуванням (12). Установча конференція спілки "Врятування" пройшла 11 лютого 1990 року в Народичах

на Житомирщині. Основним напрямком її діяльності стало створення мережі незалежного громадського дозиметричного контролю, де безкоштовно проводять перевірку продуктів харчування, ґрунтів тощо на вміст радіонуклідів (13). У Харкові створюється “Екофорум”. Мета — координація роботи громадських формувань і неформальних об’єднань у питаннях оздоровлення екологічної ситуації міста й області, виявлення усіх джерел забруднення середовища, проведення незалежної експертизи. Були створені ініціативні експертні комісії з різних напрямків екологічної діяльності. Центр екологічного виховання школярів, незалежна міжгалузева промислово-санітарна лабораторія (14). Того ж року у Львові був організований міжнародний інститут-асоціація регіональних екологічних проблем (МІАРЕП), який на конференції з питань захисту навколишнього середовища запропонували створити представники 24 вузів і академічних установ шести країн Європи, університету “Хофстра” (США), а також вузів України і Білорусі. Мета МІАРЕПу — співробітництво в основних напрямках розв’язання гострих екологічних проблем спеціалістів різних країн. Його першим керівником став доктор біологічних наук, професор С. М. Стойко, а заступником — професор Люблінського університету Ю. Войтанович (Польща) (15).

Поступово активізація природоохоронної і громадської роботи “зелених” на місцях привела до значних успіхів їх під час виборів у 1990 році до обласних, міських районних Рад. Це сталося, незважаючи на опір офіційних кіл. Однак десятки кандидатів у депутати від “зелених” були позбавлені навіть права реєстрації. І все ж під час виборів “зелені” увійшли до Демократичного блоку, підтримали його кандидатів і висунули своїх. Асоціація “Зелений світ” на виборах депутатів в парламент підтримувала кандидатів, які акцентували на екологічних проблемах. В результаті до Верховної Ради України від “зелених” було обрано 10, до обласних Рад — 43 депутати. Це засвідчило надію населення на краще соціально-екологічне майбутнє.

В умовах державної розбудови та розвитку законодавчого процесу в Україні, розширення можливостей участі громадян в інституціоналізованих формах політичного життя дещо зменшився відсоток стихійних (несанкціонованих форм) прояву активності людей. Поступово вдосконалювались форми діяльності екологічних об’єднань. Поширення набули екологічні суботники, “зелені” толоки, заходи по очищенню рік, посадці дерев, збереженню флори і фауни, незайманих ділянок дикої природи, тобто різні практичні дії охоронного характеру. Слід наголосити також, що “зелені” нерідко застосовували крайні форми соціального протесту: мітинги, пікетування, марші, збори підписів, блокування об’єктів та ін. Таких прикладів можна навести чимало. Нерідко акції протесту були довготривалими, доповнювались голодуванням, блокадою об’єкта, що забруднював довкілля, його захопленням тощо. Вони були викликані комплексом невирішених проблем, пов’язаних з наслідками Чорнобильської катастрофи, неефективністю державних природоохоронних структур. Сучасним різновидом цих до деякої міри вже традиційних для “зелених” України форм діяльності нині є їх акції по запобіганню ввозу в країну ядерних та токсичних відходів західними державами, імпорту екологічно шкідливих товарів та технологій і т. п. (16).

Важливою формою діяльності екологічного руху є експертно-наукова. Розширенню системи незалежних громадських експертиз стану довкілля та про-

ектів нових господарських об'єктів сприятиме створення Незалежного інституту екології (фундатори — фонд "Відродження" та міжнародна організація "Грінпіс Інтернейшнл"), Українського екологічного фонду та інституту незалежних екологічних експертів при Національному екологічному центрі України, метою якого є розробка загальної стратегії фундаментальних досліджень у галузі екології та охорони природи та території України з урахуванням природних, соціальних та економічних чинників (17).

Ще однією формою діяльності екологічних об'єднань є просвітницько-пропагандистська. Екологічні організації України, Партія Зелених України були ініціаторами конференцій, семінарів, круглих столів, експедицій з проблем атомної енергетики тощо. Всі зазначені форми спрямовані на ліквідацію наслідків екологічної кризи, звернення уваги громадськості на критичний стан довкілля, формування екологічної свідомості й культури населення. Таким чином, екологічні об'єднання, ставлячи перед собою одну мету — захист довкілля, — для її реалізації використовують різні форми і види діяльності, співвідношення яких детермінується певними факторами. Названі фактори не були сталими, змінювалися в процесі еволюції екологічного руху, залежали від економічних, соціальних, політичних процесів.

Разом з тим в умовах відсутності розгалуженого екологічного права, економічної зацікавленості виробника у проведенні природоохоронних заходів, неадекватного оподаткування єдино можливим реальним шляхом збереження потенціалу "зеленої" ідеології та руху в Україні в час соціально-економічної кризи є організаційно-пропагандистська робота, розширення та інтеграція мережі екологічних об'єднань, радикальне оновлення змісту їх роботи, розробка науково-теоретичних і практичних засад природоохоронного бізнесу в країні, які зможуть бути реалізовані в контексті загального реформування економіки.

Ще одним напрямком діяльності екологічних організацій стало створення ряду нових громадських організацій для поліпшення роботи та організації цілеспрямованого захисту довкілля. Так, асоціація "Зелений світ" та ряд інших організацій виступили у 1990 році з ініціативою створення незалежної позавідомчої організації — Національного екологічного центру України, який би об'єднав зусилля вчених, політичних та громадських діячів, представників природоохоронних органів у справі покращення екологічної ситуації в Україні. Метою створення центру стала розробка загальної стратегії фундаментальних досліджень у галузі екології, практичних дій та законодавчої ініціативи з питань охорони природи та екології на території України; проведення, координація та фінансування фундаментальних і прикладних досліджень з найважливіших екологічних проблем; залучення до екологічної експертизи масштабних народногосподарських проєктів провідних вчених, представників громадськості, природоохоронних організацій; аналіз і доведення до відома населення об'єктивної інформації з питань екології та охорони природи в Україні; безпосередня участь у проведенні природоохоронних і природовідновних заходів тощо (18).

Український екологічний фонд, який був зареєстрований у березні 1992 року, — громадська організація, що поставила перед собою за головну мету розробку та проведення заходів по поліпшенню екологічної ситуації в Україні,

пошук і нагромадження коштів для їх фінансування, сприяння у забезпеченні товарного ринку екологічно чистою продукцією. Об'єднання залучених коштів дало можливість створити при Фонді підприємства, в тому числі й з іноземним капіталом, діяльність яких спрямована на вирішення екологічних питань. Засновані Фондом підприємства займаються проведенням незалежних екологічних експертиз, надають консультації з питань екології, розробляють нормативи гранично допустимих скидів, викидів шкідливих речовин, формують банк даних розробок екологічно безпечних технологій тощо. В усьому цивілізованому світі успіхи в справі захисту довкілля стали можливими не в останню чергу завдяки розвинутій системі екологічних фондів та екологічного бізнесу (19).

Значну роль у формуванні сучасних орієнтирів зеленої ідеології й руху в Україні покликана відіграти Українська Екологічна Академія наук (УЕАН), яка стала громадською науковою організацією загальнодержавного значення з регіональними центрами у 13 областях. Вона об'єднала видатних вчених різних наукових шкіл і напрямків з економіки, екології, соціології, політології, історії, хімії, біології, фізики, енергетики, металургії та ін. У всіх регіональних відділеннях розгорнулася активна організаторська робота. В 1993 році склад УЕАН налічував 300 обраних до неї відомих вчених і спеціалістів, що працюють над проблемами екологічної безпеки України. Головною метою створення УЕАН стали розвиток фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків екологічної діяльності та впровадження їх результатів, формування наукової бази екологізації суспільного виробництва, дослідження, пов'язані з ліквідацією наслідків катастрофи на ЧАЕС, створення нових екологічно безпечних технологій та устаткування, формування екологічно спрямованих освіти й виховання, ідеологічних основ діяльності екологічних організацій і рухів. УЕАН — нині єдина в державі громадська наукова організація, де сконцентровані провідні фахівці, які займаються проблемами екології (20).

В 1994 році на базі Міжнародної Асоціації "Екополітика XXI століття", засновниками якої стали понад три десятки громадських організацій, рухів, наукових та ділових структур сходу та півдня України з центром у Харкові, виник громадський проект "Екологічна політика та підприємництво у мінливому світі". В рамках Асоціації створюються також власна інформаційно-аналітична мережа, професійна адвокатура та система соціально-фінансової підтримки. У Києві "Екополітику-XXI" представляє недержавна наукова організація — Інститут екології (ІНЕКО), заснований Національним екологічним центром України в червні 1993 року. Основними завданнями ІНЕКО є розробка планів та програм охорони й відновлення природного довкілля в Україні, науковий супровід діяльності громадських (недержавних) екологічних та природоохоронних організацій (21). Подібна діяльність та розвиток екологічних об'єднань, незважаючи на всю проблематичність реалізації їх цілей в умовах економічної кризи, залишаються актуальними й необхідними. Адже в основі подолання кризи повинна бути покладена концепція органічної єдності еколого-економічних проблем, включення в усі ланки господарського механізму екологічних імперативів.

Крім вищезазначених екологічних організацій, активно діяла й організація Грінпіс України, яка в середині 90-х рр. активно проводила три важливі кампанії — за відвернення ввозу в Україну токсичних відходів, за чистоту водних

ресурсів та за без'ядерне майбутнє. Так, 4 липня 1994 року активісти Грінпісу на залізничній станції Касарсі (північний схід Італії) затримали вагони, дуже забруднені азбестом, що йшли у Східну Європу. Частина їх призначалась для імпорту в Україну на адресу Укрзалізниці, яка мала їх закупити. Після попередження з боку Державної екологічної інспекції Укрзалізниця відмовилась від запропонованого контракту. 11 липня 1994 року у Херсоні дніпровським туром корабля Грінпісу "Мобі Дік" розпочалась водна кампанія Грінпісу України. Вона пройшла по Дніпру через Запоріжжя, Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Черкаси до Києва під гаслом "Вода для життя". За даними Грінпіс, у цей період концентрація хлороформу у питній воді придніпровських міст перевищувала допустиму норму в 2-5 разів, а на водогоні Києва — у 4 рази. 26 липня 1994 року у містах Нікополі Дніпропетровської та Кам'янці-Дніпровській Запорізької областей — найбільших населених пунктах 30-кілометрової зони Запорізької АЕС — відбулись референдуми по питанню будівництва сховища радіоактивних відходів, введення до ладу шостого блоку ЗАЕС та продувки ставка-охолоджувача. Понад 90% жителів Нікополя, які взяли участь у референдумі, проголосували проти по всіх його пунктах. Проти шостого блоку і продувки ставка-охолоджувача висловились і більше половини населення Кам'янсько-Дніпровського району. Проте Уряд продемонстрував повне ігнорування думки людей. На засіданні Президії Кабінету Міністрів України 18 липня 1994 року було схвалене рішення про введення шостого блоку ЗАЕС у 1994 році в контексті невідкладних заходів по підготовці до осінньо-зимового періоду 1994-1995 років. Активісти Грінпісу України 2 серпня 1994 року провели акцію протесту проти пуску 6 блоку ЗАЕС та продемонстрували свою підтримку місцевого населення (22).

Незважаючи на окремі акції, у функціонуванні асоціації "Зелений світ", ПЗУ та інших громадсько-політичних екологічних об'єднань протягом 90-х р. мали місце ознаки кризовості, характерні тією чи іншою мірою для всіх суспільно-політичних об'єднань, — внутрішні конфлікти, неузгодженість у керівництві, боротьба за "портфелі", особисті амбіції тощо. Ні асоціація, ні ПЗУ не змогли вчасно прийняти нових програм, які б відповідали їх завданням на сучасному етапі.

В основі програми подолання кризових явищ повинна лежати концепція органічної єдності еколого-економічних проблем, організація державного й громадського контролю за екологічними наслідками діяльності державних і комерційних структур, спільних підприємств, іноземних фірм, якості товарів та технологій, що експортуються в країну, включення екологічних імперативів в усі ланки новостворюваного ринкового господарського механізму та систему управлінських структур. На жаль, в сучасних політико-економічних пристрастях екологічна проблема все більше відходить на задній план, хоча стан навколишнього середовища кращим не стає. Величезна політична енергія різних напрямків, сотні тонн паперу щоденно витрачаються на аналіз діяльності не лише серйозних правих чи лівих політичних течій і лідерів, але й на оцінки найдрібніших кроків мікропартій та рухів, які подекуди складаються лише з "орккомітету". Сьогодні можна лише сподіватися на мудрість керівників держави та й загалом на історичний перебіг часу, який неодмінно зумовить піднесення екологічної культури суспільства та прояву реальних економічних і

техніко-технологічних можливостей зберігати й поліпшувати середовище проживання. Відродженню політичного значення екологічного руху повинна сприяти позиція Президента, Уряду та Верховної Ради України з розумінням значення оздоровлення навколишнього природного середовища як однієї з нагальних умов виживання незалежної демократичної України та її громадян. Високий рівень концентрації промисловості й сільського господарства, колонізаторська екологічна діяльність всевладних структур колишнього імперського центру призвели до того, що у серпні 1990 року рішенням парламенту Україна була оголошена зоною екологічного лиха. Як зазначалось у Національній доповіді України на Конференції ООН у 1992 році в Бразилії по навколишньому середовищу і розвитку, Україна нині є однією з найбільш неблагополучних в екологічному відношенні країн Європи.

В процесі екологізації ідейно-політичного у розв'язанні сучасної напруженої екологічної ситуації помітну роль повинні відігравати громадська думка, численні неурядові екологічні організації, політичні партії. Тиск "зеленого" руху, програми різноманітних партій з вимогами оздоровити навколишнє середовище вже позначилися на прийнятті ряду законодавчих і урядових рішень, зокрема, про припинення будівництва Кримської АЕС та Одеської АТЕЦ, каналу Дунай — Дніпро і дамби між Чорним та Азовським морями, при відмові від планів розширення об'єктів ядерної енергетики та ряду інших екологонебезпечних проєктів та будов різного масштабу. Йде поступовий процес створення цілісної законодавчої системи охорони і раціонального використання всіх видів природних ресурсів і комплексів, який нині вимагає значної подальшої активізації. За участю ряду громадських організацій та політичних партій сьогодні вже розробляється Державна програма охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів України, реалізація якої, незважаючи на складності бюджету та економічної ситуації, дозволить до деякої міри зняти екологічну напруженість у найбільш забруднених регіонах країни, організувати державну незалежну екологічну експертизу та моніторинг.

За даними фонду ISAR, в Україні існує 403 місцевих, регіональних та сервісних екологічних організацій (23). Всі вони потребують нині фінансової, інформаційної, методичної допомоги. Реально ж в Україні на даному етапі можна налічити лише 5-6 організацій, які в масштабі країни справді працюють над екологічними проблемами. Найактивнішими громадськими природоохоронними організаціями є Українське товариство охорони природи, Українська екологічна асоціація "Зелений світ", Національний екологічний центр України, Українська екологічна академія, українське відділення Грінпіс, Партія зелених України, деякі об'єднання громадян на регіональному рівні. Але жодна з них не має достатньої сили й масовості, щоб займатися законотворчістю, лобювати політичні рішення, проводити масштабні та довготермінові всеукраїнські акції тощо.

Системна криза та її наслідки в Україні видозмінили ціннісні орієнтири суспільства, зумовили відхід багатьох активних громадян з екологічних громадських організацій. За даними соціологічних досліджень, членами екологічних рухів у січні 1991 р. вважали себе 6% населення України, а у червні 1993 р. лише 1%. Втім далі спостерігається деякий підйом: членами екологічного руху вважають себе у червні 1994 р. 1,3%, в червні 1996 р. - 1,7% (24). На

сьогоднішній день жодна з природоохоронних організацій неспроможна повною мірою взяти на себе виконання таких типових для громадської політичної організації функцій, як широка просвітницька робота, конструктивна політична опозиція урядовим структурам, можливість практичного відпрацювання нових ідей, механізмів, рішень тощо. Найближче до можливостей реалізації цих завдань нині стоять Українська екологічна асоціація "Зелений світ", Грінпіс України, Національний екологічний центр України та Партія зелених України (25). У ряді екоорганізацій даються взнаки внутрішні суперечності, що, безумовно, знижує ефективність діяльності, позначається на рівні практичної та пропагандистської роботи.

Активно прагнуть діяти на місцях деякі місцеві організації "Зеленого світу", інші екологічні громадські об'єднання. Так, вінницький "Зелений світ" брав участь у багатьох загальноукраїнських акціях, антиядерному поході по території України у липні-серпні 1995 р., організовував акції по очистці джерел, озелененню, екологічному навчанню та моніторингу. (26). Спеціалісти Держуправління екобезпеки в Чернівецькій області налагодили плідну роботу з організацією "Зелений світ Буковини", Буковинською філією Національного екоцентру України, обласною організацією Червоного Хреста тощо. Зокрема, в липні 1995 р. вони провели в Чернівцях Міжнародну конференцію з проблем збереження малих річок басейну Дунаю, науково-практичний семінар з проблем оздоровлення малих річок Буковини, організували спільну акцію — посадки алеї пам'яті жертв Чорнобильської катастрофи (27). І хоча зелені України намагаються прискорити прийняття законів по охороні природи, висловити владі своє ставлення до окремих законодавчих актів, їм не завжди це вдається (28).

Стосовно політичного впливу екологічного руху в парламенті, то Партія зелених України до березня 1998 р. не мала депутатської групи у ньому, а була представлена лише кількома активістами асоціації "Зелений світ" та спілки "Чорнобиль". Деяко краще "зелені" були репрезентовані в обласних та міських радах. Основна причина відсутності парламентської фракції ПЗУ в 1991-1997 рр. — екологічний рух не сприймався виборцями як реальна політична сила, "зелені" не мали своєї передвиборної програми, були інтегровані в національно-демократичний рух, відзначались недостатньою організаційною силою.

У 1998 р. в Україні вперше відбулись вибори народних депутатів до Верховної Ради України за змішаною системою голосування, в яких, крім окремо висунутих депутатів, брали участь політичні партії та блоки. На жаль, жодна з тих партій, які подолали 4% бар'єр і пройшли до Верховної Ради України, окрім ПЗУ і частково НРУ, навіть не задекларували у своїх програмах турботу і прагнення змінити на краще стан навколишнього природного середовища України. Таким чином, тільки 12 партій та блоків з 30 в Україні в тій чи іншій мірі висловили своє прагнення турбуватися про навколишнє природне середовище. Однак жодній програмі партії чи блоку не притаманні вичерпні політичні плани щодо подолання еколого-економічної кризи в Україні. Передвиборна програма ПЗУ також не продемонструвала у цьому відношенні взірць системного бачення соціоекологічних протиріч у суспільстві, що, безперечно, не сприяє екологізації суспільно-політичної думки в контексті національно-державного відродження України. Більше того, лідери ПЗУ явно недооцінюють або ігнорують політологічні знання простих громадян, котрі за роки активної політизації

суспільства достеменно зрозуміли, що політична партія — це спільність людей, об'єднаних ідеологічно та організаційно з метою завоювання /в результаті виборів або іншими шляхами/, утримання і використання державної влади для реалізації інтересів тих чи інших соціальних груп, верств, етнічних та інших спільностей (29). Інакше кажучи, будь-яка партія прагне до влади і відстоює право на неї. В іншому разі це не політична, а громадська організація. З цих позицій абсолютно незрозумілими є популістські висловлювання з передвиборчої програми ПЗУ: “Ми не боремося за владу, ми будемо захищати інтереси людей в парламенті. Ми, зелені України, вважаємо себе партією народного контролю. Ми ставимо за мету наглядати за тим, аби закони не завдавали шкоди людині та природі” (30). Подібні нефахові політичні висловлювання, які межують хіба що з вільною фантазією їх авторів, дискредитують політизацію екологічної думки та екологізацію традиційно антропоцентристської громадської думки в країні. Обидва ці процеси розвиваються в українському соціумі вкрай важко і повільно. Тому в інтересах становлення екологічної ідеології і політики в Україні вкрай невиважені, з теоретичної й практичної точок зору, розраховані лише на малоосвічену масу населення висловлювання категорично недопустимі. Вони не додають авторитету партії та її лідерам, свідчать про брак теоретичної роботи. З часу свого заснування у 1991 р. ПЗУ вже пройшла етап соціалізації і тепер повинна твердішою ходою заявити про себе в контексті вирішення суто соціальних та економічних проблем.

Подолання Партією зелених України на виборах до Верховної Ради у березні 1998 р. чотиривідсоткового бар'єру для багатьох у суспільстві виявилось несподіваною, але об'єктивною тенденцією. Незважаючи на всі негаразди сьогодення, електорат країни продемонстрував політичну розважливність і внутрішньо притаманну йому турботу про майбутнє. Політичні реалії засвідчили, що необхідність вирішення соціально-екологічних протиріч, незважаючи на латентний характер перебігу процесів екологізації суспільства, об'єктивно займає чільне місце в структурі пріоритетів незалежного національно-державного розвитку України. Однак великою мірою авансована народом довіра до Партії зелених України, від якої у парламенті працюють 19 народних обранців, повинна бути виправдана копійкою і відповідальною державницькою роботою. Інакше на злам історичних епох її може спіткати же відома доля ідеології та практики “зелених” першої половини 90-х рр., коли їх вплив на суспільні процеси був майже відсутній.

Стійкість і стабільність політики “зелених”, напрямки та форми реалізації їх екологічної діяльності залежать і від підтримки їх демократичними громадськими рухами та організаціями, які є одними з форм впливу на формування екологічної політики в Україні, реалізації політико-екологічної культури, активності і задоволення відповідних потреб широких верств населення. Але при всій актуальності таких підходів необхідність розробки концепції нового політико-екологічного мислення навіть в останній час не охопила відповідні державні, наукові, освітні та громадські структури.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Хроніка Зеленого Світу. Прорив// Зелений світ. — 1991. — № 4. — С. 2.
2. Смага В. Червоний, жовтий, зелений: Полемічні нотатки про стратегію і тактику природоохоронного руху// Зелений світ. — 1991. — № 4. — С. 2, 6.
3. Там же. — С. 6.
4. Міщенко Ю. Екологічна криза на Україні — проблема українська чи міжнародна// Сучасність, література, мистецтво, суспільне життя. — Мюнхен, 1990. — Ч. 3.
5. Див.: Програма ПЗУ// Зелений світ. — 1990. — № 13. — С. 2.
6. Див.: Йонинас Й. Цена прогресса, или «Зеленое мышление»// Согласие.— 1989. — 1 августа; Джерело світла і тепла. Вітроенергетичний проект АТИКА-ВЕСТ// Зелений світ. - 1993. — № 2. — С. 3.
7. Саппа М.М., Пахомов Н.В., Лихоліт Т.В. «Зелений рух» України очима учасників і соціолога// Філософська і соціологічна думка. — 1991. — № 10. — С. 21.
8. Хроніка Зеленого Світу. Прорив// Зелений світ. — 1991. — № 4. — С. 2.
9. Глазовий А. «Зелений світ»: хроніка подій// Рідна природа. — 1989. — № 3. — С. 47.
10. Там же. — С. 47-48.
11. Володін М. Єднаються молоді екологи// Молодь України. — 1989. — 30 березня.
12. Обращается союз «Чернобыль»// Рабочая газета. — 1990. — 26 апреля.
13. Зелений світ. — 1991. — № 3. — С. 3.
14. Создан «Экофорум»// Рабочая газета. — 1990. — 6 февраля.
15. Екологи об'єднують зусилля// Вільна Україна. — 1990. — 28 жовтня.
16. Див.: Знову везуть відходи в Україну// Зелений світ. — 1993. — № 3. — С. 3; Окончание истории «Гальтермаа», но не конец истории торговли отходами...// Гринпис Украины. — 1992. — № 2. — С. 3.
17. Див.: Статут Національного екологічного центру України // Ойкумена.—1992.- № 1. — С. 95-96.
18. Детальніше див.: Відозва Установчої конференції Національного екологічного центру України// Ойкумена. - 1991.- № 1.- С. 105-106; Гардашук Т. Національний екоцентр: яким йому бути?// Ойкумена. - 1991. - № 1. - С. 101-104; Статут Національного екологічного центру України// Ойкумена. — 1992. — № 1. — С. 94-97.
19. Український екологічний фонд: дебют// Зелений світ. — 1992. — № 8. — С. 3; Перші кроки. Настрій робочий// Рідна природа. — 1992. — № 2-3. — С. 4; Маренич О. Знайомтесь: Український екологічний фонд// Рідна природа.— 1992. — № 4. — С. 20-21.
20. Дорогунцов С.І. Не прожити без чистого довкілля// Рідна природа. — 1993. — № 4. — С. 5-6; Українська екологічна Академія наук// Рідна природа. — 1992. — № 4. — С. 50-51.
21. Ольшевський В. Гібрид «Екополітика — XX». А яким буде приплід?//Зелений світ.- 1994.- № 12.- С. 3.
22. Туниця Ю. Україні потрібна програма виходу з еколого-економічної кризи// Зелений світ. — 1993. — № 1. — С. 2; Туниця Ю. Безплатна природа дорого коштує// Голос України. — 1993. — 13 січня.
23. Гарячка О. «Досить Чорнобилів»// Зелений світ. — 1994. — № 12. — С. 2.
24. Федоринчик С. Участь громадськомті у сталому розвитку в Україні // Світ у долонях.- 1999.- № 1(6).-С.28.
25. Общественные организации и экология. Беларусь, Молдова, Украина. Справочник, 2-е изд. — весна 1996 г.—К.:Информационное агентство «Эхо-Восток», 1996. — С. 27-106.
26. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні 1993 р. — С. 149-150.
27. Вінницькому «Зеленому світові» — 5 років// Зелений світ. — 1995. — № 4. — С. 2.
28. Охорона навколишнього природного середовища в Україні 1994-1995 рр. — С. 84.
29. Див. детальніше: Політологія (за ред. Семківа О.І.) — Львів: Світ, 1993. — С. 287.
30. Право вибору: політичні партії та виборчі блоки. — С. 40, 42.

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА ВИХОВАННЯ ЯК ЗАПОРУКА МАЙБУТНЬОГО ПОКРАЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Халаїм Т.Є.

*Чернівецький національний
університет ім. Ю.Федьковича*

ОДНІЄЮ з багатьох передумов складної екологічної ситуації, що склалася в Україні на сьогодні є брак екологічного виховання і елементарних екологічних знань у сучасному суспільстві. Україна не має чітких засад екологічного виховання і не має традицій екологічної освіти та роботи з молоддю. У статті наведені результати опитування учнів та студентів м. Чернівці щодо їхнього ставлення до сучасних екологічних проблем. Результати анкетування підтверджують думку про недостатнє екологічне виховання молоді. Запропоновано декілька шляхів для ефективного поширення і популяризації екологічних знань серед населення України.

Закони екології лежать не лише в основі біологічного, а й соціального буття. Екологічна криза має не тільки техногенні коріння, вона впливає з низької екологічної культури населення. Екологічна ситуація, яку ми маємо на сьогоднішній день в Україні, жахає і спонукає до серйозних роздумів та вжиття радикальних заходів. На думку деяких вчених, причини незадовільного, в екологічному плані, стану довкілля давно вже перемістились від економічних до психолого-освітніх, тобто, в першу чергу, викликані байдужістю, недостатнім екологічним вихованням та відсутністю екологічної освіти в суспільстві.

Забруднення навколишнього середовища є глобальною проблемою сучасності — хворобою, що породжена цивілізацією. Але хворобу, як відомо, легше попередити, аніж лікувати, а отже, широке впровадження серед населення заповідей і норм екологічної поведінки і популяризація екологічних знань повинні стати тією вакциною для попередження «хвороби» забруднення природи. Забезпечити екологізацію суспільства може тільки система екологічної освіти та виховання. Побуває думка, що чим більше людина знає про природу, тим більш завзято і свідомо вона буде її захищати. Але це не зовсім так. Екологічна освіта — це лише набуття людиною екологічних знань. Значно важливішим є екологічне виховання, тобто засвоєння людиною особливої екологічної моралі, етики стосунків природи і людини. У комплексі екологічна освіта і виховання кожної особистості є необхідними складниками екологізованого суспільства.

У навчальних закладах ряду західних країн та деяких країн колишнього соцтабору вже давно розроблені нові методи екологічного виховання, які проходять широку апробацію. Дуже прикро, що керівництво нашої держави недостатню увагу приділяє екологічній ситуації, яка стає все більш загрозливою. Не розробленою залишається законодавча база, немає чітких засад екологічної політики України. Ще у 1993 році Міністерство охорони навколишнього середовища і ядерної безпеки намагалося розробити «Закон про екологічну освіту». Але його проект був відхилений консультативними юридичними службами ВР, і на даний час доля його невідома. Правда, 7 стаття закону України «Про охорону довкілля» наголошує про важливість і обов'язковість екологічної освіти для всього населення, але не передбачає конкретних заходів для поширення екологічної грамотності. Україна провадить непослідовний і нелогічний ланцюг дій, направлений на нібито покращення екологічної ситуації: у 1991 році проголосило себе «зоною екологічного лиха», а у 1992 не ратифікує декларацію про перехід до безкризового і стабільного розвитку, не приймає програму екологічної політики, пізніше дозволяє ввіз на свою територію високотоксичних відходів з Німеччини, проводить військові навчання на українських полігонах за програмами НАТО, які навряд чи покращують екологічний стан довкілля.

На жаль, і дотепер в Україні немає чітких засад екологічного виховання, не розробленими залишаються конкретні методи здійснення екологічної освіти в середніх школах та інших навчальних закладах. Практично не здійснюється екологічне виховання та навчання екологічній поведінці в родинному вихованні. Для розробки методики екологічної освіти та виховання в школах важливо з'ясувати погляди і думки молоді, визначити рівень їхньої освіченості в екологічному напрямі.

З метою вивчення ставлення учнів та студентів до вищезазваної проблеми була розроблена та розповсюджена серед учнівської молоді м.Чернівці анкета, яка включала питання, що дозволяють виявити ставлення учнів старших класів середніх загальноосвітніх шкіл, закладів професійної освіти та студентів вузів до проблем екології та екологічного виховання. Дослідженням було охоплено 363 учні та студенти.

Анкета включала ряд запитань з елементами тесту, які умовно можна поділити на дві групи: одні допомагали визначити рівень обізнаності з питань екології, охорони природи та раціонального природокористування, інші - виявити ставлення респондента до вирішення екологічних проблем. Запитання анкети були адекватні віку, розміщені в логічній послідовності згідно з декількома рівнями складності. Тобто, починаючи з найлегшого запитання, побудованого за принципом тесту, яке наштовхувало на правильну відповідь і закінчуючи запитаннями, в яких опитуваного просили висловити свою думку з приводу тієї чи іншої проблеми.

Аналіз відповідей учнів на запитання анкети дозволяє зробити висновок про те, що переважна більшість молодих людей знайома з деякими екологічними проблемами сучасності. Великий відсоток (82 %) молоді ствердно відповіли на запитання: «Чи відомі Вам екологічні проблеми світу, України та Карпатського регіону?». Серед найбільш важливих екологічних проблем називають пошкодження озонового шару Землі (75 %), забруднення води та повітря (67 %) вирубки лісів в Карпатах (38 %), повені, зсуви ґрунту, зміни клімату, аварію на

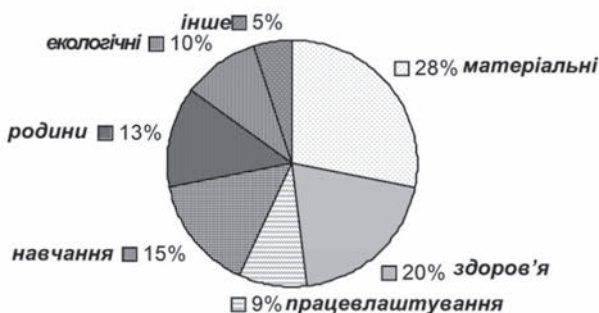

Рис. 1. Знання респондентами екологічних проблем

ЧАЕС (11 %). Однак лише 58 % з опитаних назвали найбільш важливі екологічні проблеми нашої держави. Значно менше респондентів знайомі з регіональними екологічними проблемами і ще менше знають про екологічні проблеми місцевості, в якій вони проживають (Рис. 1). Найбільш обізнаними в екологічних питаннях виявились школярі та студенти, які навчаються в учбових закладах з поглибленим вивченням біології.

Задоволені власними знаннями з екології лише 35 % опитаних, а 27 % респондентів вважають, що треба розширювати програму вивчення екології.

Значна частина опитаних вважає, що екологічні проблеми мають вирішуватись лише державними органами, частина студентів та учнівської молоді хотіла б брати участь у вирішенні екологічних проблем регіону, однак не бачить шляхів, якими можна реалізувати таке бажання.

До 10 % з проаналізованих анкет дають підстави вважати, що більшість школярів взагалі байдуже ставляться до екологічних проблем, висуваючи на перше місце проблеми економіки, власного працевлаштування, здоров'я та ін. (Рис.2). Цікавим є той факт, що ще у 1991 році студенти вузів ставили екологічні проблеми на 2-3 місце у шкалі пріоритетних проблем суспільства, у 1997 році ця проблема вже займає 5-7 місце і залишається на цій позиції і зараз, що підтверджує проведене нами опитування.

Значна частина учнів та студентів хотіла б мати: більший доступ до літератури, присвяченої вивченню екологічних питань; покращення викладання екологічних дисциплін; висвітлення екологічних питань при викладанні різних дисциплін шкільного та вузівських курсів.

За радянських часів екологічне виховання та освіту розглядали як єдине ціле, виходячи з того, що екологічне виховання мало в той час переважно ідеологічну спрямованість.

Сучасне екологічне виховання повинно починатись в самому ранньому дитинстві (коли про екологічну освіту говорити ще рано). Але, враховуючи реалії життя, воно не може здійснюватись продуктивно більшістю батьків, які в свій час виховувались на принципі «невичерпності природи» та необхідності її підкорення. Для родинного виховання дітей необхідно застосовувати доступні, адекватні віку та розвитку дитини методи, розробка яких є одним з важливих напрямків.

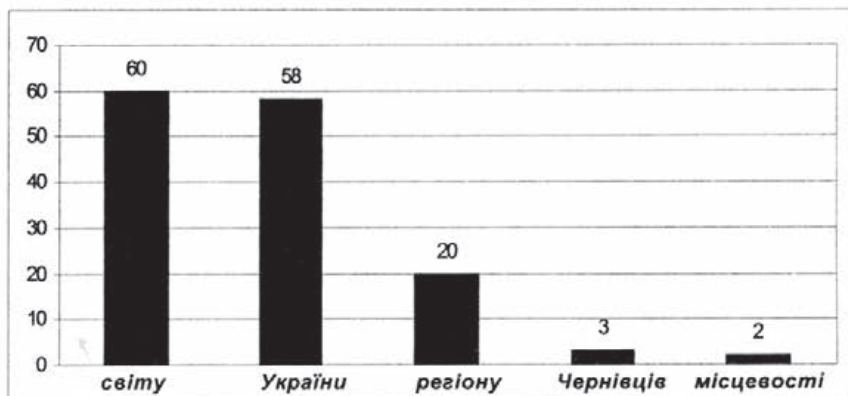

Рис. 2. Пріоритетні проблеми молоді (2001 рік)

Результати аналізу анкет показали, що переважна більшість опитаних (75 %) вважає, що екологічне виховання необхідно починати з дошкільного віку і 15 % — з шкільного віку. Приблизно однакова кількість опитаних вважає взірцем ставлення до природи батьків (48 %) та вчителів (45 %). В сучасних економічних умовах екологічне виховання в значній мірі залежить від батьків, переважна більшість з яких зайнята пошуком засобів до існування. За рівнем власної педагогічної та екологічної освіченості вони не здатні здійснювати систематичне екологічне виховання. Тому основним виховним засобом стає їхній особистий приклад, наслідування якого для дитини поступово стає нормою. Але поведінка дорослих у багатьох сім'ях часто є прикладом небалого ставлення до природи, що негативно впливає на формування екологічної свідомості дітей.

З числа опитаних 98 % (!) не знайомі з роботами молодих науковців у галузі екології, молоді люди, що дали ствердну відповідь на запитання «Чи знайомі Ви з роботами молодих вчених в галузі екології?», навчаються на біологічному факультеті університету або в ліцеї з поглибленим вивченням біологічних дисциплін. Разом з цим 68 % респондентів вважає, що сучасна молодь здатна вирішувати екологічні проблеми, частина (43 %) має бажання вирішувати їх, однак безпосередньо займатись науковими розробками екологічних проблем хотіли б лише 11% опитаних.

Враховуючи актуальність екологічних питань, необхідність формування нового екологічного мислення, застосування новітніх технологій екологічного виховання та беручи до уваги результати анкетування, доцільно рекомендувати видання спеціальних посібників для батьків та вчителів, які б вміщували необхідний матеріал для проведення родинного екологічного виховання. Екологічну освіту в школі повинні здійснювати спеціально підготовані викладачі-екологи, а не вчителі біології, географії чи хімії. На жаль, поки що таких спеціалістів тільки починають готувати у деяких вузах України. Необхідно на державному рівні створювати умови для пропагування здобутків вчених (в тому числі і молодих науковців), які займаються розв'язанням проблем сучасності в галузі екологічних знань. В Україні врешті-решт повинне бути розроблене чіт-

ке законодавство в галузі екологічного виховання та освіти і обґрунтована державна політика щодо екологічних проблем, які ми на сьогодні маємо. Держава повинна бути зацікавлена в заохоченні природоохоронної роботи, а також в активній діяльності громадських екологічних організацій, які, використовуючи недержавні фонди, можуть залучати до співпраці молодих науковців та фахівців у вирішенні регіональних екологічних проблем та пропаганді екологічних знань.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Барякин В.Н Социально-экологические инварианты обозримого будущего Украины: философский анализ// Збірн. наук. праць. - Фальцфейнівські читання. - Херсон: Терра, 2001. - С. 18-22.
2. Браус Д, Вуд Д, Герман М, Вилсон Экологическое образование в школе. - К: Информ. агентство «Эхо-Восток», 1995. - 59 с.
3. Екологія і культура / В. С.Крисаченко, С.Б.Кримський, М А Голубець та ін. - К: Наук. Думка, 1991. - 260 с.
4. Кисельов М.М., Канак Ф.М. Національне буття серед екологічних реалій. - К: ТанDEM, 2000. - 320 с.
5. Листопад О.Г., Борейко В. Е. Нетрадиционные методы в экологическом воспитании и образовании. - К: Укр. представ. «зеленой» прессы, 1996. - 128 с.
6. Назарова НС. Охрана окружающей среды и экологическое воспитание студентов. - М: Высш.шк., 1989. -104 с.
7. Охорона навколишнього природного середовища в Україні (1994-1995рр.). - Київ, 1997 - С.-2
8. Плешаков А.А. Экологические проблемы и начальная школа // Начальная школа - 1991. - N5. - С. 2-8.
9. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды. слов.-справ.- М: Просвещение, 1992. - 320 с.
10. Экологическое образование школьников / Под ред. Зверева И.Д., Суравегиной И.Т. - М: Педагогика, 1983. - 203 с.

Через три-чотири роки у Дністрі чи Пруті ловитимемо американську форель

Про це оптимістично заявив директор Лопушнянського форелевого господарства, що на Вижниччині, Олексій Роман.

Недавно у господарстві, яке займається розведенням райдужної форелі і щороку 200 тисяч мальків випускає у Сірет і Черемош, взялися за вирощування такого виду лососевих, як камлаопс і форель дональдсона. Остання вражає своїми характеристиками: її маса може сягати восьми кілограмів, довжина – 85 сантиметрів. Плодовитість матки такої рибини – 27 тисяч ікринок. Оскільки ця риба досить велика, то випускати її треба у повноводні ріки – такі як Прут чи Дністер.

Віктор Дудар

УДК: 631, 4, 631, 577, 4

НАУКОВІ ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ҐРУНТОЗАХИСНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ БУКОВИНИ

Чернявський О. А. , Сівок В. К.

*Буковинський інститут агропромислового виробництва
Держуправління екології та природних ресурсів
у Чернівецькій області*

За прикордонними умовами Чернівецька область — одна із складних в Україні. Схилі землі займають тут майже 80% території, кожен другий гектар сільгоспугідь і ріллі різного ступеня еродований. У лісостеповій зоні області випадає в середньому 667 мм опадів, в передгірній — 737, в Карпатах — 900-1200 мм. Оподи весняно-літнього періоду становлять 64-67% (426-486 мм) річної кількості і часто мають зливовий характер.

Водна ерозія орних земель проявляється внаслідок інтенсивного сніготанення і особливо під час злив у травні-липні. Найбільші дощі величиною від 118 до 158 мм, що випадають у травні-вересні, мають 10% забезпеченість; від 136 до 168 мм — 5% і від 169 до 231 мм — 2% забезпеченість. Максимальна інтенсивність злив в області протягом однієї хвилини становить 3,6 мм/хв., трьох хвилин — 2,58 мм/хв., чотирьох хвилин — 2,53, десяти хвилин — 1,13 мм/хв. Відомо ж, що звичайний змив ґрунту на ерозійно небезпечних агрофронтах спостерігається вже при інтенсивності злив 1,7-1,8 мм/хв.

З урахуванням гідрометеорологічних, геоморфологічних та антропогенних факторів у Західно-Українській провінції найбільший річний змив ґрунту (в середньому 36,2 т/га) спостерігається в Прут-Дністровській фізико-географічній області, причому як у період зливових дощів, так і при весняному сніготаненні.

Згідно з методичними вказівками по проектуванню систем ґрунтозахисного землеробства, інтенсивність змиву ґрунту вважається незначною, коли змивається 2,5 т/га; слабкою — 2,6-5,0; помірною — 5,1-10,0; середньою — 10,1-15,0; сильною — 15,1-20,0; дуже сильною — 20,1-25,0 і катастрофічною — більше 25 т/га. Якщо ж урахувати тривалість відтворення гумусового шару, то допустима величина змиву може бути: на дерново-підзолистих ґрунтах — 1 т/га, сірих та ясно-сірих — 2, темно-сірих — 3 і чорноземах звичайних — 4 т/га. Ряд авторів вважають, що, аби забезпечувалось відтворення родючості змитих ґрунтів, змив не повинен перевищувати 0,2-0,5 т/га (А. Н. Каштанов, М. Н. Заславський, 1984).

Під час великих та інтенсивних змивів в умовах області нерідко спостерігається катастрофічне руйнування та втрати ґрунту. Наприклад, у 1982 р. від зливи 20 липня величиною 47 мм у колишній селянській спілці «Прогрес» Новоселицького району, на Чорнівській бригаді, на схилі від 5 до 7° були змиті

цукрові буряки на площі 80 га, а також дуже пошкоджені посіви кукурудзи. При цьому величина змиву ґрунту на крутому і довгому схилі становила від 350 до 450 м³/га.

Під час інтенсивного сніготанення 1985 р. в колишньому радгоспі «Чернівецький» на озимій пшениці, посіяній вздовж схилу крутизною 7-8°, було змито 56 м³/га ґрунту. При зливових дощах 28-29 травня 1993 р. величиною 32,5 мм та інтенсивністю 1,8 мм/хв. у фермерському господарстві (Єрмечук О. І.) Заставнівського району, на схилі крутизною 5-7° (ґрунт чорнозем опідзолений пилувато-важкосуглинковий) на посівах кукурудзи було змито ґрунту 39,8 м³/га, а на посівах кабачків — 133,5 м³/га.

Наводити приклади можна було б продовжувати, але зрозуміло одне: для компенсації вказаних катастрофічних втрат ґрунту та його родючості потрібно буде сотні років. За даними американського вченого Х. Беннета (1958), для шару ґрунту товщиною всього 2,5 см при доброму рослинному покриві природі потрібно від 300 до 1000 років.

Крім згаданої шкоди від ерозії, на різного ступеня змитих ґрунтах порівняно з незмитими, врожайність сільськогосподарських культур знижується на 20-60%, небезпечно забруднюється навколишнє середовище. Через деградацію ґрунтового покриву на схилах крутизною більше 7° в області вже слід виводити 32658 га ріллі з активного обробітку на консервацію шляхом тривалого залуження (15-20 років) сумішками багаторічних трав чи посадкою лісу (майже 4000 га). Все це говорить про те, що в умовах Буковини недопустиме зволікання із захистом ґрунтів від ерозії.

За останню чверть сторіччя в Буковинському інституті агропромислового виробництва нами проведено три стаціонарні дослідження по розробці комплексу протиерозійних заходів на водозаборі (1974-1988 рр.), ресурсо-та енергозбереженню на схилових землях (1984-1988 рр.) та по відтворенню родючості змитих ґрунтів (1989-1999 рр.), а також ряд короткотермінових дослідів. Розроблений арсенал заходів по захисту еродованих ґрунтів, підвищенню їх продуктивності та охороні довкілля в цілому за сприятливих економічних умов дасть змогу радикально припинити деградацію змитих ґрунтів, досягти розширеного відтворення їх родючості, різкого підвищення продуктивності та стабілізації агроекологічної рівноваги.

Згідно з нашими дослідженнями (1975-1980 рр.), зі збільшенням ступеня еродованості сірого опідзоленого пилувато-важкосуглинкового ґрунту збільшується його об'ємна маса. Наприклад, на багаторічних травах в метровому шарі середньозмитого ґрунту вона була в середньому на 7,1% більша, ніж на незмитому. Польова вологоємність метрової товщі ґрунту відповідно помітно зменшується. Так, у слабозмитому вона була меншою 6,6%, а в середньозмитому — на 15,8%. Загальні запаси вологи також були менші відповідно на 5,4 і 8,2%. Зменшення польової вологоємності змитих ґрунтів пояснюється насамперед тим, що в них зменшується вміст гумусу, збільшується об'ємна маса, ближче до поверхні залягає ілювіальний горизонт. Зменшення польової вологоємності змитих ґрунтів є однією з причин розвитку на них ерозійних процесів.

Погіршення умов водного режиму схилових земель зумовлено й тим, що при однаковій кількості опадів за одиницю часу вбирається води менше, ніж на ґрунтах плато. За три години інфільтрації на слабозмитому ґрунті вбиралось

води в середньому в 1,9, середньозмитому — в 4,1 і намитому — в 1,7 раза менше, ніж на незмитому. Коефіцієнт фільтрації в шарі 0-40 см у слабозмитому був на 39,6%, а в середньозмитому ґрунті — на 58,1% меншим, ніж у незмитому.

Ґрунти з незначною водопроникністю потенційно ерозійнонебезпечніші, ніж добре водопроникні, оскільки на них створюються умови для формування поверхневого стоку. Останній виникає тоді, коли інтенсивність надходження води на поверхню ґрунту під час дощів чи сніготаненні вища, ніж інтенсивність її вбирання.

На інфільтраційну здатність ґрунтів значною мірою впливає їх структура, особливо водостійкість ґрунтових агрегатів. З даних сухого просіву ґрунту, проведеного в 1992 р. у виробничому стаціонарному досліді в колишньому колгоспі ім. Шевченка Заставнівського району, видно, що коефіцієнт структурності ґрунту в шарі 0-40 см на слабозмитій відміні становив 1,44, середньозмитій — 1,32 і сильнозмитій — 0,94. В тому ж шарі водотривкість ґрунтових агрегатів розміром від 3 до 5 мм слабозмитого ґрунту становила 67,7-69,1% середньозмитого — 65,1-66,6 і сильнозмитого — 64,6%.

Збільшена об'ємна маса та низька шпаруватість змитих ґрунтів також негативно впливають на вбирання води. Згадані фактори значною мірою зумовлюють зменшення водопроникності еродованих ґрунтів, а отже, підвищують ймовірність збільшення рідкого та твердого стоку. Зменшення його на всіх культурах ґрунтозахисної сівозміни в стаціонарному досліді відбувалось як завдяки механічному затриманні стікаючої по схилу води (лункування в поєднанні з глибоким розпушенням ґрунту, щільювання, підгортання рядків та глибоке розпушення міжрядь, смугове розміщення культур, наорні тераси), так і в результаті поліпшення агрофізичних властивостей ґрунту (об'ємна маса, водопроникність, коефіцієнт фільтрації). Так, водопроникність за три години при щільюванні ґрунту під багаторічними травами збільшувалась порівняно до звичайного агрофону в 2,2 раза, під озимією пшеницею — в 1,5 і під кукурудзою — в 1,8 раза (табл.1).

Таблиця 1

Водопроникність ґрунту під різними культурами на звичайному і протиерозійному агрофонах (середнє за 1975-1980 рр.)

Спосіб обробітку ґрунту	Інтенсивність інфільтрації (л/хв.)		Ввібралось води за 3 години, л
	за першу хвилину	в середньому за 3 години	
Багаторічні трави			
Звичайний	0,50	0,22	39,8
Протиерозійний	2,70	0,49	87,7
Озима пшениця			
Звичайний	0,50	0,23	41,5
Протиерозійний	1,40	0,35	63,5
Кукурудза на силос			
Звичайний	0,30	0,10	18,6
Протиерозійний	0,50	0,18	32,8

Смугове розміщення кукурудзи і багаторічних трав (ширина — 36 м на слабозмитому, 25,2 м — на середньозмитому ґрунті) зменшувало змив ґрунту під час зливи в 2,5-3,1 раза (табл. 2).

Посадження агроелюоративних протиерозійних прийомів і смугового розміщення культур сприяло помітному зменшенню стоку води і змиву ґрунту.

Таблиця 2

Змив ґрунту на посівах кукурудзи на схилі крутизною 2-7
внаслідок зливи 17.06.1975 р., м³/га

Крутизна схилу і відстань від водозабору	Спосіб розміщення культур	Змив ґрунту
2-4°, 150 м	суцільний	16,5
	смуговий	6,5
4-7°, 250 м	суцільний	29,4
	смуговий	9,6

Так, по обліках на стокових майданчиках (450м²), в середньому за 1971, 1974 і 1977 роки стік води на озимій пшениці при суцільному її розміщенні становив 148,4 м³, смуговому — 68,2, а при посаданні смуг і щілювання ґрунту — лише 36,6 м³/га, або в 1,8 раза менше. Змив ґрунту на стокових майданчиках становив відповідно 5,81; 4,21 і 0,83 т/га.

Щілювання ґрунту як водорегулюючий і протиерозійний прийом втрачає свою ефективність, якщо перед таненням снігу щілини на всю глибину заповнені льодом. Тому в стаціонарному досліді ми вивчили ефективність щілювання з вертикальним мульчуванням подрібненою соломкою. Цікаво було прослідкувати ефективність цього прийому і під час зливових дощів (табл. 3).

Перед сніготаненням щілини з соломкою були незамерзлі і забезпечували повний перехват поверхневого стоку. Більше того, запобігали або а 11-17 разів порівняно з контролем зменшували змив ґрунту під час великих дощів та злив у теплий період року, а порівняно із звичайним щілюванням — у 7 разів.

Таблиця 3

Вплив ґрунтозахисних заходів основного обробітку на властивості ґрунту та його змив у період злив при вирощуванні кукурудзи на схилах крутизною 4-7 (середнє за 1981-1983 рр.)

№№ пп	В а р і а н т	Об'ємна маса ґрунту в шарі 0-60 см, г/см ³	Водопроникність за 3 год. інфільтрації, л	Змив ґрунту, м ³ /га
1.	Полицева оранка впоперек схилу на глибину 25-27 см (контроль)	1,44	5,7	32,6
2.	Те ж + щілювання на глибину 55-60 см з відстанню між парами щілин 8,6 м	1,40	14,6	10,8
3.	Те ж, що варіант 2, + вертикальне мульчування подрібненою соломкою (1,5 т/га)	1,19	28,5	1,5
4.	Те ж, що варіант 1, + поверхнєве мульчування зябу подрібненою соломкою (5 т/га)	1,45	12,9	1,8

Зменшення стоку та змиву при вертикальному мульчуванні відбувається як за рахунок механічного затримання смкостями щілин, так і в результаті покращення агрофізичних властивостей ґрунту.

Варто зазначити, що протиерозійна стійкість ґрунтів залежить, в першу чергу, від величини вмісту в них гумусу. Чим більший його вміст в орному шарі, а також глинистої фракції, увібраного кальцію і менше пилу та дрібнопіщаної фракції, тим вища їх протиерозійна стійкість. При значній кількості водостійких агрегатів ґрунт менше запливає, не утворюється ґрунтова кірка, зберігається його висока водопроникність. Від величини вмісту гумусу в ґрунті та удобрення культур значною мірою залежить ріст і розвиток рослин (густота, ступінь кушіння культур суцільного посіву тощо), а значить, і протиерозійна стійкість агрофонів.

Як показали результати досліджень, проведених у 1989-1999 рр., на вміст гумусу в ґрунті, ряд агрофізичних, фізико-хімічних та агрохімічних властивостей, а також на мікробіологічні та біохімічні процеси впливає та чи інша технологія удобрення культур у ґрунтозахисній сівозміні. Так, порівняно з мінеральною при різних комбінованих органо-мінеральних технологіях удобрення (вар. 7-10) на посівах кукурудзи водотривкість ґрунтових агрегатів у шарі 0-40 см збільшувалась на 2,6-30,2%, а водопроникність за 3 години інфільтрації — на 36,6-60,5% (табл. 4).

Таблиця 4

Агрофізичні властивості ґрунту залежно від технологій удобрення культур ґрунтозахисних сівозмін (в середньому за 1990-1996 рр.)

№№ варіантів	Водотривкість ґрунтових агрегатів величиною 3-5 мм, %	Водопроникність ґрунту, мм
1	54,2	264,9
7	70,2	322,0
8	69,5	369,6
9	68,5	345,7
10	70,6	425,3

Крім покращення ряду агрофізичних властивостей ґрунту, цьому також сприяло і те, що на удобрених органікою варіантах порівняно з контролем в 7,5-19 разів підвищувалась життєдіяльність мезофауни (зокрема, дощових черв'яків), а значить, відповідно збільшувалась вертикальна та горизонтальна дренаваність ґрунту. В ряд років у шарі ґрунту 0-40 см на 1 м² нараховувалась 120-136 дощових черв'яків.

Зі збільшенням частки органіки в технологіях удобрення культур у сівозмінах зростав рівень родючості ґрунту (табл. 5).

За 10 років сумісного застосування різних видів органічних і мінеральних добрив порівняно з фоном (1,30%), тобто до застосування добрив, найвищий приріст гумусу в шарі ґрунту 0-40 см забезпечили комбіновані органо-мінеральні технології удобрення (вар. 7-10) — 0,25-0,63%.

Комбінована органічна технологія удобрення культур забезпечила незначне збільшення вмісту гумусу в ґрунті — 0,16%, тобто практично бездефіцитний баланс гумусу (щорічно 0,016%).

Таблиця 5

Рівень родючості сірого опідзоленого середньозмитого ґрунту після 10 років застосування різних технологій удобрення культур (середнє за 1989-1998 рр.)

№№ варіанту	Вміст гумусу в шарі ґрунту 0-40 см, %	Збільшення вмісту гумусу проти початкового фону (1,30%)	Вихід нормових одиниць з 1 га сівозмінної площі, ц/га
1	1,33	0,03	49,7
4	1,46	0,16	56,8
7	1,55	0,25	64,8
8	1,58	0,28	69,6
9	1,76	0,46	67,0
10	1,93	0,63	68,0

Приріст кормових одиниць порівняно з контролем становив відповідно 15,1-19,9 ц/га (30,3-40,4%) та 7,1 ц/га (14,4%).

На основі експериментальних даних, одержаних в стаціонарному досліді, розроблені і рекомендовані виробництву 5 оптимізаційних базових моделей відтворення родючості ґрунту, підвищення його продуктивності та охорони довкілля залежно від рівня інтенсифікації землеробства, стану ґрунтового покриву та економічних можливостей конкретного господарства.

Наприклад, моделі №1-4 з різними комбінованими органо-мінеральними технологіями удобрення культур можуть застосовуватись для досягнення різного рівня розширеного відтворення родючості ґрунтів, а модель №5 з комбінованою органічною технологією — для малогумусного балансу, тобто практично для досягнення його бездефіцитного балансу в ґрунті. Застосування останньої моделі дуже актуальне в перехідний період і спрямоване, в першу чергу, для припинення деградації ґрунтів. Майбутнє ж — за моделями, що створюють розширене відтворення родючості ґрунтів (№1-4).

Перераховані вище наукові розробки повинні застосовуватись в умовах ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території.

На основі експериментальних даних, одержаних нами в стаціонарному виробничому досліді (120 га) в колишньому колгоспі ім. Шевченка Заставнівського району, уточнена градація еколого-технологічних груп ґрунтів по крутизні схилу для умов Чернівецької області: I — від 0 до 4,5° (5°); II — 4,5° (5°) -7°; III — більше 7°.

На період відсутності бюджетних коштів на розвиток проектів та впровадження контурного землеробства в господарствах слід використати робочі проекти вирощування польових культур із внутріпольовою прямолінійною організацією території. При обох згаданих тут системах організації агроландшафтів доцільно застосовувати комплекс протиерозійних заходів: організаційно-господарських, агротехнічних, агромеліоративних, фітомеліоративних та гідротехнічних, які необхідно застосовувати на всій площі водозаборів, комплексно і систематично.

Розроблені базові моделі відтворення родючості змитих ґрунтів слід творчо застосовувати в умовах екологізації, ресурсозбереження та біологізації землеробства. Передусім, це система управління агроландшафтом — регулювання

поверхневого стоку і зведення до допустимих меж ерозійних процесів; поліпшення агроландшафтів — виведення частини орних земель (низькопродуктивних) з активного обробітку; удосконалення сівозмін — збільшення в них питомої ваги бобових культур і особливо бобових багаторічних трав та сумішок з ними; регулювання ґрунтової мікрофлори шляхом застосування мікробіологічних препаратів (ризоторфін, ризоагрин, агрофіл тощо); застосування мінімалізації обробітку ґрунту та інтегрованого захисту рослин від шкідників, хвороб та бур'янів з перевагою в ньому агротехнічних та біологічних заходів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Беннет Х. Х. Основы охраны почвы. — М.: изд-во иностр. литературы — 1958.
2. Заславський М. Н. Эрозия почв и земледелия на склонах. — Кишинев: — Карта Молдовеняскэ — 1966.
3. Чернявський О. А. Ґрунтозахисне землеробство. — Чернівці: — Прут — 1994.
4. Шилепницький І. О., Чернявський О. А. Відтворення родючості змитих ґрунтів з урахуванням охорони довілля. — Чернівці: Зелена Буковина — 1999.

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ БУКОВИНИ 70–90-х рр.

Чигур Р. Ю.

Тернопільська академія народного господарства АНГ

Здавна склалось, що традиційним видом господарської діяльності українців було землеробство. Здається, ще донедавна Україна славилася своїми чорноземами, була житницею Європи, проте протягом двадцятого століття стан різко змінився внаслідок інтенсивного антропогенного впливу людини на земельні ресурси. Прослідкуємо, як розвивався та змінювався земельний фонд у Чернівецької області.

Протягом 70-80-х рр. республіканська та місцева влада Чернівецької області особливо увагу звертали на збільшення кількості осушених та поливних земель, що у майбутньому через непродуману зміну ландшафту призведе до погіршення якості земельних ресурсів області. Так, станом на 1970 рік у Хотинському районі осушено 246 га, у Новоселицькому—753 га, у Сторожинецькому—10981 га., у Вижицькому—7260 га. На 1971—1975 рр. було заплановано здійснити меліорацію земель у Глибоцькому районі в обсязі 1300 га., Вижицькому—960 га., Сторожинецькому—800 га., Новоселицькому—641 га., Кіцманському—300 га., всього по Чернівецькій області 4000 га [1:Арк.29,57]. При цьому слід зауважити, що до осушення і меліорації ці землі у більшості випадків використовувались під орні землі, сінокоси, пасовища, що у свою чергу, призвело до зменшення площ цих земель, угідь.

На 1970 рік планом будівництва зрошувальних ділянок в області передбачалось в кількості 900 га., крім цього п'ятилітнім планом на 1971—1975 рр. по Чернівецькій області було передбачено будівництво систем малого зрошення в обсязі 1600 га.[2:Арк.13—21].

Загальна площа області станом на 1968 р. складала 809,6 тис. га, з неї під сільськогосподарське використання — 434,5 тисяч гектарів, що становило 53,7%

від загальної площі, непридатні для сільськогосподарського використання земель в області—15,3 тисяч га. На цей час дерново-підзолисті ґрунти в області характеризувались як дуже кислі, мали високу гідротехнічну кислотність, а вміст гумусу не перевищував 2—3%. Крім цього, ґрунти вміщували багато заліза і алюмінію, були малозабезпечені рухомими формами фосфору та азоту. Дерново-підзолисті ґрунти характеризувались низькою родючістю, яка знижувалася в міру збільшення опідзоленості, оглеєння та змитості. Ясно-сірі і сірі ґрунти характеризувались невисокою природною родючістю. В результаті змиву фізико-хімічні властивості цих ґрунтів погіршуються, родючість знижується. Погіршення структури, підвищення щільності, зменшення водопроникливості сприяє збільшенню стоку поверхневих вод і підсиленню ерозійних процесів. Основна маса еродованих ґрунтів розташована у лісостеповій зоні, зокрема в східній її половині, особливо в Новоселицькому, Кельменецькому районах. В цій зоні розташовані найбільш цінні ґрунти — чорноземи опідзолені, темно-сірі та сірі опідзолені. [3: Арк. 27,30—31,37,54].

Погіршувала становище і та обставина, що станом на 1 лютого 1979 р. усі 23 радгоспи області не мали проєктів внутрігосподарського землеустрою. [4: Арк. 282,318]. З року в рік збільшувались зрошувані землі у Чернівецькій області, так, за 1972-1973 роки в області введено в дію 1004 га зрошуваних ділянок, а всього за 1971-1973 рр. введено в дію 1803 га зрошуваних земель, а у 1974 р. побудовано в колгоспах області зрошувальних систем в обсязі 1398,4 га. Чернівецька обласна Рада депутатів трудящих у своєму рішенні від 24 грудня 1975 р. № 415 «Про заходи по поліпшенню організації робіт по захисту ґрунтів від водної ерозії» визнала стан земельних ресурсів області як незадовільний і критичний: у більшості колгоспів, особливо лісостепової зони, землі яких найбільше зазнають водної ерозії, не приділялося належної уваги по впровадженню агротехнічних заходів, як обробіток ґрунту поперек схилів і по горизонталях, лункування, щільювання, переривчасте боронування. В господарствах області відсутні машини і знаряддя для протиерозійного обробітку ґрунту, відповідний облік і звітність. Якість проєктно-вишукувальних, лісомеліоративних та будівельно-монтажних робіт залишалася низькою. Будівельні організації тресту «Прикарпаттяводбуд», райоб'єднання «Сільгосптехніка» не виконували планів будівництва протиерозійних гідротехнічних споруд. Технічна обласна рада відділу землекористування відзначала, що значні площі угідь продуктивно не використовуються в сільському господарстві, і як показує практика заростають бур'янами, стають розсадниками шкідників сільськогосподарських культур [5: Арк. 418, 466—470]. Станом на 1976 р. в області нараховувалось 50,1 тис. га сільськогосподарських угідь, осушених гончарним дренажем, з яких орні землі займали 45,7 тис. га, відповідно зрошуваних земель — 3,8 тис. га, з яких ріллі—3,2 тис. га. Проте, на значних площах меліоративні системи вводились в експлуатацію без випробування їх у роботі та усуненні виявлених недоліків, через це чимало ґрунтів області засолювались. [6: Арк., 1,42] До кінця 1978 р. планувалось осушити більше 67 тисяч гектарів, що становить 76%. [7. Арк. 132] Планом на 1976—1980 рр. передбачено рекультивувати потушені землі в розмірі 60 га.

За 1977 р. площа сільськогосподарських угідь в колгоспах і радгоспах республіки зменшилась на 39,4 тис. га, орні землі — на 6,1 тис.га [8. Арк. 137].

Протягом 1971—1975 рр. незадовільно впроваджувались протиерозійні заходи в Хотинському, Кіцманському, Глибоцькому, а у Сторожинецькому,

Заставнівському, Вижницькому районах обсяг виконаних робіт не перевірявся. По Чернівецькій області протягом 1966-1970 рр. площа орних земель зменшилась на 6,4 тис.га, а у 1971-1975 рр. вона збільшилась лише на 3,9 тис.га. Впродовж 1966-1970 рр. землі для несільськогосподарського призначення відведено 2,5 тис.га, в тому числі 1,5 тис.га орних, в 1971-1975 рр. відповідно 1,7 тис.га, в тому числі 0,9 га орних земель. Що стосується загальних даних по Україні, то за 1971-1975 рр. площа сільськогосподарських угідь по всіх категоріях господарств скоротилась на 148, 6 тисячі гектарів. За роки 1971-1975 рр. на несільськогосподарські потреби відведено 51,2 тисяч орних земель і для внутрігосподарського будівництва — 34,7 тисяч га, правда, це менше у порівнянні із 1966-1970 рр.: відповідно — 71,6 і 59,8 тисяч га. [9. Арк. 48,90].

Незважаючи на дефіцит земельних ресурсів у Чернівецькій області, все ж річними планами по землевпорядкуванню планувалося землі населених пунктів збільшити до 1990 р. на 0,7 тис. гектарів, тоді як за 1970 - 76 роки вони збільшились на 3,3 тис. гектарів. Що стосується кар'єрних робіт в області то на 1979 р. в області розробки на торфових родовищ не проводились, але нараховувалось 1000 га земель зайнятих кар'єрами, з яких 182 га відпрацьованих, а рекультивовано лише 81 га порушених земель.

В господарствах Новоселицького, Глибоцького, Кіцманського районів продовжувалося розорювання заплав малих річок та прилягаючих схилів до урізу води. Станом на 1 січня 1980 р. в господарствах нараховувалося 74,4 тис.га осушених та 7,4 тис. га зрошуваних земель. Сільськогосподарські угіддя зменшилися за цей час на 1,8 тисяч гектарів, з яких рілля і багаторічні насадження — 0,8 тис. га. Значне скорочення сільськогосподарських угідь відбулося в господарствах Глибоцького, Сокирянського, Хотинського районів, а ріллі — в Заставнівському, Хотинському, Глибоцькому районах. [10. Арк. 12, 37, 41, 43]

У 1976-1980 рр. в господарствах області передбачалось побудувати осушувальні системи в обсязі 28 тис. га, на 1979 р. передбачено осушити 6 тисяч гектарів перезволожених земель і побудувати зрошувальні системи в обсязі 1090 га, провести глибоке розпушування в обсязі 16 тис. гектарів. План державних капіталовкладень на 1979 рік склав 5 млн. 754 тис. крб. В окремих колгоспах порушувались проекти організації земельної території, знищувались межі полів, через відсутність протиерозійної техніки повільно впроваджувались у виробництво комплекс протиерозійних агротехнічних заходів: приривчасте борознування, лункування. Будівельні організації тресту «Прикарпаттяводбуд» порушували графіки вводу в експлуатацію протиерозійних об'єктів, допущено значне відставання у виконанні плану протиерозійного будівництва. Допускались помилки філіалом інституту «Укрземпроект» при складанні проектів внутрігосподарського землеустрою, проектні рішення яких були не завжди обгрунтовані. [11. Арк. 18].

Поруч з цим відбувалось подальше зменшення сільськогосподарських угідь: в колгоспах і радгоспах області у користуванні у 1970 р. знаходилось 421 тис. га, а у 1975 — 418, 4 тис. га, в 1976 — 418 тис. га, в 1977 — 4171 тис. га. Це пояснюється займанням земель під будівництво, протиерозійних лісонасаджень, водойм.

Погіршенню стану земельних ресурсів Чернівецької області сприяло і те, що незважаючи на протиерозійну роботу, ці заходи виконувались некомплексно, не було організовано належним чином експлуатацію протиерозійних споруд і догляд за захисними насадженнями, в недостатніх обсягах виконувались про-

тиерозійні агротехнічні заходи, по районах області виявлені порушення земельного законодавства. В загальному по Україні рілля в колгоспах і радгоспах станом на 1978 рік зменшилась на 14 тис. га. У переважній більшості областей, в тому числі і у Чернівецькій, витрати сільськогосподарських угідь значно перевищували площі, які освоювалися і рекультивувалися. Плани агротехнічних заходів у Чернівецькій області у 1978 р. не виконані.

Якщо у 1965 р. в Чернівецькій області припадало на одну людину сільськогосподарських угідь — 0,59 га, то у 1975 - 0,55 га, в 1976 - 0,54 га, відповідно ріллі — 0,43, 0,40 і 0,39 га. За офіційними даними станом на 1978 р. більша кількість осушених земель вимагала перебудови. Спостерігалось безгосподарське використання меліорованих земель колгоспами області. [12. Арк. 10,179,201—202]. Зменшення сільськогосподарських угідь в колгоспах області частково обумовлено і будівництвом Могилів-Подільської ГЕС, автомагістралі Чернівці—Умань, розширення ґрунтозахисних лісонасаджень та відведення земель під промислове і сільськогосподарське будівництво.

Іншою важливою проблемою, яка впливає на стан та якість земельних ресурсів, є застосування органічних та мінеральних добрив, які при великій їх наявності впливають та змінюють фізичний стан ґрунту, забруднюючи його різними сполуками.

За 1972 р. у фізичній вазі було внесено мінеральних добрив всього по області 1398518 умовних туків. Це стосується врожаю на полях колгоспів і радгоспів, але крім цього, на полянах і пасовищах — 95853 умовних туків, під сади та виноградники — 4968 умовних туків. У 1974 р. у фізичній вазі під врожай сільськогосподарських культур всього по області було внесено 1664895 умовних туків. [13 - Арк.2] У 1975 р. під посів сільськогосподарських культур у фізичній вазі було внесено всього по області 2067882 умовних туків [14 - Арк.2].

Внаслідок надмірного внесення мінеральних добрив ґрунт не встигає їх переробляти, у зв'язку з цим він забруднювався хімічними елементами. У свою чергу сільськогосподарські продукти також мали чималу дозу хімічних елементів, а це впливало на здоров'я людей. Продовжувалось нарощення темпів внесення органічних та мінеральних добрив. Так на прикладі Кіцманського району згідно п'ятирічного плану економічного і соціального розвитку колгоспів та інших сільськогосподарських підприємств району на 1976 - 1980 рр. внесення мінеральних добрив збільшили аж на 93% проти показників 1975 р., в тому числі під зернові культури на 100%, технічні — на 35%, картоплю і овочі — на 83%, кормові культури — на 133%. [15 - Арк.235].

Простежимо сучасний стан земельних ресурсів у Чернівецькій області. Згідно з інформацією по Чернівецькій області за 1998 р. до національної доповіді «Про стан навколишнього природного середовища в Україні» екологічна ситуація в області, як і в цілому в країні, формується в умовах економічної нестабільності та значного фінансового дефіциту і залишається напруженою. В соціально-економічному розвитку краю високою є питома вага застарілих, ресурсомістких та енергоємних технологій і обладнання, відсутність необхідних коштів на здійснення природоохоронних заходів.

В результаті інтенсивного розвитку сільського господарства спостерігається значне техногенне навантаження на земельні ресурси. Із 809,6 тис.га території області 58,9% складають сільськогосподарські угіддя, розораність яких становить 72%. В структурі посівних площ більше 50% займають просапні культури. [16. Арк 1]

Припинення робіт по вапнуванню призводить до підкислення ґрунтів та погіршення їх механічного складу. Відзначається тенденція до зниження навантаження на 1 га орної землі як по пестицидах, так і по мінеральних добривах, яке в 1998 р. склало по пестицидах 0,5 кг/га (в 1997р. — 0,67 кг/га), по мінеральних добривах — 26,4 кг/га (в 1997р — 34 кг/га).

Серед регіональних проблем, які потребують вирішення, є значна ерозія ґрунтів, з 92,3 тис.га в 1959 році до понад 200 тис.га в 1998 році та різке зниження родючості ґрунтів внаслідок їх нераціонального використання і вивозу значної частини поживних речовин з продуктами ерозії. Сумарні втрати гумусу щорічно становлять майже 100 тис.т, що еквівалентно близько 30 тис. тонн органічних добрив. Щорічні еколого-економічні збитки через ерозію ґрунтів перевищують 300 тис.грн. Почастішали явища природних зсувів, карстових провалів, зросла кількість порушених земель у ході будівництва. Більше 120 тис.га території області забруднено радіонуклідами внаслідок аварії на ЧАЕС, на якій проживає 23 тис.населення.

Виявлено 19 перевищень ГДК (кларків): 3 — по міді, 1 — цинк, 12 — свинець, 3 — ДДТ. [16 Арк. 7] Територія області становить 809,6 га, з яких с/г угіддя складають — 58,9%, землі водного фонду — 2,2%, болота — 0.1% відкриті землі без рослинного покриву — 1,5%. В господарствах області різної форми власності нараховується 120,6 тис.га осушених земель. За 1998 рік будівництво та поточний ремонт осушувальних систем не здійснювалось. Більше 50% осушених земель знаходиться в користуванні громадян, а біля 2,4 тис. га їх потребують реконструкції та відновлення.

Високородючі ґрунти і сприятливі кліматичні умови області обумовили дуже високу господарську освоєність території. Сільськогосподарське освоєння земель становить 58,9 %, розореність с/г угідь — 71,6%. В середньому на одного жителя області припадає 0,5 га с/г угідь і 0,36 га — ріллі. Всі придатні для інтенсивного землекористування території області нині вже введені до різних сфер господарської діяльності. Забезпеченість економічного розвитку області цим найважливішим природним ресурсом у 5-6 разів перевищує середньоєвропейський показник. Для досягнення екологічної рівноваги в агроекосистемах та охорони ґрунтів необхідно дозaproвадити ґрунтозахисне контурно-меліоративне землеробство в області на площі 184,9 тис.га. [16. Арк 24]

Разом з тим, тільки комплексне окультурення сірих опідзолених ґрунтів шляхом вапнування, раціонального використання органічних та мінеральних добрив, систем обробітку ґрунту з використанням різних трав і культур покращують екологічний стан ґрунтів, активізують біологічні процеси, підвищують вміст гумусу, його якісний склад та урожайність с/г культур. Станом на 1.01.99р. в області нараховується 631 га порушених земель, в тому числі 157 га відпрацьованих, ще не повернутих с/г угідь. В той же час рекультивация їх здійснюється недостатньо.

Разом з тим, масштаби робіт по рекультивации ще не забезпечили суттєвого скорочення площ раніше порушених земель. Сьогодні рекультивацинні роботи потребують подальшого розширення та відповідального, екологізованого підходу, інтеграції зусиль. Однак спостерігається, на жаль, протилежне — стійка тенденція до значного зменшення площ рекультивованих земель області. Не менш важливим питанням є збереження та раціональне використання поруше-

ного родючого шару ґрунту, але в зв'язку з скрутним фінансовим становищем підприємств та відсутністю відповідної техніки роботи по землюванню майже не проводяться.

Рациональне використання родючих земель ускладнювалось їх відводом на несільськогосподарські потреби. Станом на 1 січня 1999 р. в користуванні громадян знаходилося 22,2 % земель. Спостерігається збільшення площі земель в приватній власності та в постійному користуванні. В зв'язку з цим збільшується кількість земель під несільськогосподарські потреби. При аналізі видів відводів в 1998 році виділено 7012,5 га під Вижницький національний парк та 21 га — під фермерські господарства. Загалом через відсутність резерву вільних земель для розміщення продуктивних сил спостерігається тенденція зменшення с/г угідь. Тому питання попередньої рекультивациі порушених земель повинно передувати відводу земель с/г призначення для несільськогосподарських потреб.

З різних причин в області щорічно з кожного га втрачається 1,2-2 т. гумусу. Серйозну занепокоєність викликає надмірне захоплення у більшості господарств отрутохімікатами. Зменшення застосування пестицидів і необґрунтоване збільшення бактеріальних препаратів може призвести до бактеріального забруднення.

Залишається високою розорюваність сільськогосподарських угідь, в зв'язку з чим, збільшується водна та вітрова ерозія ґрунтів. Внаслідок припинення робіт по ремонту меліоративних систем збільшується кількість підтоплених земель, знижується родючість земель, вміст поживних речовин в орному шарі, підкислення ґрунтів. [16. Арк. 104—108]

Таким чином, проблема земельних ресурсів Чернівецької області залишається актуальною і вимагає комплексного підходу до її вирішення, подальшого наукового аналізу і рекомендацій, державної підтримки по їх поліпшенню та збереженню.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Державний Архів Чернівецької області (далі ДАЧО) -Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 6428.

2. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 6427.

3. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 6598.

4. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 7814.

5. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 7405.

6. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 7104.

7. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 7685.

8. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 7674.

9. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 7538.

10. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 7954.

11. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 7812.

12. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 7814.

13. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 7028.

14. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 7141.

15. ДАЧО Ф.р.- 4 - оп. 9 - спр. 7368.

16. Поточний архів Державного управління охорони навколишнього природного середовища Міністерства України по Чернівецькій області. - Ф. пост.зб.—оп.1—спр. «Доповідь про стан навколишнього природного середовища Чернівецької області у 1998 році».

УДК 598.2 : 345 (477.8)

ЧЕПУРА ВЕЛИКА В РЕГІОНІ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Скільський І. В. , Годованець Б. Й. , Бучко В. В.

Чернівецький краєзнавчий музей, Карпатський біосферний заповідник, Національний заповідник "Давній Галич"

Територія західної частини України не входить до ареалу чепури великої (*Egretta alba* (L.), Ciconiiformes, Ardeidae); тут спостерігали залітних особин та відоме випадкове гніздування виду (Страутман, 1963). Для досліджуваного регіону в наукових публікаціях, здебільшого, наведені фрагментарні відомості про зустрічі чепури великої. Тому ми поста-

вили за мету на основі аналізу літературних джерел, фондів музеїв і власних даних узагальнити матеріали, що стосуються поширення, міграцій, випадків гніздування та чисельності виду.

Матеріали та методика

Дослідження проводили в 1987–1997 роках. Обстеженнями охоплені характерні місця перебування чепури великої – долини річок, озера, риборозплідні ставки тощо. Матеріали зібрані й опрацьовані за загальноприйнятою методикою. Основні морфометричні показники гнізд (діаметр – D , висоту – H , діаметр лотка – d і глибину лотка – h) визначали за допомогою лінійки з точністю до 1,0 см. Довжину і максимальний діаметр яєць вимірювали штангенциркулем з точністю до 0,1 мм.

Ми висловлюємо щире подяку П. В. Бундзяку, О. М. Васіну та В. О. Пограничному за допомогу у проведенні досліджень, В. І. Бабуху, І. В. Глібці, С. Л. Корнецькі та Б. М. Кузьмінському – за надання неопублікованих матеріалів, а також А. А. Бокотею – за допомогу в опрацюванні фондів зібрань Державного природознавчого музею НАН України (далі ДПМ).

Результати й обговорення

У регіоні Українських Карпат (Прут-Дністровське межиріччя, Передкарпаття, гірські райони та Закарпатська рівнина) чепура велика є гніздовим, літучим, мігруючим і залітним видом (зимівля ще остаточно не доведена – див. нижче). На гніздуванні виявлена у Прут-Дністровському межиріччі та, в минулому, на Закарпатській рівнині. Тут, а також у Передкарпатті, вид регулярно спостерігали протягом репродуктивного періоду та під час міграцій (таблиця).

Таблиця

Хронологія зустрічей чепури великої в регіоні Українських Карпат*

Дата	Кількість особин	Місце перебування	Місце знаходження	Джерело інформації
Прут-Дністровське межиріччя				
08.1978	15	р. Дністер	м. Коропець	Матеріали ..., 1991
22.08.1983	20	?	с. Хом'яківка	Матеріали ..., 1991
05.1984	2–3	?	с. Хом'яківка	Матеріали ..., 1991
5.05.1985	3	ставок	с. Колінківці	Скильський і др., 1995; неопубл. матер.
28.08.1985	8	?	с. Хом'яківка	Матеріали ..., 1991
21.04.1989	1	?	с. Мамаївці	І. В. Глібка, особ. повід.
21.05.1990	1	?	с. Мамаївці	І. В. Глібка, особ. повід.
гн. період 1990	кілька особин	р. Прут	с. Мамаївці	Скильський і др., 1995
25.04.1991	2	?	с. Колінківці	Орнітологічні спостереження ..., 1993 а
14.09.1991	1	?	с. Кліводин	Орнітологічні спостереження ..., 1993 а
2.08.1997	1	р. Прут	с. Магала	наші дані
Передкарпаття				
14–16.06.1949	2	озеро	с. Отиневичі	Тарасова, 1952; Татаринов, 1969
09.1949	бачили неодноразово	ставок	с. Підзвіринець	Тарасова, 1952; Татаринов, 1973
11.08.1959	ad.	?	смт Меденичі	кол. ДПМ
28.07.1960	1	озеро, р. Луг	с. Отиневичі	Тарасова, 1952; Татаринов, 1969 з уточн.
08.1974	1	?	м. Галич	Матеріали ..., 1991
08.1981	3	?	с. Торчиновичі	Матеріали ..., 1991
14.07.1982	1	?	с. Підгайчики	Матеріали ..., 1991
08.1982	1	?	с. Торчиновичі	Матеріали ..., 1991
13.08.1983	2	?	с. Підгайчики	Матеріали ..., 1991
30.08.1983	9–10	?	с. Середній Бабин	Матеріали ..., 1991
09.1984	1	?	с. Рудники	Матеріали ..., 1991

* Також див. текст.

Продовження таблиці

Дата	Кількість особин	Місце перебування	Місце знаходження	Джерело інформації
досл. провед. починаючи з 1984 р.	зустрічається на прольоті	ур. "Лазы"	окол. м. Стебник	Пограничний та ін., 1995
24.04.1986	1	?	м. Івано-Франківськ	Штирколо, 1993
1987	1	озеро	м. Івано-Франківськ	Штирколо, 1993
1990	3	водойми	с. Водники	Штирколо, 1993
1990	8	водойми	с. Марківці	Штирколо, 1993
24.04.1991	1	?	с. Чолгині	Орнітологічні спостереження ..., 1993 а
20.05.1991	1	?	с. Отиневичі	Орнітологічні спостереження ..., 1993 а
14.08.1992	4	?	с. Порічне	Орнітологічні спостереження ..., 1993 б
18.08.1992	2	?	с. Лука	Орнітологічні спостереження ..., 1993 б
2, 15.05.1993	1	у зраї чеплі сірої на полі	с. Медуха	Бучко, Школьний, 1994 з уточн.; неопубл. матер.
05–06.1993	1	р. Дністер	с. Козина	Когут, 1993
05–06.1993	1	відмілина р. Дністер	між с. Кам'яне та с. Підністрияни	Когут, 1993
20.08.1995	3	ставки	с. Різдяни	особ. повід. місцевого жителя
8.08.1996	1	відстійники	с. Чолгині	наші дані
30.05.1997	8	торфосховища	с. Волоща	наші дані
29.07.1997	7	ставки	с. Марківці	наші дані**
14–22.08.1997	до 12	відстійники	с. Чолгині	наші дані
Закарпатська рівнина				
1.05.1987	ad.	?	с. Ліскове	Матеріали ..., 1993

** За даними місцевих жителів, чепуру велику тут зустрічали протягом усього літа.

Кадастр поширення чепури великої (рис. 1): Тернопільська обл.: м. Коропець, Монастириський р-н (Матеріали ..., 1991); Чернівецька обл.: с. Кліводин, Кіцманський р-н (Орнітологічні спостереження ..., 1993 а; Скильський і др., 1995); с. Мамаївці (Новосілка), там само (Скильський і др., 1995); м. Заставна (Орнітологічні спостереження ..., 1993 а); с. Колінківці, Хотинський р-н (Орнітологічні спостереження ..., 1993 а; Скильський і др., 1995); Драницький орнітологічний заказник, с. Драниця, Новоселицький р-н (Коренчук, Солодкий, 1986; Одноралов та ін., 1986; Орнітологічні спостереження ..., 1993 а; Скильський і др., 1995); с. Мамалига, там само (Скильський і др., 1995); С.Л. Корнецькі, особ. повід.); с. Магала, там само; Івано-Франківська обл.: м. Івано-Франківськ (Матеріали ..., 1991; Штырко, 1992; Штырко, 1993); с. Середній Бабин, Калуський р-н (Матеріали ..., 1991; Штырко, Кімакович, 1994; Приходько та ін., 1996); с. Перевозець, там само (Матеріали ..., 1991; Штырко, Кімакович, 1994); с. Лука, там само (Орнітологічні спостереження ..., 1993 б); с. Загайпіль, Коломийський р-н (кол. ДМП); м. Галич (Матеріали ..., 1991); с. Медуха, Галицький р-н (Бучко, Школьний, 1994); с. Водники, там само (Штырко, 1993); с. Козина, там само (Когут, 1993); с. Різдяни, там само (особ. повід. місцевого жителя); с. Хом'яківка, Тисменицький р-н (Матеріали ..., 1991; Горбань, Сребродольская, 1992); с. Марківці, там само (Горбань, Сребродольская, 1992; Штырко, 1993; наші дані); с. Устя, Снятинський р-н; Львівська обл.: с. Торчиновичі, Старосамбірський р-н (Матеріали ..., 1991); м. Новий Роздол, Миколаївський р-н (Орнітологічні спостереження ..., 1993 а); с. Рудники, там само (Матеріали ..., 1991); с. Катериничі, Городоцький р-н (Матеріали ..., 1991); с. Порічне, там само (Орнітологічні спостереження ..., 1993 б); с. Підзвіринець, там само (Тарасова, 1952; Татаринів, 1973); м. Рудки, Самбірський р-н (Матеріали ..., 1991); с. Підгайчики, там само (Матеріали ..., 1991); с. Чолгині, Яворівський

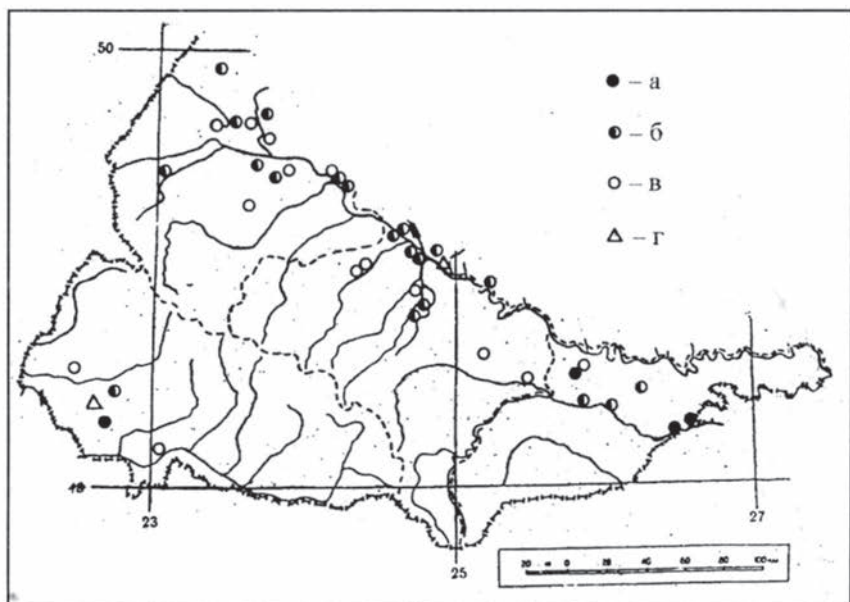

Рис. 1. Поширення чепури великої в регіоні Українських Карпат (початок XIX ст. – 1997 р.): а – гніздування, б – гніздовий період, в – період міграцій, г – період спостережень невідомий (див. кадастр у тексті).

р-н (Орнітологічні спостереження ..., 1993 а; Шидловский, 1996); с. Отиневичі, Жидачівський р-н (Тарасова, 1952; Татаринів, 1969; Орнітологічні спостереження ..., 1993 а); між с. Кам'яне та с. Підністрияни, там само (Когут, 1993); м. Стебник, Дрогобицький р-н (Пограничний та ін., 1995); смт Меденичі, там само (Башта, 1996; кол. ДПМ); с. Волоща, там само; Закарпатська обл.: між с. Малі Геївці та с. Тисянка, Ужгородський р-н (Потіш, 1996); с. Велика Добронь, там само (Меліка та ін., 1993); с. Тросник, Виноградівський р-н (Талпош, 1969); с. Ліскове, Мукачівський р-н (Матеріали ..., 1993); бол. Чорний Мочар (Серне Мочар), Берегівський р-н (Грабар, 1931; Турянин, 1975).

У зимово-весняний період перших птахів спостерігали з середини лютого* до кінця першої декади квітня: 16.02.1888 р. – самець ад. на снігу, с. Загайпіль (Страутман, 1963 з уточн.; кол. ДПМ), 24.02.1994 р. – птах на льоду, правий берег р. Лімниця між с. Перевозець і с. Середній Бабин (Штирколо, Кімакович, 1994**), 13.03.1994 р. – 2, затоплена ділянка між с. Малі Геївці та с. Тисянка (Потіш, 1996) і 8.04.1996 р. – 2, ставок, с. Устя (наші дані).

Поселення чепури великої виявлені в чотирьох пунктах***.

На початку XIX ст. птахи гніздилися серед заболочених ділянок Чорного Мочара (Грабар, 1931; Турянин, 1975).

У 1985 р. 4–5 пар оселилися в колонії квака (*Nycticorax nycticorax* (L.)) та чаплі сірої (*Ardea cinerea* L.) біля с. Кліводин (Скильський і др., 1995). У репродуктивний період, поблизу цього ж населеного пункту, у червні 1989 р. спостерігали 1 особину на березі ставка (В. І. Бабух, особ. повід.).

У другій половині 1980-х – на початку 1990-х років птахи гніздилися в долині р. Прут неподалік від с. Мамалига (Скильський і др., 1995; С. Л. Корнецькі, особ. повід.).

До гніздових видів птахів Драницького орнітологічного заказника відносять чепуру велику А. М. Коренчук і В. Д. Солодкий (1986) та В. С. Одноралов зі співавторами (1986). Тут, серед заростей прибережно-водної рослинності озера, протягом періоду розмноження вид спостерігали 26.04 і 8.07.1986 р. – 6 і 1 особини відповідно (Б. М. Кузьмінський, особ. повід.), 26.04.1991 р. – 1 (Орнітологічні спостереження ..., 1993 а), 21–22.07 і 6–7.08.1994 р. – по 2, 21.04.1996 р. – 1, а 3.06.1992 р. виявлено 2 заселених гнізда, розташованих на віддалі 15 м одне від одного, довкола яких була розкидана значна кількість білих пір'їн і пуху (Скильський і др., 1995; неопубл. матер.). Будівлі знаходилися на заломач очерету, на висоті 0,6 і 0,7 м від води. Розміри гнізд: D = 49 і 58 г 41 (49,5), H = 23 і 27, d = 18 і 25 та h = 3 і 5; будівельний матеріал – стебла та листя очерету. Кладки налічували 3 (62,1 г 42,6; 62,3 г 42,3; 63,2 г 41,2) і 5 (61,2 г 42,8; 59,1 г 42,3; 62,3 г 43,2; 60,4 г 42,8; 60,5 г 42,8) сильно насиджених яєць. Відповідно, початок їх відкладання припадає на кінець першої декади травня.

Матеріали по чисельності чепури великої у гніздовий період майже відсутні. Лише І. Когут (1995) пише, що у травні 1995 р. на 58-км відрізьку верхньої течії р. Дністер (уздовж північно-східної межі Передкарпаття – Авт.) нараховано

* І в інших місцях України ранні мігранти можуть з'являтися вже у лютому (Смогоржевський, 1979).

** Автори вважають, що птах зимував.

*** Останнім часом, внаслідок отримання додаткових відомостей, сумніви щодо достовірності гніздування виду у Прут-Дністровському межиріччі, які ми висловлювали раніше (Скильський і др., 1995), майже зникли.

но 7 особин (тобто 1,2 ос./10 км маршруту – Авт.). За даними обліку, в 1986 р. у Чернівецькій області (мається на увазі рівнинна частина – Прут-Дністровське межиріччя – Авт.) нараховано 2 гніздові пари чепури великої (Серебряков, Грищенко, 1989, 1992; Serebryakov, 1990; Serebryakov, Grishchenko, 1992).

Восени останніх птахів спостерігали з середини вересня до середини третьої декади жовтня: 25.10.1962 р. – 1, р. Тиса (за даними місцевих жителів, птаха тут бачили протягом усього місяця), с. Тросник (Талпош, 1969), 20.09.1982 р. – 1, м. Рудки – с. Підгайчики (Матеріали ..., 1991), 22–23.09.1982 р. – 1, 6, с. Перевозець (Матеріали ..., 1991), 14.09.1983 р. – 1, с. Катериничі (Матеріали ..., 1991), 7.10.1990 р. – 5 ад., ставки, с. Кліводин (наші дані), 14.09.1991 р. – 6, м. Новий Роздол (Орнітологічні спостереження ..., 1993 а), 1.10.1991 р. – 14, сиділи на зораному полі на березі ставу, м. Заставна (Орнітологічні спостереження ..., 1993 а; неопубл. матер.), 15.10.1991 р. – 23, берег ставу, с. Кліводин (Орнітологічні спостереження ..., 1993 а; неопубл. матер.) та 17.09.1997 р. – 1, став, с. Марківці (наші дані). Середня дата останньої зустрічі чепури великої для Передкарпаття ($n = 5$): $18.09 \pm 1,75$ (14.09–23.09, $CV = 22,2\%$).

Мігруючі восени птахи нерідко можуть утворювати порівняно великі скупчення – до 20 і більше особин. Конкретні матеріали з цього приводу наведені вище. Окрім того, в першій половині 1980-х років, у кінці літа – на початку осені на ставках поблизу с. Марківці та с. Хом'яківка спостерігали зграї, які налічували до 30 птахів (Горбань, Сребродольская, 1992).

Матеріалів про чисельність чепури великої в період осінньої міграції є обмаль. Так, у жовтні 1962 р., за даними В. С.Талпоша (1969), уздовж р. Тиса у межах Закарпатської рівнини виявлено 0,05 ос./км маршруту (або 0,5 ос./10 км маршруту – Авт.).

Сумарна динаміка кількості залітних, пролітних і літучих особин чепури великої протягом року наведена на рис. 2. Найчастіше птахів спостерігали в післягніздовий

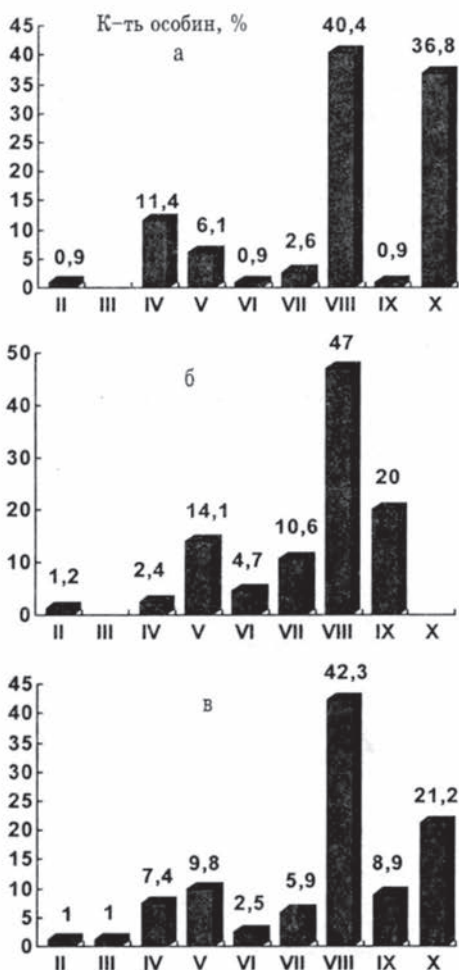

Рис. 2. Динаміка чисельності негніздових особин чепури великої по місяцях: а – Прут-Дністровське межиріччя ($n = 114$), б – Передкарпаття ($n = 85$), в – в цілому (+ Закарпатська рівнина) ($n = 203$) (узагальнено за даними, які наведені в тексті та в таблиці).

період. У серпні більшість дорослих та молодих особин виду мігрує у різних напрямках далеко за межі основного гніздового ареалу. У Прут-Дністровському межиріччі також значна кількість чепури великої виявлена ще й у жовтні. Це, напевне, пов'язано з відкочівлею птахів з сусіднього Передкарпаття та з більш північних територій.

Як уже зазначалося вище, зимівлю чепури великої необхідно вважати ще остаточно не доведеною. В. О. Пограничний і Я. Є. Штиркало (1995) та М. М. Приходько зі співавторами (1996) наводять з цього приводу не конкретні відомості, а птахи, зустрінуті в середині – другій половині лютого (Страутман, 1963; Штиркало, Кімакович, 1994; кол. ДПМ), очевидно, належали до ранніх мігрантів.

Таким чином, регіон Українських Карпат є зручним місцем для перебування літучих, пролітних та залітних особин чепури великої у зв'язку з наявністю значної кількості невеликих водойм та добре розвинуеною мережею річок. У кількох пунктах, де для цього були відповідні умови, птахи залишалися на гніздування. З метою охорони чепури великої надалі необхідно здійснити наступне:

- більш поглиблено продовжити вивчення екології виду;

- організувати виявлення нових поселень;

- посилити охорону місць гніздування, особливо від негативного впливу антропогенного фактору (вирубання дерев чи випалювання очерету в колоніях, турбування гніздових пар, знищення кладок або пташенят тощо). Наприклад, відомо, що чепури великі, які гніздилися на болотах Чорного Мочара, зникли в результаті проведеної там меліорації (Турянин, 1975);

- проводити пропаганду серед місцевого населення (насамперед, це стосується працівників рибних господарств і мисливців) з метою запобігання браконьєрського відстрілу особин виду.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

Башта Т.-А. В. Орнітофауна Львівської області та її зміни протягом ХХ століття // Праці Українського орнітологічного товариства. – Київ, 1996. – Т. 1. – С. 19–29.

Бучко В. В., Школьнік І. С. Нові дані про рідкісних і нечисельних видів птахів долини середнього Дністра // Беркут. – 1994. – Т. 3, вип. 1. – С. 51–52.

Горбань І. М., Сребродольская Е. Б. Сезонные миграции голенастых в Прикарпатье // Сезонные миграции птиц на территории Украины. – Киев: Наукова думка, 1992. – С. 152–157.

Грар А. Птаство Подкарпатской Руси (Avifauna Carpathorossica) // Подкарпатская Русь. – 1931. – № 7. – С. 153–162. – № 8. – С. 181–188. – № 9–10. – С. 198–212.

Когут І. Експедиція "Дністер–93" // Інформаційний бюлетень Західного відділення Українського орнітологічного товариства та Львівського клубу орнітологів. – Львів, 1992. – Вип. № 5. – С. 28–30.

Когут І. Експедиція "Дністер–95" // Трищ. Інформаційні матеріали Західного відділення Українського орнітологічного товариства. – Дрогобич, 1995. – Вип. 7. – С. 31–32.

Коренчук А. М., Слодкий В. Д. Заповідні об'єкти Буковини (реєстр природного заповідного фонду Чернівецької області). – Чернівці, 1986. – 52 с.

Матеріали орнітофауністичних спостережень, затверджених Українською регіональною орнітофауністичною комісією (ОФК) в 1982–1986 р.р. // Каталог орнітофауни західних областей України. Орнітологічні спостереження за 1989–1990 р.р. – Луцьк, 1991. – № 2. – С. 12–50.

Матеріали орнітофауністичних спостережень, затверджених Українською регіональною орнітофауністичною комісією (ОФК) в 1987–1988 р.р. // Волове око *Troglodytes*.

- Каталог орнітофауни західних областей України. Орнітологічні спостереження за 1991–1992 р.р. – Луцьк, 1993. – № 3. – С. 6–13.
- Меліка Ж. Г., Крчфалушій В. В., Крочко Ю. І., Луговой О. Є., Потіш Л. А. Унікальність природних систем Закарпатської низовини і необхідність їх охорони // Міжнародна конференція "Фауна Східних Карпат: сучасний стан і охорона" (Ужгород, 13–16 вересня 1993 р.) (Матеріали). – Ужгород, 1993. – С. 33–42.
- Одноралов В. С., Давидок В. П., Божко О. Б., Олещенко В. І., Федоренко А. П., Феценко П. І., Юценко О. К., Липа О. Л. Природно-заповідний фонд Української РСР (реєстр-довідник заповідних об'єктів). – Київ: Урожай, 1986. – 224 с.
- Орнітологічні спостереження на території західних областей України за 1991 р. // В о *Troglodytes*. Каталог орнітофауни західних областей України. Орнітологічні спостереження за 1991–1992 р.р. – Луцьк, 1993 а. – № 3. – С. 14–30.
- Орнітологічні спостереження на території західних областей України за 1992 р. // Волове око *Troglodytes*. Каталог орнітофауни західних областей України. Орнітологічні спостереження за 1991–1992 р.р. – Луцьк, 1993 б. – № 3. – С. 31–49.
- Пограничний В. О., Козловський Р. С., Махник М. Я. Орнітофауна урочища "Лазі" та його околиць // Проблеми вивчення та охорони птахів (Матеріали VI наради орнітологів Західної України, м. Дрогобич, 1–3 лютого 1995 р.). – Львів–Чернівці, 1995. – С. 104–106.
- Пограничний В. О., Штиркало Я. Є. Зимуюча орнітофауна долин річок правобережного басейну верхів'я Дністра: попередній аналіз // Проблеми вивчення та охорони птахів (Матеріали VI наради орнітологів Західної України, м. Дрогобич, 1–3 лютого 1995 р.). – Львів–Чернівці, 1995. – С. 106–108.
- Потіш Л. А. Про необхідність створення охоронної території в нижній течії р. Латориця (Закарпатська область) // Матеріали конференції (7–9 квітня 1995 р., м. Ніжин). – Київ, 1996. – С. 144–145.
- Приходько М. М., Басай В. Д., Біленький В. В., Вовчук Т. В., Головчак В. Ф., Дмитраш Н. В., Михальський М. Г., Міхно В. Б., Парпан В. І., Сав'юк В. О., Савчук В. О., Сірко М. В., Трибун П. А., Штиркало Я. Є., Юрченко Г. В., Ящук В. Ф. Івано-Франківська область. Екологія і оптимізація природокористування. – Івано-Франківськ, 1996. – 140 с.
- Серебряков В. В., Грищенко В. Н. Численность колониальных видов цапель на Украине по данным анкетного учета в 1986 г. // Всесоюзное совещание по проблеме кадастра и учета животного мира (тезисы докладов). – Уфа, 1989. – Ч. III. – С. 209–210.
- Серебряков В. В., Грищенко В. Н. Распределение и численность колоний цапель на территории Украины по данным анкетного учета в 1986 г. // Беркут. – 1992. – № 1. – С. 52–56.
- Скильський І. В., Годованець Б. І., Бундзяк П. В., Васин А. М. Атлас гніздячихся птахів Северній Буковини (1985–1992). Семейство цаплевые // Проблеми вивчення та охорони птахів (Матеріали VI наради орнітологів Західної України, м. Дрогобич, 1–3 лютого 1995 р.). – Львів–Чернівці, 1995. – С. 119–124.
- Смогоржевський Л. О. Гагари, норці, трубноносі, веслоногі, фламінго. – Київ: Наукова думка, 1979. – 188 с. (Фауна України. Птахи. – Т. 5, вип. 1).
- Страутман Ф. И. Птицы западных областей УССР. – Львов: Изд-во Львовск. ун-та, 1963. – Т. 1. – 200 с.
- Таллош В. С. Птицы Закарпатской низменности. Дисс. ... канд. биол. наук. – Кременец, 1969. – 408 + 13 + 15 с.
- Тарасова М. К. Мисливсько-промислові водоплавні птахи верхів'я басейну Дністра / Наукові записки / Природознавчий музей Інституту агробіології АН УРСР. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1952. – Т. II. – С. 45–63.
- Татаринов К. А. Фауна неогеновых и антропогенных позвоночных Подолии и Прикарпатья, ее история и современное состояние. Дисс. ... докт. биол. наук. – Львов, 1969. – Ч. 1–2. – 514 с. + [прил.]. – Ч. 3. – 438 с.

- Татаринів К. А. Фауна хребетних заходу України (екологія, значення, охорона). — Львів: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1973. — 259 с.
- Турянин І. І. Хутрово-промислові звірі та мисливські птахи Карпат. — Ужгород: Карпати, 1975. — 176 с.
- Шидловський І. В. Новые гнездящиеся птицы орнитологического стационара "Чолгини", Западная Украина // Русский орнитологический журнал. Экспресс-выпуск. — 1996. — № 5. — С. 5.
- Штиркало Я. Колонії голінастих та мартинових на Прикарпатті // Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. — Коломия: Світ, 1993. — Вип. 1. — С. 129–142.
- Штиркало Я. Є., Кімакович В. Є. Спостереження чепури (*Egretta alba* L.) у передгір'ї Карпат // Західноукраїнський зоологічний огляд. — 1994. — Вип. 1. — С. 77.
- Штыркало Я. Е. Орнитофауна парков Івано-Франківська // Охрана и воспроизводство птиц пригородных лесов и зеленых насаждений. — Львов, 1992. — С. 113–115.
- Serebryakov V. V. Bird Censuses in the Ukraine (USSR) // Bird Census and Atlas studies (Proceedings of the XI International Conference on Bird Census and Atlas Work, Prague, Agricultural University, Czechoslovakia, 28th August – 1st September 1989). — Prague, 1990. — P. 281–284.
- Serebryakov V. V., Grishchenko V. N. Number of breeding herons in the Ukraine in 1986 // Bird Census News. — 1992. — Vol. 5, № 1. — P. 33–34.

ПРО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВ ПТАХІВ

І.В.Марисова, В.М.Бойко

Ніжинський державний педагогічний інститут

Однією з цікавих сторінок життя птахів є їх назви, що відзначаються давністю походження, семантичною ємкістю, багатством і структурною різноманітністю народнорозмовних варіантів. Як правило, наші предки намагались закріпити у назві свої спостереження, якісь характерні деталі звуків, кольорів, особливості способу життя, характерної поведінки птахів. Пройшовши через століття, деякі назви загубились у людській пам'яті, деякі — суттєво змінилися під впливом нових спостережень інших людей, багато — стали нормативними назвами в орнітологічній номенклатурі. У слів, як і в людей, — різні долі...

Чимало чудових назв птахів і сьогодні побутує в українських народних говірках, відображаючи глибоке розуміння людиною природи, невичерпний інтерес до її загадок і таємниць.

На території України налічується 367 видів осілих, перелітних, зимуючих та залітних птахів (Марисова, Талпош, 1984), а назв їх — незрівнянно більше.

Основу орнітологічної номенклатури української мови, як і інших східнослов'янських, складають назви птахів, що сягають своїм корінням праслов'янської епохи: ворон, орел, журавель, кулик, зозуля, сова, сорока, чайка, сойка та ін. Усі вони мали первісну мотивацію, яка, проте, з часом втрачається, затемнюється внутрішня форма слів, і вони сприймаються семантично невмотивованими. Так, слово «сойка» (соя) у процесі мовного розвитку втратило прозорість своєї внутрішньої форми, і тільки шляхом етимологічного аналізу вдається встановити його зв'язок із спорідненими «сяяти», «сіяти», церковнослов'янським «присое» (що означає «осоння»); тобто птах названий за яскравим кольо-

ром оперення. Аналогічно можна встановити звуконаслідувальний характер назв птахів праслов'янського походження: чайка, кулик, синиця та ін., внутрішня форма яких тепер у свідомості мовця не постає.

До складу української орнітологічної номенклатури входить ряд запозичень з інших мов: баклан, беркут, сапсан, турухтан — з тюркських; балобан, лелека — з турецької; фазан — з латинської; фламінго — з італійської; ремез, дупель, гаршнеп, вальдшнеп — з німецької; завирушка, оляпка, щоголь — з російської. Принцип номінації таких орнітонімів іноді можна з'ясувати шляхом буквального перекладу: фламінго — «багрянокрилець», вальдшнеп — «лісовий кулик», кроншнеп — «вінценосний кулик», баклан — «дика гуска», балобан — «великий сокіл». А іноді коріння слова слід шукати в легендах, переказах, як, наприклад, фазан — це «птах з ріки Фасіс», сучасна літературна назва фазан є трансформованою власною назвою цього птаха «фазіанус» (транскрипція з латині).

Значно більше в українській мові (особливо у говорах) структурно і семантично мотивованих назв птахів (орнітонімів) із прозорим значенням. Це найменування, які безпосередньо відбивають характерні властивості птахів (такі назви утворені за принципами прямої номінації) або ж в їх основі лежать властивості інших реалій (непряма номінація).

Надзвичайно багато в українській орнітоніміці назв птахів (як місцевих, народних, так і загальновоживаних, нормативних), мотивованих суттєвою ознакою птаха — його голосом. Це такі нормативні орнітоніми, як гагара, деркач, квак, одуд, пищуха, свич, сич, фіфі, цвіркун, чибіс та ін. Безперечно, звуконаслідувальний характер мають діалектні (місцеві) найменування птахів: ж и в к у н, ц в і р к у н* — горобець; г е л г о н е ц ь, г а л а г а н, г е г а л о — гуменник; ч и к а л к а, ч е ч і т к а, д з в о н и к — камінка; б у р к у н, б у р к о т у н, г у р к о т л и в е ц ь, т у р к у н — голуб; к у в и к, к в и к у н, к и г и ч к а, п и г и ц я, ч и б і с — чайка, чибіс.

Чимало в українській мові назв птахів, що характеризують ту чи іншу ознаку їх зовнішності. Переважаючий колір оперення усього тулуба або окремих частин тіла птаха лежить в основі загальновоживаних назв: чернь, чорниш, зеленяк, червонозобик, чорнозобик, рябчик; а також місцевих: р у д я к, ч е р в е н я к, п і д п а л е н и к (малинівка); к р а с н ю к (чиж); р я б е ц ь (канюк, лунь, осоїд); п о л о м і н н и к, б а г р о к р и л е ц ь (фламінго); с и в к а, с і р к а (хрустан); з е л е н ч а к (зеленяк); з о л о т у ш н и к, з о л о т и с т а щ у р к а (бджолоїдка).

Багато в українській мові назв птахів, пов'язаних з найбільш характерними зовнішніми ознаками птаха (за винятком кольору оперення). Надзвичайна будова дзьоба птаха покликана до життя цілу низку народних назв: г р у б о н о с, т о в с т о н і с, г р у б о п и с о к (костогриз); к р и в о н і с, к р и в о д з ь о б, к р и ж о д з ь о б (шишкар ялиновий); т у п о н і с к а, п л о с к о н і с к а, л о п о н і с (широконіска); д о в г о н о с и к (бекас, гаршнеп). Ця ж ознака покладена в основу літературної назви одного з куликів — шилодзьобка.

Інша особливість зовнішності птаха — чітко виражений чубок, утворений подовженими пір'їнами, лежить в основі певних літературних і діалектних назв:

*— в розрядку подані діалектні назви; літературні, нормативні назви — виділені.

чу б ко (одуд); чу бар, чупкарик, чупринді й (жайворонок чубатий); чубатка (синиця чубата); гривак, гривнак (голуб сизий).

Характерні особливості будови хвоста лежать в основі таких літературних і народних назв, як дерихвіст; шилохвостень, шилохвостиця, гострохвостка, шилуха (шилохвіст); хвостівка (синиця довгохвоста); довгохвостик (ремез); косяк, косець (тетерев).

Окремі нечисленні найменування птахів пов'язані з іншими специфічними ознаками їх зовнішності: босяк (ходуличник); лисуха, лисушка, лисиця, лисак (лиска); горлач (голуб); брижач (турухтан); бородач; галстучник.

Велика екологічна пластичність птахів спричинила виникнення значної кількості назв за моделлю «характерний біотоп — найменування птаха». Переважна більшість водоплаваючих і навколводних птахів селиться на берегах біля самої води, на порослих очеретом озерах, луках та болотах. Так з'явилися назви мокля, болотюх, коловодник (турухтан); водянка, коловодник (поручайник); лозник, побережник (перевізник); лугівка, луговиця (чайка, чибіс); очеретниця, комишівка, водянка (очеретянка). Характерний біотоп знайшов своє відображення у народних назвах очеретяної вівсянки — тростяник, потрост; болотної гаїчки — лугівка; берегової ластівки — берегулька, берегівка, побережниця, підбережок тощо. Подібні утворення характерні й для інших видів птахів. Так, наприклад, звичайна камінка населяє відкриті, переважно сухі степові кам'яністі ландшафти. Це відбилось як у загальноживаній назві птаха (спільній для східнослов'янських мов), так і в ряді українських діалектних; каменяр, каменюх, камінчак, скельчак, кам'яний птах.

Інші умови місцеперебування птахів лежать в основі таких назв: берестяник, березівка (зяблик); лозяночка, кустарник (кропивник); терняк (сорокопуд); підкоришник (також друга літературна назва пищухи); церковник (горобець); малинвіка (вона ж вільшанка); берестянка.

Незважаючи на те, що спосіб побудови гнізда у птахів — надзвичайно цікаве явище, найменувань, мотивованих цією ознакою, мало. Мабуть, це можна пояснити тим, що майже всі птахи намагаються якомога краще приховати, замаскувати своє гніздо. До таких назв птахів належать: вовнянка, рукавичка, кошуля, швачка — це ремез, який мостить на прибережних деревах висячі понад водою гнізда, схожі на в'язані рукавички; волосьянка — це діалектна назва славки, пліски, гаїчки; мурівка — одна з діалектних назв ластівки.

Різноманітність раціонів птахів знайшла відображення у літературних назвах (вівсянка, зміїд, горіхівка, бджолоїдка, шишкар, осоїд, омелюх, костогриз) та діалектних (мишоїд — канюк; жабоїд, рибоїд — лелека; вишняк, черешняр, черемхоїд, горохоїд — костогриз; голуб'ятник, гороб'ятник, куроїд — яструб).

Цю групу можна доповнити назвами птахів, семантика яких пов'язана із способом добування їжі: літературні назви — мухоловка, рибалочка; діалектні

— маковій, макотряс (коноплянка); мишолов, мишолівка (канюк).

Численну групу становлять назви птахів, пов'язані з їх характерними рухами, звичками, поведінкою, способом життя, що засвідчують надзвичайну спостережливість і допитливість людини. Так, місцеві назви **ліпар**, **приліпка** і нормативну **повзик** птах одержав за здатність переміщатись по стовбурах дерев не тільки вгору, а й униз головою, неначе повзаючи, плазуючи вздовж стовбурів. Спритний птах **стінолаз** уміє швидко, зигзагоподібно лазити по стрімких скелях. **Крутиголовка** має звичку, виглядаючи з дупла, крутити головою, а при небезпеці ще й шипіти по-гадючому. Звідси її вищезгадана літературна назва, а також близько 20 варіантів діалектних: **гадючка**, **вертиголов**, **закрутиголова**, **скрутиголовець**, **кривов'яз** тощо, в основі яких лежить та ж сама ознака, а також ще **сич**, **сичок** (від «сичати»).

Назва найцікавішого об'єкта спортивного полювання **глухаря** пов'язана з тим, що він при токуванні на кілька секунд втрачає слух і не чує нічого навкруги, навіть пострілу мисливця. Ця ж незвичайна властивість, як найяскравіший вияв його індивідуальності, лежить в основі багатьох діалектних назв птаха: **глушець**, **тетеря** (саме звідси фразеологізм «глуха тетеря»).

Інший птах — **борівітер** — загальноживану назву, а також місцеві **трепетух**, **вітролом**, **вітряк** одержав за звичку час від часу «висіти» в повітрі, вистежуючи здобич, тримаючись проти вітру (ніби переборюючи його).

Перше, що впадає в око при зустрічі з рухливою і спритною плискою, — її довгий хвіст, який вона швидкими рухами весь час підсмикує догори. Ця ознака зумовила цілу низку діалектних назв птаха: **трясхвіст**, **трепехвістка**, **вертихвістка**, **вертигузка**, **трясогуска** (до речі, літературна російська назва така сама).

Дрімлюга полює на комах звечора і на світанку, а вдень, притулившись до гілки дерева, сидить нерухомо, з напівзаплющеними очима, начебто дримає. Звідси ряд народних назв птаха: **дрімух**, **сплюха**, **лежень**, **лежебок**, **лінивець**, **нічвид**.

Іншими характерними особливостями поведінки птахів мотивуються діалектні назви **задирак**, **бойцун** — **турухтан**, **трепещук**, **трепетуха** — **жайворонок**, **підкидовка** — **зозуля**.

Серед українських найменувань птахів зустрічаються й такі, що безпосередньо відбивають зв'язок птаха з конкретною порою року або через характерні ознаки тієї чи іншої пори року: **зимняк**; **веснянка**, **веснівка** — **тетерев**; **снігар**, **снігурка**, **снігурець** — **снігур**; **снігарик** — **зеленяк** (цей птах на місця гніздування повертається в березні, коли ще не зійшов сніг, а іноді лишається й на зимівлю).

Усі розглянуті орнітоніми мотивовані різноманітними властивостями птахів і становлять переважно більшість українських найменувань птахів. Значно менша кількість орнітонімів утворена за принципом непрямої номінації (тобто в їх основі лежать властивості інших реалій, які лише асоціативно пов'язуються з птахами).

Ряд назв птахів є результатом народноетимологічного переосмислення (ети-

мологізуються, як правило, слова запозичені чи звуконаслідувального походження з затемненою, стертою внутрішньою формою, бо слова мотивовані легше сприймаються і відтворюються носіями мови, ніж слова, позбавлені мотивації). Так з'явилися народні назви: *к о н ь о к* — *к а н ю к*; *к у р к у л ь* — *к р о х а л ь*; *к у р у х т а н*, *т а р а х т а й к а* — *т у р у х т а н*; *г р и п* — *г р и ф*; *б л и с к а в к а* — *п л и с к а*; *б а ж а н т* — *ф а з а н*. Як результат народноетимологічного переосмислення слід розглядати назви птахів, співзвучні з антропонімами: *ю р к о*, *ю р о к* — *в'юрок*; *я к і в* — *д я т е л* (діалектні — *я т і л ь*, *я т е л ь*); *г а н я* — *ш у л і к а* (діалектне — *к а н я*); *з і н ь к а* — *с и н и ц я*; *з о ф і я* — *і в о л г а*.

Багато метафоричних назв птахів утворилось на основі асоціацій, викликаних спостереженнями за звичками, способом життя птаха і людей певних професій, певного роду занять, соціального статусу.

Так виникли і побутують у говірках назви: *р и б а л к а* — *к р я ч о к*; *м а р т и н* (за вміння спритно ловити рибу); *ш в а ч к а* — *о ч е р е т я н к а* (птах майстерно плете гніздо з листя очерету та осоки у вигляді глибокого кошика); *к о с а р* — *к о л п и ц я* (для птаха характерні рухи головою і дзьобом, які здалека нагадують помаху коси); *ч о б о т а р* — *ш и л о д з ь о б к а* (дзьоб нагадує інструмент шевця); *п а н и ч* — *щ о г о л ь* (птах має дуже чепурний вигляд).

Можна припустити, що випадкові асоціації, які виникли в конкретних, не відомих нам життєвих ситуаціях, лягли в основу метафоричних назв: *п о п и к* — *к о н о п л я н к а*; *п о п а д я* — *ш и р о к о н і с к а*; *г а й д у ч о к* — *о л я п к а*; *к л ю ч н и ц я* — *с и в о р а к ш а*, а також цілого ряду назв птахів, перенесених з власних імен людей: *г р и ц и к* — *в е р е т е н н и к*; *і в а н*, *і в а н* *і в а н о в и ч* — *л е л е к а*; *с в к а* — *і в о л г а*; *і в а н ч и к* — *м у х о л о в к а*; *г а п к а* — *с и н ь г а*.

Цікаву (хоча невелику) групу становлять українські назви птахів, пов'язані з повір'ями, легендами, народними переказами. *Журавля сірого* на Україні називають в і щ у н о м (провісником весни) і в е с е л и к о м за те, що разом з весною він приносить щастя і радість. Про зв'язок з давніми повір'ями свідчать діалектні назви *ч а й к и* — в і щ у н, *ц и г а н к а*, *д у ш а т а т а р с ь к а*; *к р о п и в н и к а* — п т а ш а ч и й к о р о л ь. *Галка* в українській народній пісні названа *к л ю ч н и ц е ю*: «Ой, галко, галко, золотая золотая ключниця...» ніби у неї зберігались ключі від вирію. Кмітливість *сороки*, її схильність до злодійства відображені у фольклорі, а це, в свою чергу, призвело до виникнення українських народних назв птаха: *з л о д і й к а*, *в о р о в к а*, *х и щ н и к*. З російського фольклору, ймовірно, потрапила в українську мову назва *солов'я* — *р а з б о й н і к* (негативний міфічний персонаж).

Назви птахів, утворені шляхом непрямой номінації, відзначаються своєрідністю, образністю, лаконічністю, народністю звучання, несуть значний емоційний заряд.

Українські найменування птахів — невичерпна скарбниця народної мудрості й досвіду, своєрідний сплав, підсумок багатотомових спостережень різних поколінь людей, одна з найцікавіших сторінок багатотомної енциклопедії природи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

Марисова І.В., Талпош В.С. (1984): Птахи України. Польовий визначник. — Київ: Вища школа. 184.

СОВКА

OTUS SCOPS (L.) (STRIGIFORMES, STRIGIDAE)

І.В. Скільський

ВИЗНАЧЕННЯ У ПРИРОДІ (за: Марисова, Талпош, 1984). Невелика сова завбільшки з дрозда. На голові добре помітні пір'яні "вухка", має довгі крила та відносно короткий хвіст. Доросла особина сірувато-бура з видовженими темними плямами та значною кількістю цяточок і смужок. Лицевий диск майже не виражений. Веде нічний спосіб життя. Звуки – характерний мелодійний свист, який можна передати словами як "сплю-ю, сплю-ю" або "к'юю-к'юю" (він іноді супроводжується шипінням).

СТАТУС. Гніздовий, мігруючий вид.

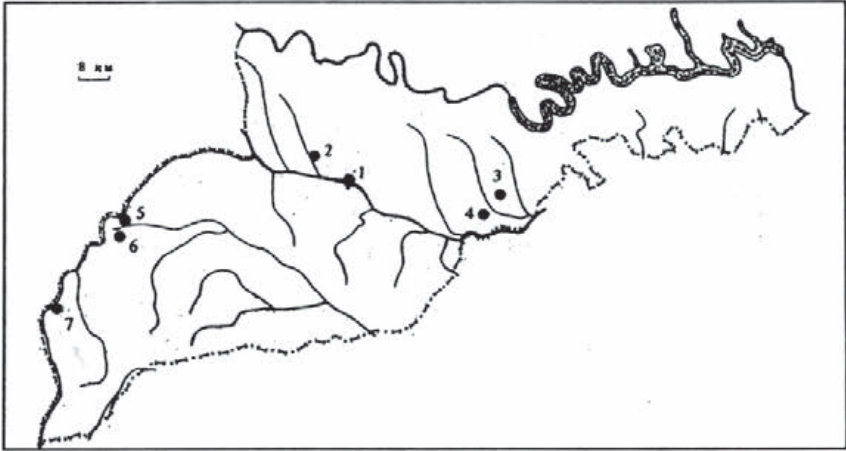
ПІДВИДОВА СИСТЕМАТИКА. *O. s. scops*.

ПОШИРЕННЯ. Зустрічається спорадично по всій території регіону. В репродуктивний період у гори піднімається до висоти 900 м н. р. м.

Кадастр поширення совки в Чернівецькій області (рис.): 1 – м. Чернівці (Андреев, 1953; Татаринів, 1969; Скільський, 1990; Годованець та ін., 1993; Скільський, 1998 а, б, 2000); 2 – с. Витилівка, Кіцманський р-н (Ковальчук та ін., 1991); 3 – с. Щербинці, Новоселицький р-н; 4 – с. Ванчиківці, там само; 5 – м. Вижниця – с. Черногузи, Вижницький р-н (Годованець та др., 1992); 6 – с. Виженка, там само (Годованець та ін., 1993); 7 – с. Конятин, Путильський р-н (Клитин, 1962; Годованець та др., 1992).

ЧИСЕЛЬНІСТЬ. Виявляли поодиноких особин. За даними обліків, сова в острівному (буково-грабовому) лісі рівнинної частини протягом періоду гніздування в 1990-х роках була рідкісною: щільність сягала 1,7 ос./км² (Скільський, 1998 а, б, 2000). Конкретні кількісні показники стовсоно інших біотопів відсутні.

РОЗМНОЖЕННЯ. Практично не вивчене. Характерними місцями гніздування можуть бути сади, парки, листяні ліси, ялинники (Клитин, 1959). 12.07.1985 р. на маршруті м. Вижниця – с. Черногузи спостерігали 2 молодих птахів (Годованець та др., 1992).

Поширення совки в Чернівецькій області (середина 1940-х років – 1997 р.) (див. кадастр у тексті).

ЖИВЛЕННЯ (за: Клитин, 1962). В 1952 р. здобуто 2 особин біля с. Конятин. У їх шлунках виявлені комахи (Insecta): від 22.05 – Odonata (вид sp.), *Forficula auricularia* L. і *Cicindela silvatica* L. (всі – по 1 екз.) та залишки хвої, яка, ймовірно, потрапила з їжею; від 6.06 – *Pissodes pini* (L.) (7 екз.) і *Anisoplia* sp. (5).

ЗАХОДИ ОХОРОНИ. Совка належить до видів загальноєвропейської природоохоронної значимості (категорія SPEC 2), занесена в додаток II до Бернської конвенції (див. ІВА програма ..., 1999). На Буковині охороняється в національному природному парку "Вишнівецький" (Скільський та ін., 1994) і регіональному ландшафтному парку "Чернівецький" (Скільський, 1998 а, б, 2000). У місцях постійного перебування птахів необхідно зберігати старі душлисті дерева, вивішувати штучні гніздівлі – спеціально виготовлені будиночки або шпаківні з крупним льотком (див. огляд: Грищенко, 1997).

Протягом останніх десятиліть чисельність совки у багатьох місцях різко пішла на спад (див. огляд: Грищенко, 1998). Національна популяція, станом на 1999 р., налічує близько 100 пар або 0,1% від європейської (ІВА програма ..., 1999; розрахунки наші). Отже, совку необхідно занести на сторінки чергового видання Червоної книги України як рідкісний, зникаючий вид.

* * *

За допомогу у проведенні досліджень автор висловлює щире подяку В.В. Бучку, І.С. Шкільному та Л.В. Шкільній.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

- Андреев И.Ф. Материалы к изучению фауны птиц и млекопитающих Прикарпатья // Ученые записки / Кишиневский государственный университет. – Кишинев: Госуд. изд-во Молдавии, 1953. – Т. 8. – С. 271-309.
- Годованец Б.И., Скильський І.В., Клітин А.Н., Бундзяк П.В., Васин А.М., Глибка І.В., Федорча Д.С., Горбань І.М., Гринчишин Т.Ю., Грищенко В.Н., Башта Т.В. Каталог орнитологических наблюдений с территории Черновицкой области. Сообщение 2. – 1992. – 16 с. (Деп. в ОНП НПЭЦ "Верас-Эко" и ИЗ АН Беларуси. – № 175).
- Годованец Б.И., Клітин О.М., Скильський І.В., Бундзяк П.В., Бучко В.В., Глибка І.В. Матеріали по рідкісних і малочисельних видах птахів Північної Буковини // Беркут. – 1993. – Т. 2. – С. 47.
- Грищенко В.М. Про занесення нових видів птахів до Червоної книги України // Беркут. – 1998. – Т. 7, вип. 1-2. – С. 94-103.
- Грищенко В.Н. Биотехнические мероприятия по охране редких видов птиц. – Черновцы, 1997. – 144 с. (Библиотека журнала "Беркут". – 5).
- ІВА програма – програма виявлення та збереження територій, важливих для існування птахів в Україні // ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. – Київ: СофтАРТ, 1999. – С. 1-49.
- Клітин А.Н. Птицы Советской Буковины // Животный мир Советской Буковины. – Черновцы: ЧГУ, 1959. – С. 67-133. (Труды экспедиции по комплексному изучению Карпат и Прикарпатья (серия биологических наук). – Т. VII).
- Клітин А.Н. Птицы Советской Буковины. Дисс. ... канд. биол. наук. – Черновцы, 1962. – Т. 1-2. – 513 с.
- Ковальчук Г.І., Голубева Г.А., Скильський І.В. Каталог орнітологічної колекції Чернівецького краєзнавчого музею. – Чернівці, 1991. – 46 с.
- Марисова І.В., Талпош В.С. Птахи України (польовий визначник). – Київ: Вища школа, 1984. – 184 с.
- Скильський І.В. Опыт работы по программе "Фауна" дружины по охране природы Черновицкого университета // Из опыта работы молодежных природоохранных организаций по программе "Фауна". – Киев, 1990. – С. 8-9.
- Скильський І.В. Фауна та населення птахів регіонального ландшафтного парку "Чернівецький" (на прикладі його північної частини) // Заповідна справа в Україні. – 1998 а. – Т. 4, вип. 2. – С. 41-47.
- Скильський І.В. Чисельність птахів у репродуктивний період північної частини регіонального ландшафтного парку "Чернівецький" // Роль охоронюваних природних територій у збереженні біорізноманіття (Матеріали конференції, присвяченої 75-річчю Канівського природного заповідника, м. Канів, 8-10 вересня 1998 р.). – Канів, 1998 б. – С. 240-241.
- Скильський І.В. Структура й особливості формування фауни та населення птахів середнього міста (на прикладі Чернівців). Дис. ... канд. биол. наук. – Київ, 2000. – 307 с.
- Скильський І.В., Годованец Б.И., Горбань І.М. Історія вивчення та сучасний стан орнітофауни майбутнього Вижицького національного парку // Збірник наукових праць по вивченню флори та фауни Чернівецької області (результати експедицій 1989-1993 рр.). – Чернівці, 1994. – Вип. 1. – С. 59-68.
- Татаринов К.А. Фауна неогеновых и антропогенных позвоночных Подолии и Прикарпатья, ее история и современное состояние. Дисс. ... докт. биол. наук. – Львов, 1969. – Ч. 1-2. – 514 с. + [прил.]; Ч. 3. – 438 с.

ЖИРОВИК ЛЕЗЕЛЯ**LIPARIS LOESELII (L.) RICH. (ORCHIDACEAE JUSS.)****Чорней І. І., Никирса Т. Д.****СОЗОЛОГІЧНИЙ СТАТУС.**

Рідкісна зникаюча рослина (Червона книга..., 1980), вразливий вид (Червона книга..., 1996).

МОРФОЛОГО-БІОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА.

Багаторічна трав'яниста рослина з дуже коротким кореневищем і потовщеним при основі стеблом. Листки прикореневі: три низові у вигляді піхов, а верхні два - повністю розвинуті, довгасті, майже супротивні, менший овальний, більший — видовжено еліптичний. Квіти жовтувато-зелені, зібрані в рідку китицю. Цвіте у другій половині чер-

вня. Запилюється комахами, хоча відомі випадки самозапилення. Процент зав'язування плодів дуже високий. Розмножується насінням і вегетативно (Вахрамеева та ін., 1991).

ПОШИРЕННЯ. Голарктичний бореальний вид, ареал якого охоплює Європу, Західний Сибір, Середню Азію (Прибалхашся), Малу Азію, Північну Америку (Заверуха та ін., 1983; Собко, 1989, Вахрамеева та ін., 1991). В Україні знаходиться на північно-східній межі ареалу; зустрічається у Карпатах, Прикарпатті, Розточчі-Опіллі, на Поліссі, в Лісостепу і Степу (Червона книга..., 1980; 1996; Определитель..., 1987; Собко, 1989).

На території Чернівецької області відомий з 3-х локалітетів у Прут-Дністровському межиріччі. Всі вони виявлені у 30-х роках минулого століття румунським ботаніком Е. Цопою (Тора, 1934; 1936). Два з них знаходяться у Новоселицькому районі в околицях с. Маршинці — одне на межі з с. Тарасівці, а інше — на захід від села (Тора, 8.06.1934; 24.08.1934 СНЕК; Тора, 1934). Третє — у Хотинському районі в околицях с. Грознинці, урочище «Багна» (Тора, 1936). Ці знахідки виявились забутими, і в українській ботанічній літературі не наводяться. Відсутні дані про цей вид і у «Конспекті флори Північної Буковини» (Термена, 1992). Відновлений у складі флори цього регіону в кінці 90-х років (Загальський, Чорней, 1996; Судинні рослини ..., 1999). Наші пошуки у Новоселицькому

районі у вказаних місцезнаходженнях у 1999 році виявились безрезультатними.

ЕКОЛОГО-ЦЕНОТИЧНА ПРИУРОЧЕНІСТЬ. Зростає на болотистих луках, торфових болотах, у лісах на ділянках з густим моховим покриттям (Червона книга..., 1980; 1996; Определитель..., 1987; Собко, 1989). Приурочений до бідних, іноді помірно багатих ґрунтів (Крічфалушій та ін., 1999), уникає ґрунтів з сильно кислою реакцією (Вахрамеева та ін., 1991). У Новоселицькому районі зростає у складі угруповань формації пухівки широколистої (*Eriophoreta latifolia*).

ЧИСЕЛЬНІСТЬ І ТЕНДЕНЦІЇ ЇЇ ЗМІН. Належить до дуже рідкісних видів флори Буковини. Всі місцезнаходження потребують підтвердження. Можливо, в деяких зник. Зменшення кількості і чисельності популяцій характерно і для України загалом (Червона книга ..., 1996). Росте, як правило, поодинокі або невеликими групами.

ПРИЧИНИ ЗМІНИ ЧИСЕЛЬНОСТІ. Осушення боліт.

ЗАХОДИ З ОХОРОНИ. Необхідно підтвердити місцезнаходження і створити заповідні ділянки в місцях, де цей вид зберігся.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Вахрамеева М. Г., Денисова Л. В., Никитина С. В., Самсонов С. К. Орхидеи нашей страны. - М.: Наука, 1991.
2. Заверуха Б. В., Андриенко Т. Л., Протопопова В.В. Охраняемые растения Украины. -К.: Наукова думка, 1983. - 175 с.
3. Загальський М. М., Чорней І. І. Орхідеї Чернівецької області.// Зелена Буковина. - 1996. - № 1-2. - С. 54-57.
4. Крічфалушій В.В., Будніков Г.Б., Мигаль А.В. Червоний список Закарпаття: види рослин та рослинні угруповання, що знаходяться під загрозою зникнення. - Ужгород, 1999. -196с.
5. Определитель высших растений Украины./Доброчаева Д. Н., Котов М. Й., Прокудин Ю. Н. й др. - К.: Наукова думка, 1987.
6. Собко В. Г. Орхідеї України. - К.: Наукова думка, 1989. - С. 25-26, 73-176.
7. Судинні рослини флори Чернівецької області, які підлягають охороні: Атлас довідник / Чорней І.І. Буджак В.В., Термена Б.К. та ін. - Чернівці: Рута, 1999. - 140 с.
8. Термена Б. К., Стефанік В. І., Серпокрилова Л. С. та ін. Конспект флори Північної Буковини (судинні рослини). - Чернівці: вид.-во газети «Від Дністра до Карпат», 1992. - С. 149-153.
9. Червона книга України. - К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1996.-608с.
10. Червона книга Української РСР. - К.: Наукова думка, 1980. - 504 с. 11. Tora E. Contributiuni la Flora Basarabia de Nord // Bull. Pac. De 81. din Cernauți. - 1934. - vol. - VII. - P. 321-328.
12. Tora E. Fragmente floristice (din Bucovina și Basarabia de Morci Nord Bull. Gradinii Botanice și a1 Museului Botanic de la Univ. din Cluj. - 1936. - 15, №1-4. - P. 209-218.

ЕХІНАЦЕЯ – УСІМ ЖИВИМ ІСТОТАМ НА ЗЕМЛІ ВІД БАГАТЬОХ ХВОРОБ ПАНАЦЕЯ

А.І. Потопальський

*Кандидат мед. наук, доцент,
зав. відділом інституту молекулярної біології
і генетики НАН України*

ТАКУ коротку відповідь хотілося б дати на трагічну статтю В. Голояда, що надрукована у газеті «Наша дача» (№ 3, 2000 р., стор. 12). Автор з болем у душі і відчаєм повідомляє про свої тривалі поневіряння при вирощуванні ехінацеї для продажу АО «Лубнифарм» з метою її переробки на настоянку. Уважний читач відразу подумає, а при чому тут ехінацея? Адже автор повинен був би назвати свою статтю відповідно до її змісту: «Кому потрібні українські ліки з вітчизняної сировини?» На прикладі ж ехінацеї він впевнено показав, що українські ліки потрібні нам усім, усьому народу, а ось «слугам цього народу» — ні. Їм цілком вистачить усіляких закордонних крапель «плюс і мінус», хрящів заморських акул та бальзамів — квіткових з Альп, женьшеневих, тигрових і зміїних з Азії. На жаль, випісуючи помії, тобто описуючи свої поневіряння з вирощеним промисловим запасом сировини ехінацеї, він виплеснув і немовля, себто саму ехінацею. Рослину, якій ціни немає за цілющими властивостями, яка могла б зміцнити здоров'я тисяч наших співвітчизників, особливо мічених Чорнобильською зіркою Полин. Запас готової сировини (120-160 кг) і насіння (зібране за 10 років вирощування) ехінацеї могли б використати десятки тисяч його земляків. Піонер ринкової економіки В. Голояд знищив результати своєї праці, як і відомий піонер епохи невдалого комунізму Павлик Морозов знищив свого батька. Перед виконанням цього вироку-самосуду автор міг би повідомити через пресу усіх, хто шукає і чекає цього чудодійного ліку. Вони б скористалися вирощеними плодами і компенсували б невдасі його витрати. Гадаю, той, хто страждає, завжди зрозуміє біду іншого. Тому всі дослідники і аматори попереджають, що ехінацея поки що не товар в ринковому розумінні, бо для його переробки і реалізації не задіяні відповідні структури. Ця диво-квітка — природний цілющий охоронець нашого здоров'я, невтомний цілитель при його розладах і хворобах, і не тільки нас, але і друзів наших менших — домашніх і сільськогосподарських тварин, птахів, бджіл, рослин. Вона — окраса нашого двору, саду, садиби, а ще — прекрасний і довготривалий медонос (рослина квітує впродовж чотирьох місяців) для 2-х мільйонів бджолосімей України. А скільки залишилось мільйонів душ тепер нас, усього живого навколо нас, що кукурікає, крикає, хрюкає, гел'гоче, ірже, бекає, мекає, нявкає і вие від розпачу, туги і біди, на жаль, достеменно ніхто не знає. Бо, як показав В. Голояда, повторюючи відомий афоризм автора перебудови — процес самознищення пішов. Його можна

і потрібно зупинити поглибленням наших знань, піднесенням духовності, пробудженням честі і совісті. Це головні засади діяльності нашого інституту.

Після серії публікацій піонера вивчення ехінацеї в Україні доктора біологічних наук Г.К. Смика та кандидата біологічних наук В.О. Меньшової про ехінацею писано вже немало маленьких і більших заміток у багатьох газетах і журналах. Ми також повідомляли про наш сорт цієї гордої американки, яка в Україні стала «Поліською красунею» («Наша дача» № 9, 1998 р., «Пасіка» № 6, 1998 р., «Зелена Буковина» № 1-2, 1999 р., «Дім, сад, город» № 11 2001 р., та ін.). Сотні тисяч ентузіастів вирощують її, ще більше хотіли б, та мало знають. Бо знаходяться мудреці, які кажуть, що вона просто гарна, економічно не вигідна та й усе. Наукова література про ехінацею нечисленна і практично недоступна масовому читачеві. Тому, користуючись нагодою і одержавши сигнал про самоспалення, хочу повідомити про ті джерела публікацій науковців, які зможуть передплатити найбільш наполегливі аматори і фахівці. Ознайомитись і поділитись цим досвідом з іншими, як це велося серед нашого народу із своєї давнини донедавна.

Один з найбільших знавців і пропагандистів цілющих властивостей ехінацеї — В.Н.Самородов із кафедри ботаніки Полтавського сільськогосподарського інституту. Він не тільки зібрав всі доступні публікації, всі види і різновидності ехінацеї, а й зумів організувати у вересні 1998 р. у Полтаві міжнародну наукову конференцію «Вивчення і використання ехінацеї». Матеріали конференції під такою назвою видані у Полтаві у 1998 р. обсягом 152 сторінки, серед них є і наша публікація. Епілогом до цих матеріалів редакційна колегія збірника взяла пророчі слова невтомного пропагандиста ехінацеї у минулому Джона Юрі Маїда (1904 р.): «Ця рослина повільно прокладає собі шлях, поки на неї звернули увагу, і тепер з труднощами пробивається до свого визнання. Напевно, настане час, коли її будуть старанно розшукувати і широко використовувати...». Як бачимо, тепер цей час настав, і у 1999 р. невтомний В.Н. Самородов видав у Полтаві нову книгу-порадник з вирощування, заготівлі і переробки ехінацеї.

У тому ж таки 1999 р. біолого-красназничий науковий і науково-популярний журнал «Зелена Буковина» (№1-2, Чернівці) у розділі «Лікуйтеся самі» надрукував майже все про ехінацею пурпурову та багато цікавого про інші лікарські рослини. Стаття «Ехінацея пурпурова - чудодійні ліки і окраса доквілля» подає на сторінках 130-166 вичерпний матеріал про цю квітку мрії і порятунку. Там читач знайде і наше повідомлення.

На жаль, мало хто з читачів зможе прочитати ці публікації в оригіналі. Тому коротко повідомимо їхній зміст. Ехінацея пурпурова належить до численної родини айстрових, дотепер виявлено шість видів рослини (дехто виділяє дев'ять). Крім найбільш вживаної відомої нам ехінацеї пурпурової, є темно-червона, криваво-червона, бліда і парадоксальна. Всі види і всі частини рослини - лікувальні. З них зараз у світі виготовляється понад 300 препаратів. Наприклад, у Федеративній Німеччині ліки з ехінацеї, а також натуральну рослину вживає понад 80% населення. Приблизно стільки ж і в інших країнах Європи і Америки. Використовують найчастіше ехінацею пурпуро-

ву у вигляді звичайного чаю, водного настою, відвару, спиртової настоянки, таблеток, мазі, кремів, як внутрішній і зовнішній оздоровчий і лікувальний засіб.

Американські індіанці, що мешкали на території теперішніх США, вже в 16-17 столітті широко користувались ехінацеєю при укусах змій і скажених собак, епілепсії, сепсисі, гонорей, застуді, тонзиліті, фарингіті, запаленні ясен і ротової порожнини, хворобах зубів, очей, жіночих статевих органів, гнійних ранах, опіках, диспепсії, віспи, кору, артриті і раку. З 1871 р., коли лікар Х.К.Ф. Мейер запатентував новий «очисник крові», до складу якого входили ехінацея, хміль і полин, цією рослиною зацікавились дослідники. Показаннями до застосування нового препарату були старі хронічні виразки, герпетична пропасниця, карбункули, геморої, суха і волога екзема, гангрена, бешиха, гарячка, черевний тиф, малярія, злаякісна гірівка, пропасниця, дифтерія, злаякісні пухлини. Доктор Д. Кінг, послідовник Мейера, успішно лікував свою хвору на вірусний рак дружину впродовж всього її тривалого життя препаратом з ехінацеї, який виготовляла фірма «Фармацевти брати Ллейди». Позитивні результати застосування препаратів ехінацеї багатьма лікарями США дали змогу включити її спочатку до «Еклектичної фармакопії», а з 1916 р. — і до «Фармакопії США». В 1915 р. вперше була експериментально підтверджена імуномодуюча дія ехінацеї при лікуванні туберкульозу. З 1920-1930 широко вивчається ехінацея у Європі, особливо в Німеччині.

На жаль, хтось із наших теперішніх мудреців, нехтуючи здоров'ям і життям понад 700 тис. хворих на туберкульоз в Україні, включив до протипоказань її застосування туберкульоз. А тисячі хворих помирають...

Протягом століть світова і вітчизняна наука довели високу імуностимулюючу дію фітопрепаратів, до складу яких входить ехінацея пурпурова, їхню ефективність у лікуванні запальних процесів внутрішніх органів, гострих хронічних та інфекційних захворювань, психічних розладів (депресій), фізичного та нервового виснаження, з її допомогою вдається нормалізувати вуглеводний обмін у хворих на цукровий діабет. Вивчена радіопротекторна і протипухлинна дія цієї рослини. Численними експериментами й спостереженнями підтверджено відсутність шкідливої дії ехінацеї на людський організм.

Враховуючи швидке поширення препаратів ехінацеї у світі (а зараз їх уже нараховують у різних країнах понад 300), доцільними були спроби аматорів і виробників-професіоналів використати цю популярну рослину при створенні значно дешевших за медичні препарати харчових добавок, чаїв, льодяників, напоїв та ін. Зокрема, великої популярності за останні роки набув напій «Живчик» з яблучного соку і настоянки ехінацеї. Тому високої оцінки заслуговує спроба МПП «Супутник» організувати замкнений цикл вирощування і переробки ехінацеї пурпурової у вигляді чаю в одноразових пакетиках та мінеральної води. Власником МПП «Супутник» Пилипчанським Г.І. серед численних популярцій ехінацеї, яку вирощують у ботанічних садах аматори, фермери, приватні і кооперативні господарства, була відібрана найкраща на даний час ехінацея нашого сорту «Поліська красуня». Новий сорт ехінацеї «Поліська красуня» (А. Потопальський, 1977 р.) отримано за допомогою оригінальної технології, що має світовий пріоритет, на базі ехінацеї пурпурової з дендропарку «Перемога»

на Коростенщині в Інституті молекулярної біології і генетики НАН України та Інституті оздоровлення і відродження народів України. Цей сорт має переваги як у стійкості до хвороб і несприятливих факторів зовнішнього середовища, так і в підвищеному вмісті біомаси і діючих біологічно активних речовин (на 20-50%).

Плантація ехінацеї, що вирощується у підприємстві «Супутник», поділена на кілька ділянок за віком 3-5 років - виробничі та 5-10 років - насінники. Це дає можливість найбільш раціонального використання вегетативної маси ехінацеї, її медоносних властивостей та заготівлі якісного насіння.

Повідомлення останнього часу про високу ефективність препаратів ехінацеї при злоякісних і доброякісних пухлинах, виснажливих інфекціях та імунодепресивних станах викликали не обхідність експериментального вивчення препаратів ехінацеї сорту «Поліська красуня». Вони виготовлені тим же ентузіастом-буковинцем Г.І. Пилипчанським, про якого згадувалося раніше.

Нами вивчено вплив продуктів з ехінацеї цього підприємства на імунітет і витривалість організму до фізичних навантажень та стійкість до несприятливих факторів. Особливе значення мали дослідження їх протипухлинної та імунорегулюючої дії при пухлинах рослин і тварин.

Вплив препаратів ехінацеї на витривалість тварин

Моделлю витривалості організму до надзвичайно виснажливих фізичних навантажень була «плавальна проба». Тварини (щурі і миші) плавали до повного виснаження у воді кімнатної температури. В момент занурення на дно банки у фазі повного фізичного виснаження їх переносили в клітки з обігрівом для висихання і запобігання простуді.

Встановлено, що уже одномоментне вживання тваринами чаю з ехінацеї у максимальній дозі 3-5 мл на день на щура підвищувало витривалість тварин на 10-15%, а після тижневого щоденного використання чаю витривалість тварин підвищувалась у два рази. Цей ефект зберігався протягом 5-7 діб. Жодна тварина після цього не захворіла пневмонією, а серед контрольних тварин 15% було хворих.

Використання місцевої мінеральної води з ехінацеею в тій же дозі в цих експериментах було менш разючим. Тільки після 7-10-денного випоювання тварин їхня витривалість до навантаження збільшувалась на 20-25%. Цей ефект зберігався протягом трьох діб після вживання води.

Вплив препаратів ехінацеї на імунітет тварин

Вивчення впливу цих продуктів на клітинні і гуморальні фактори імунітету здійснено за традиційними методами.

Встановлено, що при використанні моделі сироваткової хвороби щурів, викликаній введенням 500 мг/кг сироваткового альбуміну великої рогатої худоби, чітко спостерігається протиалергічна дія як тижневого щоденного вживання чаю, так і мінеральної води з настоянкою ехінацеї. При цьому їх активність була вищою, ніж відомого протиалергічного препарату «Декарис» фірми Геден-Ріхтер. Одержаний ефект зберігався протягом місяця після вживання. При цьому протягом експерименту і 30-35 днів після його закінчення зберігалось підвищення фагоцитарної активності нетрофілів периферичної крові та підвищена статева активність.

Противухлинна дія препаратів ехінацеї

Використання вказаних препаратів при експериментальних пухлинах рослин каланхое, викликаних агробактерією тумефацієнс, а також раку мишей Ерліха та щурів з раком Герена при підшкірній трансплантації підтвердилась їх перспективність і при цих захворюваннях. Попередня обробка рослин перед зараженням препаратами ехінацеї зменшувала відсоток виникнення пухлин на 45-80, а їх використання з лікувальною метою гальмувало ріст пухлин рослин на 45-50%. В експериментах на тваринах одержаний такий же результат. Ніяких побічних ефектів при вживанні тваринам чаю ехінацеї і мінеральної води з настоянкою цієї рослини не спостерігалось. Навпаки, у них з'являвся характерний для здорових тварин блиск шерсті і збільшувалась густина підшерстяного покриву. Цей факт може бути непрямим підтвердженням оздоровчого впливу препаратів ехінацеї при облісінні, що ми спостерігали у багатьох хворих, особливо у мешканців Чорнобильської зони.

Ефективність препаратів ехінацеї в умовах пригніченого кровотворення

Пригнічення кровотворення з вираженою лейкопенією спостерігається при радіоактивному опроміненні, лікуванні противухлинними препаратами та імунодепресантами.

В наших експериментах на щурах лейкопенія (зниження кількості лейкоцитів удвічі) була досягнута введенням противухлинного препарату тіофосфаміду в дозі 3 мг/кг щодня протягом 5 днів.

При щоденному п'ятиденному застосуванні чаю з ехінацеї у тварин дослідної групи кількість лейкоцитів знизилась лише на 20% і впродовж тижня нормалізувалась.

В другій групі тварин з одержаною лейкопенією 10-денне споживання чаю з ехінацеї привело до повної нормалізації кількості лейкоцитів.

У тварин контрольної групи нормалізація кровотворення спостерігалась лише через 25 днів.

Зараз при вивченні напою «Живчик» ми спостерігаємо ті ж самі закономірності.

За результатами проведених досліджень можна зробити такі висновки:

1. Чай з ехінацеї, мінеральна вода виробництва МПП «Супутник» та напій «Живчик» ІІ ВАТ «Оболонь» мають широкий спектр фізіологічної дії.

2. Вказані продукти можуть бути рекомендовані для вживання людям усіх вікових груп з метою підвищення працездатності і витривалості.

3. Чай і мінеральна вода з ехінацеї мають виражені імуномодулюючі властивості і відновлюють пригнічення кровотворення, тому їх можна рекомендувати хворим Чорнобильської зони, а також онкологічним хворим у процесі лікування. Необхідно продовжити експериментально-клінічне вивчення вказаних препаратів ехінацеї.

Дедалі ширше ехінацею використовують як лікувальну та кормову культуру в тваринництві та птахівництві. За кормовими якість вона не поступається перед високобілковими бобовими культурами (конюшина, люцерна, горох, вика), а за лікувальними властивостями значно перевершує їх. Додавання у корм тваринам ехінацеї у вигляді зеленої маси, сіна, трав'яного борошна і ви-

поювання відварами сприяє зменшенню яловості корів, свиней, кіз, підвищенню приросту маси молодняка, несучості птиці, збільшенню надоїв молока. Особливо ефективно комбіноване згодовування ехінацеї з гібридом кавуна і гарбуза нашої селекції - кавбузу сорту «Здоров'яга» та кукурудзою «Делікатесна солестійка».

Ехінацея - чудовий літньо-осінній медонос. На гектарі посіву можна утримувати 100-150 бджолосімей і одержувати 300-400 кг цінного лікувального меду, адже квітуть рослини ехінацеї протягом 4-5 місяців - з червня до кінця жовтня. Підгодовування бджіл нашим біопрепаратом «Дивостим» збільшує медозбір удвічі.

Особливості вирощування ехінацеї сорту «Поліська красуня»

Ехінацея сорту «Поліська красуня» - це багаторічний трав'янистий куцз з родини айстрових. На родючих ґрунтах протягом літа виростає до 150-200 см заввишки. П'ятирічний куцз утворює майже 50 гарних пурпурово-малинових квіток на довгих стеблах, які цвітуть впродовж червня - жовтня, дають цілющий мед - до 600 кг з 1 га. Крім основної квітки діаметром 5-10 см, формується від трьох до десяти додаткових з меншим діаметром. Ехінацея є одним із найбільш перспективних багаторічних медоносів, які формують запропоновані нами «килим пасічника» та «грядку здоров'я», що квітує під час медозбору з ранньої весни до пізньої осені. Такий комплекс квітів на основі вітчизняних і зарубіжних рослин та сортів власної селекції також розроблено Інститутом оздоровлення і відродження народів України. Крім ехінацеї, сюди входять синюха, сіда, сільфія, головатень, шавлія, квагіста, нагайстра, лабазник, фацелія, топінамбур, живокіст, левзея, еспарцет, куці: барбарис, гібрид барбарису і кизилю - кизирир, магонія падуболиста «Солестійка», жарнівець мітливий і його гібрид.

Ехінацея сорту «Поліська красуня» - світлолюбна, відносно теплолюбна, до ґрунту невибаглива. Розмножується поділом куцза і насінням, яке висівають пізно восени або навесні. Добре витримує пересадку куцзів, особливо викопаних з грудкою землі. В одному грамі міститься 300-330 насіння. Для посіву на 1 га потрібно 1-2 кг насіння, в умовах Півдня — 4-6 кг. Краще додати 5-6 кг проса нашої селекції. Просо виконує роль «мітки» в рядках. Обов'язкове рихлення ґрунту. При температурі +20 протягом 10 днів проростає 80% насіння, при температурі +15 — лише 60%.

Цей сорт має насіння високої кондиції, значну вегетативну масу, значно морозостійкіший та посухостійкий у порівнянні зі звичайною ехінацеєю пурпуровою. Він містить також на 20-40% більше діючих речовин, раніше починає вегетацію — на 7-10 днів у Карпатській зоні (за даними О. Гиндича) та на 7-14 днів — у Центральному і Південному регіонах України (за нашими даними). При обробці насіння ехінацеї нашим комплексним природним стимулятором «Дивостим» кількість квітучих рослин у перший рік вегетації досягає 30%, а вага біомаси збільшується на 50%. Ехінацею сорту «Поліська красуня» можна впроваджувати від південних районів Європи до Уралу і Полярного кола.

Наводимо дані О.В. Гиндича (1999 р.) про досвід вирощування ехінацеї «Поліська красуня» на Буковині: «Найкраще почуває себе рослина на освітлених місцях. До ґрунту маловибаглива. На родючих, добре аерованих ґрунтах

через 3-5 років сягає висоти понад 2 м і утворює 50-55 суцвіть-кошиків. Вона добре переносить пересадку, а її розсаду можна висаджувати в ґрунт до половини серпня за умов достатнього зволоження. Розмножується ехінацея поділом куща та посівом насіння. Якщо осінь тепла, для посіву використовуються навіть сім'янки із суцвіть другого, а частково і третього порядків розгалуження. Тривалість цвітіння і неоднакові строки дозрівання впливають на енергію проростання і якість плодів-сім'янок (насіння). В лабораторних умовах при температурі + 18-20°C перші 7 діб проростає з суцвіть першого порядку 52% сім'янок, відповідно другого порядку - 10%, та третього - 8%.

Вимерзання рослин під час зими не помічено, навіть при незначному сніговому покриві. Пошкодження шкідниками не спостерігалось, проте помічено ураження її вірусним бактеріозом листя, особливо під час частих перепадів температури і надмірних опадів у травні-червні. Тут може зарадити обробка насіння або обприскування рослин нашим препаратом ізатізон. Дослідження свідчать, що ехінацея пурпурова швидко акліматизується у гірських умовах, де зростає на ділянках 400-800 м н. р. моря, рясно квітує, довго медеує (понад 3 місяці), дає життєздатне насіння і має високу лікувальну дію».

А тепер про переробку сировини. Для кожного з нас, хто має клаптик землі, а також для всієї домашньої живності не обов'язково переробляти вирощену ехінацею на дорогі ліки, її треба зібрати в кінці вегетації, висушити у затінку, подрібнити і споживати всім як чай цілу осінь, зиму і ранньої весни. А влітку використовувати зелену масу і квіти. Результати просто вражаючі. Про це пишуть аматори, що вирощують цю чудо-квітку. Наводимо відгук добродія І.М. Іщенка (Вінницька обл., м. Могилів-Подільський).

«Отримав від Вас насіння ехінацеї пурпурової «Поліська красуня» і посіяв їх в парничок. Схожість була добра і ріст саджанців добрий. На початку червня я їх розсадив на плантації на відстані між кущами 50x50 см. За сезон три рази прополов, зрідка поливав в суху погоду. Загибелі саджанців не було. Восени вони були добрими кущами з великим листям до 20-22 см довжини і 10-12 см завширшки. Рослини добре росли до глибокої осені. Два чи три кущі випустили квіткові стебла з бутонами, але до морозів не встигли зацвісти. При перших морозах я зрізав листя для використання для лікарських цілей. У мене на городі вже росла ехінацея іншого сорту і порівняно з нею Ваш сорт виглядав міцнішим, кращим за багатьма ознаками, щодо лікарської сили (я використовував вегетативну масу), то я вважаю, вона неперевершена.

Я готував з листя настоянку на горілці 1:10 і використовував її регулярно по 25-30 крапель 2-3 рази на день. Я хворію аденомою простати, вирощую цю рослину для лікування цієї недуги. Результати приємно вразили: болі зникли, перестали мучити запалення в ділянці сечового міхура, сечовиділення нормалізувалося (2-3 рази за ніч, раніше було 10-12 разів за ніч). Я відмовився від операції вилучення пухлини простати. Але дивує інше. В мене був хронічний бронхіт років 40, хронічний радикуліт років 45-50 і обидві ці хвороби покинули моє тіло. Ось пережив осінньо-зимовий, весняно-літній період, коли раніше обов'язково було загострення цих хвороб, а вже 2 роки я переносю ці періоди без загострення і навіть грип якимось минає мене, хоча раніше я часто вражався цією хворобою. А рани вона лікує теж дуже добре. Тепер в мене під рукою свій

лікар. Приклад: проколів п'ятку заіржавленим гвіздком глибоко. Неможливо було уникнути запалення. Я м'яв листя і соком ехінацеї змащував рану, видавлював кров. В першу ніч ще було запалення, на другу ніч до ранку внутрішнє запалення зникло, а на 3-4-й день я вже міг ходити і болю не було, а рана затягнулась. А дрібні подряпини, проколи за ніч загоювались. До того ж я відчув бадьорість літнього часу, працював по 15-16 годин на дворі, в саду і городі. Багаторазово виручав і сусідів при пораненні рук і ніг. Висновок один: ця рослина - справжнє чудо, а в наш час це порятунок від багатьох бід».

Широке експериментальне і клінічне вивчення ехінацеї підтвердило вже вказані показання до її застосування і значно розширило їх. Були встановлені механізми її такої різнобічної дії, як засобу для нормалізації порушення імунітету, антиоксидантний і адаптогенний ефект. Цим пояснюється ефективність препаратів ехінацеї при комплексному лікуванні хворих вірусними захворюваннями, злоякісними пухлинами і променевими ураженнями. У хворих покращується кровотворення, підвищується кількість лейкоцитів, нормалізується імунітет: підвищується рівень спонтанного інтерферону, імуноглобуліну А, кілерна активність лімфоцитів, зростає кількість Т і В лімфоцитів та фагоцитів, нормалізуються ферментні системи.

Настоянку з ехінацеї виготовляє Борщагівський хімфармзавод (Київ), «Лубнифарм» на Полтавщині, фірма «Горицвіт» у м. Заставна на Буковині. Завод «Оболонь» пропонує смачний і корисний напій з ехінацеєю і яблучним соком під промовистою назвою «Живчик» з настоянкою вже згаданого ентузіаста Г.І. Пилипчанського з МПП «Супутник». Зараз на підході у цього невтомного ентузіаста льодяники з ехінацеєю (цілющі ласощі для дітей), які буде виготовляти одна з регіональних кондитерських фабрик. Поки що наші діти могли тільки поглядом дегустувати такі ж самі, але закордонні дорогі ласощі з цієї квітки мрії і порятунку. Маємо надію, що п. Пилипчанський не залишиться єдиним виробником і його приклад будуть наслідувати нові послідовники у всіх регіонах України. Цьому сприятиме і наше громадське об'єднання ентузіастів поширення і вивчення ехінацеї — «Квітка мрії і порятунку».

А тепер повернемося до модної течії - лікуванняв трудящих - справа рук самих трудящих». Дійсно, кожен, хто вирощує ехінацею сорту «Поліська красуня», може пити найбільш ефективний чай із її свіжих квіток щодня з кінця травня — початку червня до осінніх приморозків вересня-жовтня. 2-3 квітки заливають 0,5 л окропу (не менше як на 40 хвилин, а краще довше) і вживають впродовж дня по-домашньому сім'єю, гуртом. Інші форми ехінацеї розквітають на 10-15 днів пізніше.

Поки висохне і подрібниться рослинна маса, зібрана в кінці вегетації на зиму, можна зробити місячну перерву. Фармацевтичні ж препарати (настоянки, таблетки) слід вживати для оздоровлення 1-2 місяці, а потім робити перерву такої ж тривалості.

Подаємо найбільш вивчені рецепти з ехінацеї для всіх небайдужих до свого здоров'я та своїх близьких. Особливо хотілося б підкреслити постійну наявність необхідної віри і впевненості у хворих такими важкими недугами, як злоякісні пухлини, променеві ураження, СНІД, туберкульоз, інфекційний ревматоїдний поліартрит, діабет, екзема, хронічні дитячі хвороби. Комплексне лікування з використанням уже наявних методів у поєднанні з вживанням ехіна-

цеї здивує навіть найбільших песимістів-спеціалістів і самих хворих.

Кандидат мед. наук Т.М. Бенца на базі Київської медичної академії післядипломної освіти здійснила ґрунтовні дослідження настоянки ехінацеї у комплексному лікуванні 129 хворих на ревматоїдний поліартрит. Встановлена висока, без будь-яких ускладнень ефективність ехінацеї при лікуванні цієї важкої хвороби.

Г.М. Войтенко та його колеги з того ж закладу у комплексній терапії 43-х онкохворих, що лікувалися хіміотерапевтичними засобами, успішно застосовували настоянку коренів та кореневищ ехінацеї. Ефективність лікування оцінювалась за багатьма показниками. У порівнянні з контрольною групою хворих спостерігались кращі результати. Тому дослідники рекомендують настоянку ехінацеї для покращення імунологічної реактивності організму та процесів кровотворення для забезпечення ефективності лікування.

Наводимо рецепти лікування ехінацеєю, розроблені в Інституті оздоровлення і відродження народів України:

1. Чай з надземної частини рослини, зібраної в кінці вегетації. Одна чайна ложка подрібненої рослинної маси запарюється у склянці води, настоюється. Пити по 1/3 склянки 3 рази на день перед їжею.

2. Подрібнений на муку порошок з усіх частин рослини, зібраної в кінці вегетації, змішують з медом в пропорції 1:3 і п'ють з чаєм. Цю суміш можна також використовувати для лікування ран і запалень місцево.

3. Зовнішню водні настої і горілки настої ехінацеї використовують для місцевого лікування запалень і ран. Спиртову настойку застосовують у вигляді вологих компресів при запаленнях і ранах, додавши до неї третину води або 20% аптечного препарату димексиду.

4. Свіжим соком листя і квіток рослини змазують на ніч обличчя при пігментних плямах, вуграх, лишаах, гнійничкових ураженнях, передчасних зморшках.

5. Внутрішню частіше використовується 10% спиртова настойка з багаторічних коренів ехінацеї та всіх частин рослини. Для цього 10г подрібненої рослини заливають 90 мл 70-градусного спирту на 7 днів. П'ють по 20-30 крапель три рази на день перед їжею не менше двох тижнів.

6. При бронхопневмонії, тривалому кашлі натирають спину (особливо під лопатками) 7 днів підряд спиртовою або димексидною настоянкою ехінацеї.

7. При хронічній пневмонії, бронхоектатичній хворобі приймають три рази на день після їжі по третині склянки відвару подрібненої суміші таких рослин: трава чистотілу великого (50), трава ехінацеї пурпурової (20), корінь дивосилу високого (20), плоди ганусу звичайного (10), бруньки сосни лісової (10), квіти нагідок лікарських (10), трава шавлії лікарської (50), листя підбілу /мати-й-мачухи/ (10), трава звіробою звичайного (10), листя подорожника великого (30), листя м'яти перечної (20), листя евкаліпту кульового (10). Дві столові ложки суміші на 0,5 л окропу.

8. При лікуванні вугрів та екзем приймають по 2-3 склянки в день відвару з двох столових ложок суміші таких рослин (в грамах): корінь лопуха великого (30), корінь дивосилу високого (30), трава звіробою продірявленого (40), корінь цикорію (20), корінь кульбаби звичайної (20), листя вахти трилистої (20), плоди фенхелю (20), кора крушини вільховидної (20), листя бруслиці (30), трава ехінацеї пурпурової (50), трава чистотілу великого (20).

9. При білях у жінок приймають ванці і ввечері по склянці настою суміші таких рослин: трава чистотілу великого (100), листя ехінацеї пурпурової (100), трава звіробою продірявленого (100), трава деревію звичайного (100), кора дуба звичайного (100), листя шавлії лікарської (100), трава реп'яшка звичайного (100), корінь гірчака зміїного (50), листя подорожника ланцетолістого (50), корінь перстачу /калгану гусячого/ (50), квіти ромашки лікарської (50), квіти нагідок лікарських (50), корінь лабазнику в'язолистного (100). Одну столову ложку подрібненої суміші на склянку окропу. Настояти 30-40 хвилин. Пити по 1/3 склянки тричі на день перед вживанням їжі.

10. При жовчнокам'яній хворобі приймають ванці і ввечері по одній склянці відвару трави чистотілу великого, ехінацеї, листя м'яти перцевої — по 50 г кожного (відвар 2 столових ложок на склянку води).

11. Протидіабетичний збір: стручки квасолі, корені кульбаби, пагони чорниці, листя кропиви, чистотілу, ехінацеї, топінамбуру. Рослини брати в рівних кількостях. Одну столову ложку подрібненої суміші на склянку окропу. Настояти 30-40 хвилин. Пити по 1/3 склянки тричі на день перед вживанням їжі.

12. Нирковий збір: трава фіалки триколірної, хвощу, споришу, звіробою, чорниці, чистотілу, ехінацеї, корені живокосту, кульбаби. Рослини брати в рівних кількостях. Одну столову ложку подрібненої суміші на склянку окропу. Настояти 30-40 хвилин. Пити по 1/3 склянки тричі на день перед вживанням їжі.

13. Протиалергічний збір: квіти бузини, пижми, трава звіробою, фіалки триколірної, чистотілу, ехінацеї, череди, м'яти. Подрібнені рослини брати в рівних кількостях. Одну столову ложку суміші на склянку окропу. Настояти 30-40 хвилин. Пити по 1/3 склянки тричі на день перед вживанням їжі.

14. Протипухлинний збір: трава ехінацеї, трава і корені чистотілу, листя омели, трава і корінь синюхи блакитної. Подрібнені рослини брати в рівних кількостях. Одну столову ложку суміші на склянку окропу. Настояти 30-40 хвилин. Пити по 1/3 склянки тричі на день перед вживанням їжі. При доброякісних пухлинах (аденома простати, фіброміома матки, мастопатія) інколи достатньо буває вживання водного настою або спиртової настоянки самої ехінацеї. Курс лікування не менше трьох місяців. Після місячної перерви аналогічний курс повторюється. Всього три курси лікування.

Ехінацея сорту «Поліська красуня» як один із компонентів входить до складу оригінального напою «Молодість», чаїв «Бадьорість», «Прудкостій», «Будьмо здорові», а також використовується у комплексному посіві рослин-медоносів при формуванні «климу пасічника» та грядки здоров'я».

Рецепти застосування ехінацеї, розроблені Карпатським відділенням Інституту оздоровлення і відродження народів України (Львівська обл., Стрийський р-н, с. Угерське)

Заварюється як чай або у термосі з розрахунку 1 столова ложка подрібненої суміші трав на 0,5 л окропу. Пити по 0,5 склянки 3-4 рази на день після їжі, краще з медом протягом місяця:

1. Серцевий збір «Серденько», глід, пустирник, чистотіл, нагідки, липа, деревій, м'ята, ехінацея, валеріана, хміль, омела, бузина, хвощ, горобина, аронія.

2. Збір для регуляції діяльності травного каналу: дивосил, ромашка, кукурудзяні рильця, корінь солодки, звіробій, чистотіл, м'ята, ехінацея.

3. Заспокійливий збір «Спокій -1»: нагідки, шишки хмелю, м'ята, топінамбур, звіробій, ехінацея.

4. Оздоровчий збір №1 при гострих вірусних респіраторних захворюваннях: ехінацея, нагідки, корінь солодки, липа, гречка.

5. Оздоровчий збір №5 при дизбактеріозі, алергічних дерматитах, отруєннях: нагідки, ромашка, м'ята, ехінацея, крушина. При лікуванні не вживати свіже і кисле молоко.

6. Оздоровчий збір №6 при пієлонефритах після зникнення болей: спориш, пажмо, корінь живокосту, звіробій, пустирник, ехінацея.

7. Оздоровчий збір №7 при гастритах зі зниженою секреторною функцією: дивосил, полин, чистотіл, м'ята, ехінацея, звіробій, деревій.

8. Оздоровчий збір №13 при екземах, вуграх, дерматитах, кропивниці: ехінацея, буркун, дивосил, звіробій, кропива жалка, нагідки, пирій, подорожник, полин, пустирник, ромашка, спориш, хвоц, чистотіл, плоди шипшини.

9. Оздоровчий збір №14 при гепатитах, холециститах, дискінезіях жовчних шляхів, сечокам'яній хворобі: ехінацея, деревій, кропива, крушина, кукурудзяні рильця, м'ята, пирій, ромашка, чистотіл.

10. Оздоровчий збір №16 при цукровому діабеті і панкреатиті: квасоля, дивосил, топінамбур, нагідки, ромашка, хвоц, ехінацея, чистотіл.

11. Оздоровчий збір №17 при гепатитах: ехінацея, м'ята, чистотіл, липа, звіробій, ялівець, деревій.

12. Оздоровчий збір №19 при бронхітах, дивосил, підбід, корінь солодки, буркун, ехінацея, м'ята, чебрець, подорожник, медунка, гречка.

13. Оздоровчий збір №23 при запальних процесах: ехінацея, деревій, липа, хміль.

14. Оздоровчий збір №28 при пієлонефриті і нефриті: ехінацея, квасоля, лабазник, хміль.

15. Оздоровчий збір №35 при запальному процесі в тонкому кишківнику: ехінацея, деревій, м'ята, полин, ромашка, шавлія.

16. Оздоровчий збір №41 при ексудативному діатезі: ехінацея, меліса, нагідки, підмаренник чіпкий, спориш, чебрець.

17. Оздоровчий збір №43 при вугровому висипі: ехінацея, кропива жалка, меліса, підмаренник чіпкий, шавлія.

18. Оздоровчий збір №44 при ожирінні: ехінацея, деревій, кукурудзяні рильця, крушина, липа, омела, фіалка.

19. Оздоровчий збір №47 при артритих та артрозах: ехінацея, бузина, квасоля, кропива, крушина, лабазник, нагідки, омела, хвоц.

20. Оздоровчий збір №48 при різних анеміях: ехінацея, аронія, плоди глоду, кропива жалка, плоди шипшини.

21. Оздоровчий збір №55 при запаленні піхви (для спринцювань): ехінацея, листя горіха, кора дуба, ромашка, чебрець, нагідки.

22. Оздоровчий збір №57 при відмороженнях та опіках шкіри (компреси, місцеві ванни): ехінацея, листя горіха, нагідки, ромашка.

23. Оздоровчий збір №58 при кандидозі стоп (ванночки): ехінацея, буркун, листя горіха, деревій, шавлія.

24. Оздоровчий збір №62 при хронічному гепатиті: м'ята, чистотіл, звіробій, корінь солодки, ромашка, ехінацея

25. Оздоровчий збір №63 при хронічному коліті та ентериті з проносом: ехінацея, полин, шавлія.

26. Оздоровчий збір №65 при уратному діатезі: ехінацея, деревій, звіробій, квасоля, хвоц польовий, листя чорниці.

27. Оздоровчий збір №70 при хронічному гломерулонефриті: ехінацея, деревій, липа, меліса, нагідки, материнка.

28. Оздоровчий збір №71 при гаймориті хронічному (інгаляції): ехінацея, фіалка, материнка, подорожник.

29. Оздоровчий збір №73 при гострому пієлонефриті, коли не можна призначити антибіотики: ехінацея, звіробій, пустирник, фіалка, хвоц польовий.

30. Оздоровчий збір №76 при запальних процесах у верхніх дихальних шляхах: ехінацея, корінь солодки, шавлія.

31. Оздоровчий збір №77 при захворюваннях сечових шляхів у вагітних: ехінацея, бруньки берези, звіробій, подорожник, ромашка, хвоц польовий, шавлія.

32. Оздоровчий збір №81 при артрозі деформуючому та подагричному: ехінацея, бузина, звіробій, липа, ромашка.

33. Оздоровчий збір №87 при бронхіальній астмі, бронхоектатичній хворобі: ехінацея, м'ята, нагідки, підбіл, ромашка, солодка гола, фіалка.

34. Оздоровчий збір №94 при колітах з переважанням закріпів: ехінацея, деревій, кропива жалка, крушина.

35. Оздоровчий збір №98 для виведення шлаків як весняний чай: ехінацея, бузина, крушина.

36. Оздоровчий збір №99 при ожирінні: ехінацея, бузина, крушина, липа, м'ята, ромашка.

37. Оздоровчий збір №102 при дерматитах, фурункулозі: бруньки берези, бузина, крушина, солодка гола, фіалка, фенхель, ехінацея.

38. Оздоровчий збір №103 при гнійничкових захворюваннях шкіри: дивосил, звіробій, нагідки, подорожник, ромашка, хвоц польовий, ехінацея.

39. Оздоровчий збір №104 при жирній шкірі: бруньки берези, липа, хвоц, ехінацея.

40. Оздоровчий збір №105 при екземах: деревій, звіробій, кропива, кукурудзяні рильця, подорожник, полин, хвоц, шавлія, ялівець, ехінацея.

41. Оздоровчий збір №108 при випадінні волосся: звіробій, кропива, кукурудзяні рильця, корінь лопуха, м'ята, нагідки, подорожник, цмин, ехінацея.

42. Оздоровчий збір №112 при сухому кашлі, бронхітах: фіалка, ехінацея, мох ісландський, підбіл, квіти дивини.

Рецепти застосування ехінацеї відомих лікарів-фітотерапевтів та народних цілителів:

1. Настій (композиції) для стимуляції імунних процесів та кровотворення при підвищеній радіації: корінь ехінацеї, цикорію, квітки гречки посівної, зурбівки запашної, родовика лікарського, деревію звичайного, листків кропиви, калгану прямостоячого, гравілату міського, подорожника великого у співвідношенні 2:1:1:1:1:1:2:1:1. Вживають по 20-40 крапель на ложку води 3 рази на

день за 30 хвилин до їжі. Курс лікування 2-6 місяців. Або корені ехінацеї, цикорію, квітки гречки посівної, зубрівки запашної у співвідношенні 2:1:1:1. Вживають по 20 крапель на ложку води тричі на день за годину до їжі, курс лікування 1,5-3 місяці.

2. Аденома простати, простатит: бруньки тополі чорної - 2, омела - 4, корені гравілату міського - 5, плоди бузини чорної — 5, корінь ехінацеї - 5 (в грамах), одну-дві столові ложки суміші залити склянкою води, кип'ятити на малому вогні 5 хвилин, настояти 4 години. По 100-150 мл тричі на день за 30 хв. до їжі. Курс 1,5-2 місяці.

3. Два кілограми свіжих добре помитих і подрібнених коренів ехінацеї просушити 5-6 годин, залити 10 л свіжої соняшникової олії, настояти 10 днів, профільтрувати. Вживати по одній столовій ложці тричі на день через 2 години після їжі при ангіні, трахеїті, глоситі, бронхіті, опіках, ерозії шийки матки, бешисі, трофічних виразках.

4. Для лікування виразкової хвороби шлунка і 12-палої кишки поєднують олію настою ехінацеї з обліпиховою олією у співвідношенні 1:1. Хворі вживають по 2 столові ложки перед сном протягом 7-14 днів підряд.

5. Для лікування параметритів при хроніосепсисі, простатиті, циститах, уретритах застосовують корені ехінацеї пурпурової в поєднанні з травою вересу звичайного, листками підбілу звичайного, плодами шишшини, травою деревію звичайного у співвідношенні 2:4:2:4:2. Дві столові ложки суміші заливають склянкою води, кип'ятять на малому вогні 5 хвилин, настоюють 4 години. П'ють по 50 мілілітрів тричі на день за 30 хвилин до їжі.

6. Для стимуляції лейкопоезу після хіміотерапії та опромінення успішно застосовують корені ехінацеї пурпурової в поєднанні з квітками гречки посівної, коренями цикорію дикого, листками кропиви дводомної, плодами шишшини, травою медуни лікарської у співвідношенні 2:4:4:4:2:4. Готують і вживають, як і попередній відвар. Цей же відвар успішно застосовують для примочок при бешисі, псоріазі, трофічних виразках, променевих дерматитах, екземах, фурункульозі, опіках, пролежнях та інших ураженнях шкіри.

Для стимуляції імунних процесів у осіб, які перебувають у зонах з підвищеною радіацією, застосовують суміш таких спиртових настоянок: коренів ехінацеї, цикорію, квіток гречки посівної, зубрівки запашної у співвідношенні 2:1:1:1. Вживають по 20 крапель на ложку води тричі на день за годину до їжі. Курс лікування — 1,5-3 місяці.

Інші рецепти:

1. Рецепт доктора біологічних наук Г.К. Смика з Києва для лікування виразки шлунка: столову ложку свіжого соку з листя ехінацеї злизувати протягом 10 хвилин за 20 хвилин до їжі. Курс лікування 8-12 днів.

2. Рецепт Тамари Цупанової з м. Одеси для лікування ран: бажано застосовувати 20-30% настоянку ехінацеї і зовнішньо, і внутрішньо. Внутрішньо вживають по 0,5-1 чайну ложку настоянки тричі на день. До ран прикладають змочену настоянкою марлю, потім компресний папір і забинтовують.

3. Рецепт Ганни Горбачової з м. Беляєвки для профілактики пародонтозу: квіти і листя (2-3 верхніх листки) 10-15 хвилин тримати на яснах. Ми при цьому рекомендуємо додавати примочки з ізатізоном.

Лікувально – енергетичні Властивості лавра благородного (*Zaurus nobilis* Z.)

Гиндич О.В.

МДП «Фонд стародуб», м. Чернівці

З ЛІТЕРАТУРНИХ джерел, легенд і переказів до нас дійшли скупі відомості про величезне значення, яке надавали лавру стародавні народи. Але з цієї інформації можна зробити висновок, що лавр має потужний енергетичний потенціал, який використовували для здоров'я ще в сивій давнині. Було підмічено, що там, де зростає лавр благородний, чисте, з праним ароматом повітря, люди більш спокійні, відрізняються лагідністю, чистотою помислів, ясністю розуму, менше хворіють і довше живуть.

У стародавній Індії важливі релігійні обряди відбувалися при контакті з кроною або гілками лавра. Вважалося, що лавр є добрим провідником енергії і протиотрутою при всіх видах внутрішніх і зовнішніх отрут.

На Близькому Сході (землі Антіоха), декілька тисячоліть до нашої ери, існував знаменитий священний гай Дафни з храмом Аполлона (Дафна — стародавня назва лавра). Цілющі місцеві вітри вважалися тут подихом богів. Щороку сюди приходили звідусіль тисячі людей для очищення і служіння священному гаю Дафни. Тут існував світ без страху, законом якого була Любов.

В Греції Аполлон провів 8 років під цілющими лаврами знаменитої Темпейської долини і очистився після битви з чудовиськом змієм. Храми тут обкурювали пагінцями з лавра.

У Візантії під деревами лавра ховалися під час грози, бо їх не вражала блискавка.

В Київській Русі листя лавра використовували для охорони обійстя від нечистої сили; молодому подружжю рекомендувалося класти листя на ніч у взуття перед вінчанням.

В Європі в їдальнях і спальнях великих вельмож деревце лавра було невід'ємною частиною інтер'єру для очищення повітря.

У Чернівцях до 1940 р. була алея з кущів лавра на території резиденції Буковинських митрополитів. В даний час лавр надійно закріпився на Буковині як нова цінна рослина в садибах і на дачах окремих жителів краю.

Чернівці — найпівнічніший пункт Європи і єдине місце в Україні, де вперше у відкритому ґрунті, далеко за межами субтропіків, зростає лавр благородний, дає життєздатне насіння, запашне листя успішно зимує під легким укриттям. Місце його знаходження занесено до державного реєстру і оголошено пам'яткою природи під назвою: «Лавр благородний».

Виходячи з такої інформації, було вирішено провести спостереження, щоб з'ясувати, наскільки може впливати енергетичний потенціал лавра, наприклад, при захворюванні на грип.

Об'єктом досліджень був пацієнт Г., вік 72 роки, який щойно захворів на вірусний грип. Для лікування відібрано кущ кімнатної культури лавра сорту «Буковинський кущистий». Вік — 4 роки, лідерних пагонів — 3 шт., загальна довжина їх — 3,5 м, кількість листочків — 52 шт., об'єм посуду, в якому зростає лавр, — 7 літрів.

Лікування проводилось у такій послідовності. Лавр поставлено біля голови хворого поруч з ліжком. Спостереження проводилося в двох режимах:

1) контакт з лавром — всі гілки куща згинаються і прикладаються до лоба, потилиці, на ділянку сонячного сплетіння і обв'язуються рушником для щільності контакту з тілом. Пальці і долоні рук щільно тримають оголені лідерні пагони лавра;

2) без контакту з лавром — гілки віддаляються від тіла, випростуються, руки звільняють пагони.

Записи температури тіла проводилися кожного разу, коли мінялося положення тіла на початку і в кінці контакту з ним. Відмічалась година спостережень і тривалість контакту в хвилинах. Дані заносилися в спеціальну таблицю. Антибіотики чи будь-які ліки, а також рідина не вживалися. Спостереження проводилося 17, 18 і 19 листопада 1996 р. в Чернівцях під час епідемії грипу.

Дія енергетичного потенціалу лавра на зниження температури тіла і результати спостережень подані на графіках.

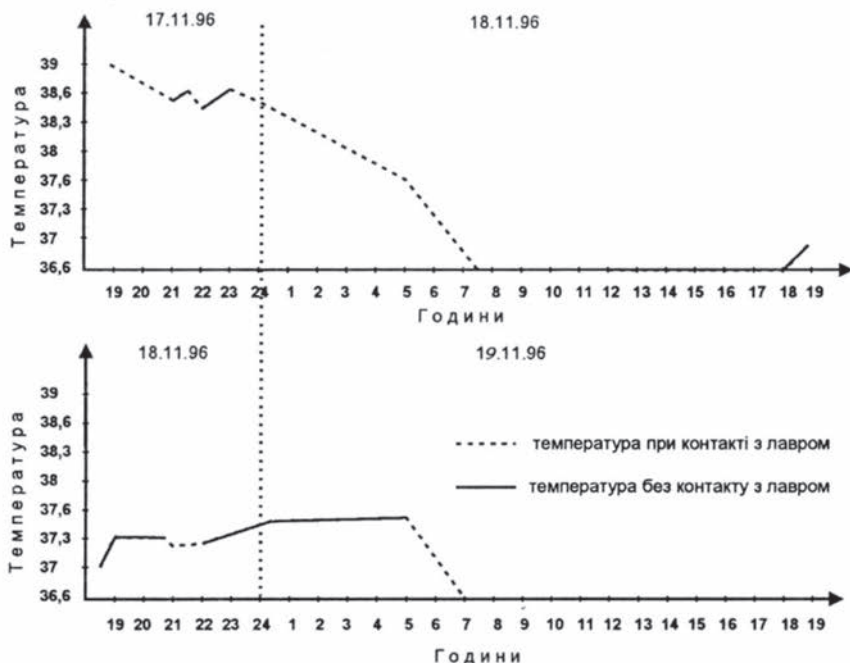
Одержані дані спостережень свідчать про наступне:

1. При контакті з лавром протягом двох годин температура тіла знижується з 39°C до 38,2;

2. Відсутність контакту з лавром навіть протягом 10 хвилин викликає повторне підвищення температури до 38,5 градуса;

3. Якщо контакт з лавром триває безперервно 7 годин, температура тіла знижується до норми і на такому рівні залишається 11 годин, потім о 18 годині 30 хв. починає підвищуватися з 37 до 37,3°C;

4. Без контакту з лавром надвечір температура продовжує незначно підвищуватися до 37,5 градуса, залишаючись на такому рівні з 22 години до 5-ї години ранку. При повторному продовженні контакту з лавром протягом двох годин, з 5-00 до 7-00 ранку, температура остаточно знижується до 36,6°C, залишаючись стабільною весь час. Пацієнт почуває себе нор-

Вплив енергетичного потенціалу лавра благородного на температуру тіла людини в початковій стадії грипу

мально, відновлюється працездатність, створюється враження, начебто не було ніякого грипу і високої температури, не залишається й сліду відчуття про пережиту гарячку і важкий хворобливий стан.

Висновок. На основі одержаних попередніх даних можна стверджувати, що енергетичний потенціал лавра має велику потужність і під час простудних захворювань на грип за півтори доби знижує температуру тіла з 39 до 36,6 градуса. Лавр може успішно використовуватися для лікування і нормалізації температури тіла без будь-яких ліків, не залишаючи ніяких побічних ускладнень, забезпечує організму нормальне самопочуття і працездатність. (Такого вражаючого, стабільного і безболісного ефекту не може забезпечити ні один лікарський засіб хімічної чи натуральної дії, не кажучи вже про те, що найбезпечнішого і найдешевшого способу лікування при простудних захворюваннях на грип не знала і не знає найсучасніша медицина).

Контакт з живими гілками лавра швидко і ефективно допомагає також при запаленнях суглобів, болях у різних ділянках тіла. Тривалість сеансу і кількість контактів з лавром залежить від багатьох факторів: віку і розгалуження куща лавра, стану і запущення хвороби, настрою хворого і т. д.

При гіпертонії енергією лавра треба користуватися обережно, обмежено — не більше 30 хв. за один сеанс.

Лікувально-енергетичні властивості лавра при лікуванні грипу опубліковуються вперше. В літературі відомості про таку дію лавра відсутні. Немає їх і в практиці сучасної медицини, бо це не відповідає її традиціям.

В народній медицині листя лавра використовується для лікування деформуючого поліартриту, шлунково-кишкового тракту, при ревматичних болях, пухлинах, наривах, тривалому кашлі, астмі, жіночих захворюваннях, туберкульозі легень, хворобах сечового міхура і печінки, ангині. Лавр очищає організм від солей, запобігає отруєнням при укусах бджіл, ос та інших отруйних комах.

Неперевершений могутній енергетичний потенціал лавра діє заспокійливо на нервову систему, покращує самопочуття, знімає втому, головний біль, нежить, тамує зубний біль, ефективно очищає енергетичні канали, стримує передчасну появу зморщок на обличчі, знижує жар під час грипу, сприяє одужанню після важких захворювань.

Використання енергії лавра для лікування має особливу специфіку. Із спостережень та дослідів, які проводив автор цієї публікації, попередньо можна повідомити наступне:

1. Енергією лавра небажано користуватися під час грози, навіть на відстані 5-10 км від зони грозових розрядів.

2. Успіх дії енергії лавра залежить від стану організму людини, віку і розміру рослини лавра.

3. При легких формах недуги (нежить, болі) тривалість контакту з кроною лавра — 15-30 хв. один-два рази на день.

4. При важких захворюваннях, в екстремальних випадках тривалість контакту залежить від самопочуття людини і кінцевого ефекту.

5. Для зняття невеликих запальних процесів, особливо в суглобах, контакт з кроною рослини триває 15-20 хв. протягом 5-12 днів.

6. Щоб зняти втому, стрес, головний біль, нежить, зубний біль, тривалість контакту з кроною лавра складає в середньому 20-30 хв.

7. Для підвищення потенції тривалість лікування повинна складати 1-2 години.

8. Для попередження передчасних зморщок на обличчі достатньо щодня вранці і перед сном тримати обличчя в кроні лавра, якомога ближче до листя 20-40 хв. Курс необмежений.

Використання енергії лавра для нашої цивілізації — справа нова, мало досліджена, методики лікування лавром недостатньо опрацьовані. Якщо за вивчення лікувальних властивостей лавра візьметься офіційна медицина, на нього чекає велике майбутнє.

Народна медицина використовувала, в основному, листя лавра. Тут накопичено великий досвід. Розроблено багато рецептів, розпорошених по всіх країнах і континентах незалежно від ареалу лавра. Авіценна в XI

столітті лікував лавром багато захворювань: пухлини печінки і селезінки, параліч окремих частин тіла (лавровою олією), болі суглобів, голови, вух, нежить, хвороби сечового міхура, матки, розладнання менструального циклу, кашель, задуху, запалення бронхів, горла, легень, плями на обличчі і т. ін.

В Європі в середні віки лавр використовували для лікування хвороб печінки і сечостатевого органів, діабету, коліту, пухлин, гнояків, вивихів суглобів, ревматизму суглобів, захворювань шлунка, посилення потовиділення під час простуди, розрідження харкотиння.

Німецький лікар Фр. Лош (1933 р.) подає рецепти лікування лавром:

1. Для лікування коліту вживають усередину декілька разів на день від 0,8 до 1,0 г лаврової олії з плодів лавра.

2. Настій з порошку листя додають до ванн при наявності корости і ревматизму.

3. Олію з плодів чи листя застосовують при пухлинах, наривах, вивихах суглобів, ревматичних болях і при спазмах шлунка та кишечника. В останньому випадку натирають нижню частину живота.

4. Щоб збільшити потовиділення під час простуди, при здутті живота, при грудних болях і жіночих хворобах, вживають чай з 4-8 г листя на 1 літр води.

5. При сухотах і астмі споживають потовчені плоди лавра з медом і солодким вином.

6. Для лікування хвороб печінки і видалення каміння з неї беруть 17 г спорошкованої кори коріння лавра, настоюють на теплому вині і п'ють.

7. При кишкових спазмах та шлункових хворобах 4 г потовчених плодів лавра кладуть у торбину, вимочують у вині чи пиві і п'ють.

8. При болях у сечовому міхурі, затримці сечі, жіночих хворобах, порушенні менструального циклу приймають ванни з настоєм листя.

9. Зелені листки стягують рани, а соком з потовчених листків натирають місця від укусів бджіл, ос та інших комах.

10. Потовчені листки з ячмінною мукою прискорюють визрівання наривів і зменшують гарячку.

11. Споршкованими листками з медом лікують старі запущені рани й нариви.

12. При затримці сечі і болях, які це супроводжують, виготовляють суміш: 30 г потовчених плодів лавра, 15 г ягід ялівцю. Розтерті головки часнику (2-3), добре розмішують з однією жменею ячмінних висівок, заливають білим вином в кількості 1 л і кип'ятять на легкому вогні до густоти мазі. Цією сумішшю намащують повстину і теплою кладуть на ділянку сечового міхура.

З численних рецептів народної медицини найбільш відомі такі:

Пригнічення потягу до алкоголю: чай з 5-6 свіжовисушених листків лавра і любистку в рівних співвідношеннях на 1 л води.

Кашель, простудні захворювання, пневмонія: пити протягом дня декілька разів з інтервалами в 5-10 хв. по 10 крапель настоянки лавра на 96° спирті після їжі. Нічим не запивати. При потребі ввечері поєднати з інгаляцією з свіжовисушеного листа лавра.

Харчові та інші види отруєння: вишивають 30-50 крапель настоянки на 96° спирті. При потребі повторюють або поєднують зі спиртовою настоянкою ехінацеї пурпурової 1:1.

Болі в суглобах: на хворі місця прикладають компреси із спиртової настоянки лавра (40-45° спирт). Обгортають теплою повстиною. Курс лікування — 5-10 днів. Попередньо перед компресом на хворе місце прикладають свіжий або розпарений сухий листок інжиру на 20-25 хв.

Деформуючий остеоартроз, випадання міжхребцевих дисків: 30-відсотковий розчин димексиду розбавляють наполовину з водою. Додають 3/4 частини настоянки лавра на 96° спирті. Все збовтують. Попередньо хворе місце прогрівають 15-20 хв теплим компресом з мильної емульсії, після чого прикладають лаврово-димексидовий компрес. Курс лікування — декілька місяців.

Екссудативний діатез: ванни з гілок або листа лавра (50 г свіжовисушеного листа або 100 г гілок на 10 л води). Настояну 5-6 годин у гарячому посуді водну витяжку разом з листям виливають у ванну. Курс лікування 10-15 днів.

Зубний біль: вату, змочену в спиртовій настоянці лавра, прикладають до хворого зуба або полощуть рот розведеною водою настоянкою лавра на 96° спирті.

Поганий сон: декілька рослин кімнатної культури лавра (не менше 3-річного віку) ставлять на всю ніч біля ліжка ближче до голови або кладуть подушечку з листям лавра, меліси і хмелю.

Для вирощування лавра у відкритому ґрунті розроблено спосіб паростково-прикривної культури, яку можна запроваджувати всюди, де сума активних температур за рік становить у середньому 2800 градусів.

Листя лавра, яке продається в торговій мережі, для лікування не годиться. Воно перележане по термінах зберігання, пересушене і є некондиційним. Листя власного вирощування, зібране в кінці жовтня у першій декаді листопада, сушиться в кімнаті, у темряві — 45 днів, після чого зберігається у щільно закритій упаковці до двох років.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Гаммерман А.Ф., Кадаев Г.Н., Яценко-Хмелевський А.А. Лекарственные растения. — М: Высшая школа, 1990. — С. 495-496.
2. Лікарські рослини. Енциклопедичний довідник за редакцією А.М. Гродзінського. — К: Гол. ред. УРЕ, 1990. — С. 231-232.
3. Авицена. Канон врачевой науки. Книги II., изд. второе. — Ташкент, 1982. — С. 676.
4. В.В.Воронцов. Биологические основы возделывания благородного лавра. — Сочи, 1979.
5. Эдуард Шюре. Великие посвященные. — Калуга, 1914.

Гінкго, або «еліксир молодості», дбає про наше здоров'я і довголіття

Колодій О.

м. Чернівці

ЗМІНИ клімату, наростаюче погіршення екології довкілля, а відповідно і умов життєдіяльності примушують шукати порятунку, хай і в понівеченої, та все ж в незрадливої природи.

Кожен, кого сьогодні не випускають і міцно тримають за межею бідності, може вижити, якщо буде дбати про своє здоров'я.

Це питання злободенне, актуальне, пріоритетне. В Україні створені і підтримуються такі умови, що високоефективні ліки (особливо закордонні) недоступні тим, хто чесно живе і прожив свій вік, відпрацював і відпрацьовує трудовий стаж або прийшов покалічений з війни.

Природа в своєму арсеналі має, хай і небагато, але такі рослини, з яких можна виготовляти недорогі і високоефективні ліки в домашніх умовах.

До таких належить гінкго дволопате, інтродукований і акліматизований в Україні деревний вид, яке не має собі рівних і яке заслужило славу священного дерева в Японії.

Вивченням лікувальних властивостей гінкго інтенсивно займаються у ФРН, Франції, США та в інших країнах.

Для виснаженої України економічно і змученої Чорнобилем, гінкго має особливе значення.

Якщо буде встановлено, які саме чинники дали змогу гінкго не тільки вижити, але і продукувати після знищення руйнівною радіацією Хіросіми, то ми будемо мати такі ліки, які допоможуть вижити від уражень Чорнобиля в даний час і можливих радіаційних бід у майбутньому.

Гінкго дволопате (*Ginkgo biloba*) релікт флори третинного періоду. За 200 млн. років гінкго проявив високу життєздатність, витримавши земні катаклізми, дожив до наших днів як єдиний перехідний вид між листяними і шпильковими породами дерев, що виразно видно з морфології листя (4).

Неймовірну стійкість проявив гінкго і після зруйнування атомною бомбою Хіросіми в 1945 році, коли навколо все живе почорніло від спустошливої радіації, а гінкго через декілька місяців віджив і почав розпускати листя. Можливо, тому в Японії гінкго зажив слави священного дерева. Як біологічно стійкий вид, гінкго не пошкоджується хворобами і шкідниками, успішно зростає в отруйній і забрудненій атмосфері (4).

Батьківщина гінґо — Китай, де його використовували для лікування ще 4000 років тому при багатьох захворюваннях, навіть при нетриманні сечі. Виростає гінґо до 25 м заввишки, доживає до 1000 років. Це — дводомне, світлолюбиве, відносно морозостійке декоративне дерево. Для лікування використовують його листя, рідше плоди.

Листя на довгих черешках, ніжне, якщо висушене — крихке, містить різні флавоноїди, кислоти, лактони, терпени, катехіни, жирні і ефірні олії (в деревині 5 % ефірної олії).

Гінґо — рідкісне дерево, зустрічається в Україні поодиноким лише в деяких парках і ботанічних садах. В Нікітінському ботанічному саду в Ялті з двох дерев зберігся лише чоловічий екземпляр. Гінґо віддає перевагу карбонатним ґрунтам, має потужну кореневу систему.

Незначна кількість сировинних ресурсів у світі, високоефективні лікувальні властивості з широким діапазоном дії, зумовлюють високу вартість препаратів з листя гінґо. Останні виробляють лише ФРН, Франція і США.

Гінґо містить багато біологічно активних речовин, які протидіють спазму артерій, мають судинорозширюючу дію на дрібні артерії, регулюють наповнення венозного русла, зменшують підвищене проникнення капілярів та збільшують їх тонус. Механізм дії гінґо полягає в тому, що змінені мембрани червоних кров'яних тілець дають змогу їм досить легко розтягуватися, що має важливе значення для покращання кровообігу в мозку та інших уражених тканинах (4).

Якщо мембрани червонокривців набувають великої еластичності, то вони можуть проходити заблоковані або частково заблоковані ділянки судин, що дуже важливо для покращання кровообігу, особливо для малих судин мозку (4).

Позитивна дія гінґо при імпотенції відбувається опосередковано поступово (не як допінг), за рахунок загального покращання функціонального стану організму.

Прискорюючи кровообіг у периферійних і мозкових ділянках, препарати з листя гінґо постачають кисень до клітин мозку, не виявляють жодної побічної дії, не впливають негативно на кров'яний тиск (навіть дещо знижують його), не зменшують частоту серцевих скорочень і дихальних актів (4).

В народній медицині листя гінґо користується великою популярністю за його судинорозширювальну спазмолітичну і бактеріостатичну дію.

Як активатор судин при атеросклеротичній ангіопатії і діабетичних ушкодженнях гінґо усуває загрозу розвитку ганґрени.

Чай з листя гінґо, на відміну від хіміотерапевтичних препаратів, і як натуральний продукт, як профілактичний засіб допомагає при безсонні, геморої, варикозному розширенні вен, пошкодженні судин нікотинум у курців, при бронхіальній астмі, особливо в геріатрії.

Дія біологічно активних речовин гінґо починається повільно і триває довго. Подібних препаратів рослинного походження з такою самою дією

немає. Потрібний певний час (навіть декілька тижнів) поки гінкго відповідно «закріпиться» в організмі і погнеться його тривала лікувальна дія.

При вживанні препаратів з гінкго підвищується гострота зору, покращується пам'ять, працездатність, концентрація уваги, зникає головний біль, запаморочення, шум у вухах, відчуття глухоти, холоду у пальцях рук і ніг, при болісному відчутті в них при ходьбі (1).

При тромбофлебітах і появі початків виразок на ногах такі ознаки можуть зникнути протягом 10-15 днів після вживання чаю з листя гінкго, якщо вживати підвищені дози.

Свіжий чай з листя має ніжний своєрідний присмак, нагадує аромат малини. На відкритому повітрі чай може зберігатися 2-3 дні, а в холодильнику — до 4 днів.

У деяких хворих очищувальна дія чаю з листя гінкго, в підвищених дозах (10-15 гр. на 200 мл. окропу) може проявлятися вже через декілька днів. Ознакою цього з'являються незначні поколювальні в усіх органах в яких є порушення: в кишечнику, в сечостатевої системі, печінці, нирках, суглобах, навіть у хворих пальцях ніг. Препарати гінкго не мають токсичної дії і можуть вживатися людьми різного віку протягом тривалого часу (5-6 місяців), в помірних дозах (5-7 гр. на 200 мл. води).

Вживання високих доз може допускатися, як виняток, для практично здорових людей, в т. ч. молодих, якщо виникають ситуації при короткотривалих навантаженнях (спорт, екзамени і т. і.).

Використання. В Китаї препарати гінкго цілком слушно називають «еліксиром молодості», бо тривале вживання їх омолоджує і зміцнює організм.

Подрібнене сухе листя (для дітей одна десертна ложка) заливають 200 мл. окропу. Кип'ятити необхідно на водяній бані під кришкою 3 хв. в емальованій посудині, настоювати не менше години, процідити через подвійний шар марлі і дати відстоятися. Пити по 1/3 склянки тричі на день за 20 хв. до їжі, нагрітим. При можливості перед сном добре приймати теплий душ, після чого випити гарячий чай з гінкго. Це сприяє тривалому, відчутному кровообігу майже всю ніч. Залишене листя з гінкго, після першого вживання можна використовувати декілька разів, довівши до кипіння після чергового заливання кип'ятком, добавляючи трохи свіжого (30-40 %).

Розмноження гінкго пов'язане з труднощами. За наших кліматичних умов насіння не завжди дозріває. При зберіганні загниває і життєздатними зберігаються лише окремі насінини.

БІБЛЮГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Лікарські рослини. Енциклопедичний довідник за ред. М. Гродзінського. — К: Гол. ред. УРЕ, 1991. — С. 231-232.
2. Selbstmedikations Liste. DA— Verlag. Stuttgart, 1999. — gr. 01D - 05C/1006-1016.
3. Rote Ziste. Ed. Cantor Verlag. Aulendorf. 2000 — Kz. 11/001-017.
4. Ж. «Здоровье и питание», №11, 2001 г.— С. 1

ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ РЕЖИМУ ВІТРУ НА ВИСОТІ 100 МЕТРІВ НАД ПОВЕРХНЕЮ ЗЕМЛІ В ЧЕРНІВЦЯХ

Антонов В. С., Геряк Я. М., Корнілович В. Г.

*Чернівецький національний університет ім.Юрія Федьковича,
Чернівецький радіотехнічний завод*

НА ВИКОРИСТАННЯ енергії вітру як невичерпного природного її джерела тепер знову звернена особлива увага, оскільки розвиток аеродинаміки, електротехніки і автоматики дозволив значно вдосконалити конструкції вітродвигунів і суттєво збільшити можливості накопичення електроенергії, яку виробляють ці машини, та передачі її на відстані.

В той же час реальні вітродвигуни з відомих причин не працюють як при дуже малих, так і при дуже великих швидкостях вітру. Через це, щоб передбачити ефект роботи вітродвигуна, необхідно оцінити його енергетичні ресурси, які залежать як від вітрового режиму, так і від конструктивних параметрів вітроелектричної машини.

У даній статті наводяться деякі відомості про потенційні вітроенергетичні ресурси приземного шару повітря в Чернівцях, оскільки саме в приземних шарах повітря, у їх нижньому підшарку, який простягається від поверхні землі до висоти біля 100 метрів, встановлюються вітродвигуни. Потенційні вітроенергетичні ресурси виявляються дуже мінливими як у часі, так і у просторі, і особливо в складних ландшафтно-орографічних районах, до яких належить м. Чернівці і його передмістя. Вони зазнають добового та річного ходу і суттєво змінюються залежно від відкритості пункту стосовно до вітру.

Як відомо, спостереження за вітром на метеорологічних станціях здійснюється на рівні 8-12 метрів над землею, в той час як вітроенергетичні установки розміщують на висотах 30-50 метрів над поверхнею землі для того, щоб зменшити вплив гальмування потоку повітря, зумовленого нерівністю підстилаючої поверхні. У зв'язку з цим дослідження режиму вітру на верхній межі нижнього підшарку приземного шару повітря для оцінки вітроенергетичних ресурсів без сумніву, є цікавими.

Дані про характер вітру на висоті 100 метрів над поверхнею землі можна отримати тільки за допомогою вертикального зондування атмосфери, яке на мережі аерологічних станцій, в основному, проводиться о 00 і 12 годині по Грінвічу або о 03 і 15 годині московського дискретного часу. В Чернівцях вертикальне температурно-вітрове зондування атмосфери найрегулярніше здійснювалось о 00 годині Грінвіча, що відповідає 1 год.

44 хв. місцевого середнього сонячного часу (м.с.с.ч.). До 1990 року зондування атмосфери в Чернівцях у вказаний строк проводилось щодня, а з 1991 року регулярність зондування почала порушуватись, навіть пропускатись зондування впродовж одного або кількох місяців. Тому для дослідження вітрового режиму на верхній межі нижнього підшарку приземного шару повітря використовувались дані за той період, коли в Чернівцях здійснювалось регулярне зондування атмосфери. Такий період охоплює повних 8 років з 1983 до 1990 рр.

Було виписано і статистично опрацьовано більше 2000 випадків спостережень за вітром у Чернівцях на рівні 100 метрів над поверхнею землі.

В таблиці 1 наводяться дані про середні місячні і середню річну швидкості вітру в Чернівцях в 00 годин Грінвіча на рівні 100 метрів над поверхнею землі (перший рядок), а для порівняння у другому рядку подаються відомості про середні місячні і середню річну швидкості вітру на рівні флюгера (10 метрів над поверхнею землі) в 01 год. місцевого середнього сонячного часу, взяті з кліматологічного довідника (1).

Таблиця 1

Середні місячні і середні річні швидкості вітру (в м/с) в Чернівцях в 00 годин Грінвіча і 01 год. м.с.с.ч.

Висота над поверхнею землі (в м)	М І С Я Ц І											РІК	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI		XII
100	6,7	6,6	6,4	6,2	5,3	5,9	5,5	5,9	6,0	5,6	6,7	6,9	6,1
10	3,6	4,3	4,1	2,7	2,5	2,6	2,2	2,4	2,2	2,7	4,1	3,7	3,1

Аналіз даних, які наводяться в таблиці 1, показує, що модуль вектора швидкості вітру як біля земної поверхні (10 м), так і на висоті 100 метрів у холодну половину року (листопад — березень) має більшу величину, ніж у теплу половину року. Середня річна швидкість вітру на рівні 100 метрів перевищує середню річну швидкість вітру біля поверхні землі на 3 м/с, тобто майже в 2 рази. В окремі місяці це перевищення коливається від 1,5 до 2,7 рази. На висоті 100 метрів середня місячна швидкість вітру, що досягає 6,9 м/с, спостерігається в грудні, а найбільш слабкі вітри відмічаються у травні, коли середня місячна швидкість вітру становить всього 5,3 м/с. Біля поверхні землі сильні вітри, середня місячна швидкість яких становить 4,1-4,3 м/с, спостерігаються у листопаді, лютому, березні, а слабкі з середньою місячною швидкістю 2,2-2,4 м/с припадають на липень, серпень, вересень.

Проте для потреб вітроенергетики, навіть при загальній оцінці потенційних вітроенергетичних ресурсів виявляється недостатнім знання середніх величин швидкості вітру. У зв'язку з цим, безперечно, цікавим є розподіл імовірностей тих чи інших градацій модуля вектора швидкості вітру.

Таблиця 2

Імовірність (% від загального числа випадків) швидкості вітру по градаціях о 00 год. Грінвіча на рівні 100 метрів у м. Чернівці

Градації модуля вектора швидкості вітру	М І С Я Ц І												РІК
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
0-5 м/с	37,9	43,4	43,7	50,5	56,5	46,6	55,0	48,8	53,1	51,5	40,7	39,0	46,7
6-10 м/с	51,7	46,3	47,3	45,6	39,6	44,8	41,9	44,2	39,2	41,4	41,9	46,5	44,5
≥ 11 м/с	10,4	10,3	9,0	3,9	3,9	8,6	3,2	7,1	7,7	7,1	17,4	14,5	8,8
6 м/с і більше	62,1	56,6	56,3	49,5	43,5	53,4	45,1	51,3	46,9	48,5	59,3	61,0	53,3

Таблиця 3

Імовірність (% від загального числа випадків) швидкості вітру по градаціях о 01 год. м.с.с.ч. на рівні флюгера (10 м) в м. Чернівці

Градації модуля вектора швидкості вітру	М І С Я Ц І												РІК
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
0-5 м/с	76,9	72,4	74,6	86,9	89,0	87,7	91,1	89,1	91,9	86,5	72,9	76,9	83,0
6,9 м/с	15,5	14,4	15,0	9,2	7,2	9,0	6,9	8,1	6,1	9,7	16,7	15,7	11,0
≥ 10 м/с	7,6	13,2	10,4	3,9	3,8	3,3	2,0	2,8	2,0	3,8	10,4	7,4	6,0
6 м/с і більше	23,1	27,6	25,4	13,1	11,0	12,3	8,9	10,9	8,1	13,5	27,1	23,1	17,0

У таблицях 2 і 3 наведені дані про імовірності швидкості вітру по градаціях (% від загального числа випадків) о 00 год. Грінвіча в м. Чернівці на рівні 100 м (табл. 2) і 01 год. м.с.с.ч. на висоті флюгера (табл. 3).

Сучасні реальні вітродвигуни, що мають господарське значення, не працюють при малих (5-5 м/с) швидкостях вітру. Тому тільки швидкості вітру 6 м/с і більше слід розглядати як «робочі» для вітроенергетики.

Виходячи з цього, проаналізуємо дані таблиць 2 і 3. Видно, що імовірність «робочих» швидкостей вітру на висоті флюгера (таблиця 3) складає в середньому за рік всього 17%, причому, в холодну частину року (листопад — березень) вона коливається від 23,1% до 27,6%, а в теплу частину року (квітень — жовтень) імовірність таких швидкостей складає тільки 8,1-13,5%.

Картина розподілу імовірностей «робочих» швидкостей вітру на рівні 100 метрів над поверхнею землі для раціонального використання вітроенергетичної установки в господарській діяльності вигідно відрізняється від описаної вище. Так, на рівні 100 метрів середньорічна імовірність швидкостей вітру 6 м/с і більше складає 53,3%, причому в холодну частину року вона коливається від 56,3% (березень) до 62,1% (січень), а в теплу частину року від 43,5% (травень) до 53,4% (червень). Таким чином,

імовірність «робочих» швидкостей вітру на рівні 100 метрів над поверхнею землі в Чернівцях істотно зростає стосовно подібної імовірності на висоті флюгера. Для середньорічних величин це перевищення становить 3,2 раза, в холодну частину року воно коливається від 2,1 до 2,7 раза, а в теплу частину року — від 3,6 до 5,8 раза, особливо в період з липня до вересня, коли імовірність «робочих» швидкостей вітру на рівні 100 метрів над поверхнею землі перевищує аналогічну імовірність на висоті флюгера в 4,7-5,8 раза.

Проведений нами аналіз характеру часового розподілу швидкості вітру в приземному шарі повітря в м. Чернівці має важливе значення для вирішення питання про будівництво вітроенергетичних установок в місті і його найближчих околицях. Справа в тому, що м. Чернівці розташоване в значно пересічній місцевості. Навіть у межах власне міської території перевищення висоти місця коливається від 50-100 до 200-400 метрів. Наприклад, метеорологічний майданчик, на якому встановлено флюгер, має абсолютну позначку 246 метрів над рівнем моря, гора Цецино — 531 метр над рівнем моря, а найнижчі місця території Садгірського району Чернівців — 140-180 метрів над рівнем моря. Неважко зрозуміти, що в понижених місцях, закритих від вітру пунктах міста будівництво вітроенергетичних установок недоцільне, в той час як на узвишсях, максимально відкритих для вітру, таких, як гора Цецино, узвишся в районі Нової Жучки та інших, установка вітроелектростанцій перспективна.

Що ж стосується відмінностей у повторюваності напрямків вітру між рівнями 100 метрів і 10 метрів, то вони істотні тільки для східних та південних вітрів. Так, на рівні 100 метрів різко, на 15%, зменшується стосовно рівня флюгера повторюваність східних вітрів, в той час як значно, на 17%, збільшується повторюваність вітрів південного напрямку.

Відзначимо, що для вітроенергетики важливе знання не тільки середніх вітроресурсів, але й мінливість ресурсів стосовно цих середніх значень. Необхідно, зокрема, знати інтервали часу, протягом яких вітер залишається постійним всередині заданої швидкості або її градацій.

Нарівні з ресурсами необхідно враховувати обставини, які перешкоджають роботі вітродвигуна. Це різкі зміни швидкості і напрямку вітру, імовірність дуже сильних вітрів, які загрожують аваріями вітроенергетичної установки, зрештою, відкладення ожеледі та паморозі, які можуть створити аварійну ситуацію.

БІБЛЮГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Справочник по климату СССР, вып. 10, Украинская ССР, часть 3. Ветер. — Л., Гидрометеиздат, 1967, — с. 680.

ВОДА З СЕМИ КРИНИЦЬ

Костик Л.Б.

*Чернівецький національний
університет ім. Юрія Федьковича*

ІСТОРИЯ виникнення криниць надзвичайно цікава і сягає глибокої давнини — періоду, коли життя було суцільною боротьбою за існування. Там, де була вода і випаси для худоби, обов'язково зводилося житло. Криниці сприяли не тільки освоєнню нових земель, але і їх обживанню. Спочатку це були річки або природні джерела. Згодом, зважаючи на географічні умови, поселенці змушені були копати штучні водотоки з досить глибоким заляганням джерел; власне, саме їх і називають криницями (колодязями).

Здавна в народі кажуть: «Яка криниця — такий і господар, який поріг — така й господиня». У цій приповідці, немов у дзеркалі, відбилася не лише людська працьовитість, але й охайність. Адже споконвіків люди намагалися оздобити своє обійстя мистецькими витворами, надати йому вигадливих форм, виявити багатство фантазії. І особливо це стосується криниць — цих найсвятіших місць. Завжди вважалося за велику наругу, коли дівчина видивлялася над «дзеркалом» води. А старші люди повчали: «Заглядатимете в колодязь — затягне водяна баба», «Чепуритиметеся над водою — обсяде на щоках віспа...»

І то було не стільки залякування, як великий пошанівок до води, «бо вона завше має бути чистою». Як тут не згадати прекрасний народний звичай. Майже в кожному селі на гомінких перехрестях доріг або просто в полі цебеньть живі джерела і невідь-ким їхню невгамовну течію прихорошено турботливими руками: докруги обкладено камінням, приправлено кадубок з ринвою, а поруч — місцина для спочину... (8, 224-225).

Традиційно криниця була місцем, де жінки ділилися новинами, вирішували окремі господарські справи. Не випадково народилася приказка: «Пішла по воду — забула про піч». Біля криниці зустрічалися й дівчата з парубками. Про це співається у народній пісні:

*Стоять хлопці на вулиці, я йду від криниці,
«До нас, до нас, легіники, у нас вечорниці».*

Криниця — один з найуживаніших термінів на позначення глибоко викопаної й захищеної цямринами від обвалів ями для добування води з водоносних шарів землі (9, IV, 348), Учені по-різному етимологізують його: з *кґьпіса «джерело; (виритий) колодязь» < *кґьль «викопаний» < і. -і. -е. *кґ- / кег - «різати»; пов'язують з *кґіпіса «миска, видовбана посудина»; виводять як похідне від основи з п — детермінативом *кґьпіса, яке е

демінутивом від кѓпа (5,329) тощо, але в усіх цих випадках проглядається ознака «виритий, видобаний».

У гідронімії Буковини досить широко представлений гідрографічний термін криниця «ключ, струмок, джерело» з численним набором (сім) фонетико-граматичних форм. Наш регіон найповніше представлений діалектними варіантами літературного апелятива криниця, зосередженими в басейні Дністра та Пруту. Лексема криниця підпорядкована говірковій кореляції: перехід ри (ri) у ри «з діалектним варіантом керниця, де ер (ир) з метатезою голосного розвинулась як відповідник до давньоруського ри, рі» (3,230). Різної у вокалізмі пояснюється на основі досить ранньої місцевої рефлексії сонанта r у групі trt > tyrt і метатези, що знаходять підтвердження й у рефлексах псл. * кѓпїса — безпосереднього мотиватора реконструйованого прагідроніма. Пор.: укр. діал. кирниця, криниця, керниця, курниця (12; 96,110; 4ПІ, 93), ст.-укр. крьниця, кырниця (9, 1, 518) (13,149).

В українській мові лексемою криниця та її численними фонетичними різновидами спостерігається семантичний зсув «джерело, струмок, ключ» — «колодязь, артезіанська криниця»: у бойк. гов. керниця, керничка, криниця — «керниця (студня) з водою для пиття» (14,177). Апелятив криниця позначає незначні за розмірами водотоки з чистою придатною для пиття водою. Цікавим з огляду на походження «кѓпїса «ключ, струмок, джерело» є той факт, що, як припускають М. Юрковський та М.Толстой, первинним його значенням було «посуда для води, колодязь, копанка», «споруда для загородження і збереження води» (14,39).

За спостереженнями А. Корепанової та М.Толстого, відповідники до основи криниця «джерело, струмок, ключ» відсутні в південно- та західнослов'янській (за винятком деяких польських діалектів) мовах, натомість мають широке розповсюдження в східнослов'янських (українській, білоруській, південно-західноросійських, тверських, смоленських) говорах (10, 218-221).

М. Толстой зауважує, що «вообще в Полесье крѣница не всегда «ключ, источник, родник», а иногда вообще «небольшое пространство чистой воды пригодной для питья» или даже просто участок воды на болоте (3-4 сотки). В некоторых пунктах крѣница «яма на месте вырванного с корнем дерева, заполненная водой», или просто «яма с водой». В качестве болотного термина крѣница известна в Белоруссии на Гродненщине й на белорусско-литовском пограничье восточнее Вильнюса, где она означает «топкое, непроходимое болото» (10,218).

Т. Громко відзначає, що «сему «криниця» на Кіровоградщині репрезентують такі лексеми: вода; гусак; журавель; кирниця, керниця, криничка, кирничка; колодязь, колодїзь, колодець, кладянець; копанка; лека; опар» (2,101-102).

Лексеми криничка та кирничка мають сему «невелика криниця». На позначення описуваного поняття досить часто виступає також і відомий в більшості слов'янських мов колодязь та його варіанти колодїзь, колодець,

кладянець; загальноприйнятої етимології не має (1,137). Цей географічний термін здебільшого реконструється з пол. * koldedзь (пор. рос. колодезь; болг. кладенец, с.-х. кладенец, слн. kladenec. (4, II, 518). Варіант кладянець має яскраво виражений південнослов'янський характер (очевидно, болгаризм) (2, 101-102).

Географічний термін копанка «криниця» мотивований дієсловом копати і є типовим для назв гідрооб'єктів штучного походження. Це явище простежується по всій східнослов'янській території (1,142; 10, 216-217).

У нашому регіоні зустрічаємо назви мікрогідронімів, які є буквальною відповідником апелятива з чистою не ускладненою афіксами кореневою основою: **Криниця** (Корм., Сок.). Плюральні форми відапелятивних утворень: **Криниці** (Роман., Сок), **Кринички** (Лопат., Сок.) найчастіше зумовлені наявністю сукупності природних об'єктів, які стали визначальною мотиваційною ознакою для номінації мікрооб'єктів. Щодо граматичної форми однини у гідронімах, то вона виступає подекуди і в демінутивній формі: **Криничка** (Васил., Сок.).

Серед відапелятивних утворень найбільше назв криниць, похідних від географічних термінів: **Кадуб** (Кадуб., Заст.), **Жолоби** (Шебут., Сок.), **Нора** (П'ядик., Кіцм.), **Чишма** (Лівин., Кел.), **Чуркач** (Он., Заст.).

Назви криниць утворюються двома словотворчими способами — семантичним та морфологічним. Утворені семантичним способом завдяки топонімізації апелятива назви прямо відображають природні якості названого об'єкта. Такі назви часто мають форму якісних прикметників і найчастіше вказують на форму, смак, колір і температурні властивості води: **Довга** (кр. Рідк., Кіцм.), **Біла** (кр. Орш., Кіцм.), **Солена** (кр. Банил. Підг., Стор.), **Суха** (кр. Шишк., Сок.), **Студена** (кр. Гвізд., Сок.).

Метафорична топонімізація відбувається на основі подібності гідрооб'єкта з іншими об'єктами: **Журавель** (кр. Кадуб., Заст.), **Гребінь** (Вітр., Сок.), **Колач** (Білоус., Сок.). Знаходимо назви, утворені шляхом метонімії (перенесення первісної відапелятивної назви з одного об'єкта на інший за суміжністю (один об'єкт біля іншого): **Польові криниці** (Романк., Сок.), **Лісова** (кр. Кисел., Кіцм.).

Т. Громко припускає, що «географічний термін гусак та журавель, які є прикладом семантичного переходу «назва птаха» — «назва криниці», мотивовано зовнішньою образною подібністю. У такій самій функції виступає і слово лелека: — нехарактерне для літературного мовлення (6,101). Географічний термін опарь «криниця», напевно, мотивований ознакою, відбитою в семантиці дієслова обпарити (пор. знач. географічного терміна опарь, зафіксованого Й. Дзендзелівським у Нижньому Подністров'ї — «місце в лимані, де не замерзла вода».

Назви, похідні від етнонімів, складають невелику (7) семантичну підгрупу: **Руська** (Рідк., Новос.), **Циганська** (Лівин., Кельм.), **Французова** (Мих., Сок.). Менше назв, пов'язаних з побутом та діяльністю людини: **Залізнична** (Берег., Виж.), **Селянські** (кр. Кулінк., Сок.).

Найбільше серед відономастичних утворень гідрооб'єктів, похідних від антропонімів (47). До них відносимо утворення від імен людей, прізвищ та прізвиськ за допомогою суфіксів — ів(ов, -ев), -нн, які вказують на приналежність особі: **Гаврилова** (Орш., Кіцм.), **Миронова** (Шипин., Кіцм.), **Арсенюкова** (Селищ., Сок) та андронімів: **Василишина** (Орш., Кіцм.), **Григоришина** (Вітр., Сок.). Такі назви утворюються морфологічним способом. Сюди ж відносимо двокомпонентну назву криниці **Кувілова сажавка** (Гвізд., Сок.), в якій диференційний компонент — антропонім з суф. -ов, а другий — географічний термін.

Досить значну групу утворень буковинського регіону складають назви криниць локативного типу — обставинні (місця) гідроконструкції прийменниково-іменникового складу. Такі структури, з синтаксичного боку, виступають обставинами місця, точніше, локалізатором гідрооб'єкта стосовно інших реалій місцевості, — вони практично є «описовими найменуваннями водного об'єкта» (11, 155-156).

Такі власне обставинні гідроконструкції поділяються на моделі з великою групою прийменників:

I. В + субстантив (апелятив) у формі М.В. одн.: **В яру** (Корм., Сок.);

II. За + субстантив (апелятив) у формі О.в. мн.: **За городами** (Малят., Кіцм.);

III. Коло + субстантив (онім, апелятив) у формі Р.в. мн., одн.: **Коло Дубників** (Веренч., Заст.), **Коло хреста** (Вал., Кіцм.);

IV. На + субстантив (онім, апелятив) у формі М.в.: **На Білиці** (Орш., Кіцм.), **На водаї** (Сербич, Сок.).

V. Над + субстантив (апелятив) у формі М.в.: **Над горбом** (Бор., Кіцм.);

VI. Під + субстантив (онім) у формі О.в.: **Під Валавов** (Витил., Кіцм.), **Під Ханогов** (Суховер., Кіцм.);

VII. У + субстантив (апелятив, онім) у формі М.в.: **У лозах** (Олекс., Сок.), **У Гайдейці** (Кисел., Кіцм.).

Як бачимо, прийменники за, в, коло, на, над, під, у вільно поєднуються із апелятивами і онімами у граматичній формі як однини, так і множини.

Прийменники виступають із предметно-обставинним значенням, маючи визначені рамки зв'язку з відповідними відмінками, вступаючи у зв'язок з відповідною формою і вказуючи на: а) (коло, під, над) близькість об'єкта до інших мікротопонімів на місцевості; б) (на) розташування гідрооб'єкта, місцезнаходження яких має приблизний конкретизуючий характер; в) (за) розташування гідрооб'єкта поза іншими реаліями місцевості; г) (у) місце розташування гідрооб'єктів всередині інших (більших за розмірами) об'єктів.

Назви криниць, як видно із дослідження, в переважній більшості походять від географічних термінів та від антропонімів з посесивними суфіксами -ів (ов, ев), -ин.

Криниці з пошаною оспівано у піснях, опоетизовано в прислів'ях, возвеличено в легендах. Сюжетотворчий мотив викопування криниць О.Дов-

бушем або іншими опришками лежить в основі переказів про Довбушеву криницю у с. Тростянець Снятинського р-ну Івано-Франківської області, Гільтайську криницю біля с. Ялинкувате, Розбійничу студницю в с. Гливище на Закарпатті. Вода з Довбушевих криниць вважається особливою, бо має здатність надавати сили, стійкості й сміливості в боротьбі з ворогами. Якщо її напиться, то станеш сильним, як Довбуш. Це вірування виходить, безперечно, з поширеного у фольклорі багатьох народів уявлення про живу воду. (7,21).

«... Доводилось вам, либонь, іти селом, аж раптом жінка з відрами до криниці біжить; хоч би як вона поспішала, а таки призупиниться, вижде, доки пройдете, і навпаки — підтющем перейде шляховицю з повними відрами, щоб пощастило в дорозі. Коли ж попросите втамувати спрагу, обов'язково приповість, не дочекавшись вашої подяки: «Пийте на здоров'я!» І легше стає на душі, і дорога верстами покоротшає, і весільна пісня неодмінно прийде на спогад:

*Принесем водиці з криниці,
Замісім коровай сестриці!
Як ми, сестриці, коровай місили,
Із семи криниць воду носили.* (8,226).

...Воду із семи криниць... Це не лише поетичне порівняння, художній прийом, але й глибока народна пошана до животворних джерел, з яких ми уособлюємо чистоту душі й високі помисли.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Барандеев А.В. Семантическая история географического термина колодезь // Исследования по семантике. — Уфа, 1980. — С. 133-152.
2. Громко Т.В. Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини). — Кіровоград, 2000. — 170с.
3. Железняк І.М. Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках. — К.: Наук, думка, 1981. — 263 с.
4. Етимологічний словник української мови: в 7-ми т./ Гол. Ред. О.С.Мельничук. — К: Наук, думка, 1982-1989.
5. Козлова Р.М. Структура праслов'ямського слова (Праславянское слово в генетическом гнезде). — Гомель, 1997. — 412 с.
6. Лучик В.В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. — Кіровоград, 1996. — 234 с.
7. Писана керниця: Топонімі легенди та перекази Українських Карпат / Збір. і впоряд. В.Сокол. — Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1994. — 208 с.
8. Скурятівський В. Березиня. — К.: Рад. письменник, 1987.
9. Словник української мови — К.: Наук, думка, 1996. — 335.
10. Толстой Н.И. Славянская географическая терминология: Семасиологические этюды. - М.: Наука 1969. — 216-217.
11. Франко З.Т. Граматична будова українських гідронімів. — К.: Наук, думка, 1979. — 184 с.
12. Черепанова Б.А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья. — Сумы, 1984. — 274.
13. Шульган В.П. Гідроніми басейну Стиру. К.: Наук, думка, 1993.
14. Jurkowski M. Ukrainska terminologia hydrograficzna — Wrocław, Warszawa... Wyd. -wo PAN, 1971.— 240.

ТАЄМНИЦЯ ЗАКЛЯТИХ КАМЕНІВ

Чеховський І.Г.

Чернівецький національний
університет ім. Юрія Федьковича

«ЗА ТОГО каміне я вам скажу таке, — стара трохи притишила голос, хоча підслухувати нашу бесіду начебто й було нікому. — Коли попри нього йти, то чоловіка може ймитися блуд — так що він ніц не буде тямити. Лиш треба виговорити оченаш і згадати, в котрий день тижня були Різдво й Великодень. І тоді попустит. А чого я знаю, бо це було передтоді з моїм сином...»

Ця розмова — не із записів фольклористів минулого століття, зачарованих гуцульською міфологією. Все відбувалося в наші дні, наприкінці ХХ століття, в одному з кутків села Багни Вижницького району, за якихось дві години їзди від Чернівців. А «закляті камені», про які з побожним страхом говорила місцева старожителька, і були метою приїзду сюди наукової експедиції ЧНУ в складі досвідчених археологів, кандидатів історичних наук Любомира Михайлини, Сергія Пивоварова та Ігоря Возного, а також студентів істфаку, які спеціалізуються в галузі археології. За деякими даними, саме подібні камені зберігали сліди дохристиянського календарного святилища — з цілою системою наскельних знаків-петрогліфів.

Як і багато інших археологічних сенсацій, святилище в Багни стало відомим завдяки збігу випадковостей і дослідницькій доскіпливості. Свого часу студентка з місцевих, виконуючи практичну роботу з археології, замальовала кілька кам'яних плит із загадковими знаками. Її науковим керівником був не хто інший, як знаменитий археолог Б.О.Тимошук, якого за цілий ряд відкриттів називають буковинським Шліманом. Але дослідник стародавніх Черна і Василева не зацікавився повідомленням студентки. Можливо, тому, що вважалось: Карпати почали заселятися лише з XIV-XV ст. Тобто в пізні часи, які виходили поза верхню часову межу пам'яток — об'єктів традиційної уваги археологів. Хтозна, скільки би ще припадало порохом в загашниках повідомлення з Багни, якби не потрапило на очі одному з учнів Тимошука — археологу Богдану Томенчуку, нині співробітнику Івано-Франківського краєзнавчого музею. Оглянувши багнянські кам'яні плити, Томенчук висловив припущення про існування

тут календарного святилища. Однак через зайнятість іншими справами серйозних досліджень він не проводив.

По суті, належало відкрити багнянське святилище наново. Орієнтувалися за скупою вказівкою: «вершина безіменного горба, з південного боку якого протікає потік Кам'яний». Знайти вказаний потік не становило труднощів. Тим більше, що обіч потоку до однойменного кута вела розбита тракторами дорога. Однак на північ від водойми височів цілий ряд зарослих лісом горбів, з'єднаних у невелику грядку. На котрому з них заховане святилище? Дещо бентежили й повідомлення жителів Камінного кута: більшість твердила, що на горбах взагалі немає жодних скель чи кам'яних плит. Уважного обстеження чекають й інші сусідні узвишся та урочища. А поки що багнянські петрогліфи ставлять перед дослідниками більше запитань, не кваплячись розкривати таємниці.

Насамперед належить відповісти: що собою являли знайдені археологами пам'ятки? Чітка орієнтація петрогліфів за напрямками світу, а, головне, присутність кам'яного ідола дозволяє з достатньою вірогідністю припустити, що перед нами — сліди язичницького календарного святилища, своєрідної обсерваторії древніх. Ще порівняно недавно наука навіть не припускала існування подібних культових центрів на західноукраїнських землях, а тим більше, у Карпатах. Однак дослідження останніх років, зокрема Урицьких Каменів на Львівщині та Писаного Кам'я у сусідньому з нами Верховинському районі Івано-Франківщини, дають підстави для перегляду уявлень учених про світогляд наших далеких пращурів. Виявляється, вони пильно й уважно придивлялися до руху небесних світил, насамперед Сонця й Місяця та основних сузір'їв, а за їхнім розташуванням над обрієм із точністю визначали день для посіву певних культур та інших сільськогосподарських робіт. І досі в мові збереглися відголоски народної астрономії з характерними назвами Віз, Волосожари, Стожари, Вечорниця, Зірниця тощо.

Безперечно, що Багнянське святилище посідало в тих прадавніх дослідженнях далеко не останнє місце. Можливо, колись воно важило для світобачення сучасників не менше, ніж знаменитий Стоун Хендж в Англії чи піраміди ацтеків. Але яких обривів сягали астрономічні студії місцевих жреців? Запитання, яке вимагає копіткої дослідницької роботи. Хоча вже зроблено перші кроки: складено топографічний план святилища з прив'язкою всіх виявлених плит із петрогліфами, ведеться пошук аналогів в інших регіонах. Однак головну інформацію дадуть безпосередні спостереження за розташуванням світил у дні сонцестоянь і рівнодень. Нарешті, що ховається за колами і лунками, на що вказує їхня неоднакова кількість на різних плитах?

Не менш цікавим видається запитання: хто залишив багнянські петрогліфи? Археолог Л. Михайлина та його колеги однозначно переконані в єдиному: календарне святилище могла створити лише високорозвинена

землеробська цивілізація. Від дохристиянських часів збереглися сліди перебування на теренах нашого краю кількох таких археологічних культур: трипільської, скіфської, черняхівської та ранньослов'янської. Причому, не виключається послідовний зв'язок між ними. Однак більш конкретну відповідь, — як вважає Любомир Павлович, — можуть дати лише розкопки й дослідження культурного шару поблизу святилища.

Автора цих рядків як філолога цікавив ще один аспект Багнянського святилища: сліди прадавніх вірувань у народних переказах, а також у місцевій топонімії. Однак остання відмовчується. Про пересічну теперішню роль горба з плитами свідчить відсутність у нього якої-небудь власної назви. Жителі прилеглого Камінного кута називають це узвишся просто «горбом» або «грунем», що в місцевій народній географічній термінології є синонімами до поняття «гора». Інколи на горб із прилеглою місцевістю ще кажуть Сидорово — від імені колишнього власника цієї ділянки. Вдячніший матеріал донесла народна міфологія. У переказі про магічну дію каменя на людську психіку, з якого ми почали нашу розповідь, — відголоски давніх культів гори й каміння, які наділяли ці об'єкти чудодійними властивостями. Адже жерці зі святилиц на вершинах і справді творили чудеса в очах тодішнього обивателя: провіщали природні стихії, затемнення світил, давали мудру пораду орачеві.

Характерно, що подібну до багнянського переказу легенду навів свого часу Юрій Федькович у баладі «Бісків» — як народну етимологію назви однойменної великої скелі в Усть-Путилові:

*«Ох, ненечко... Чорний скрипник
На Біскові д'горі!..
Ти ж не видиш?.. Місяць світить,
Аж ся розсипає,
А та скеля та бісківська
У хмарах гуляє!..»*

Направду, наче написано про багнянські плити! До речі, сакральний характер гір-вершин, де знаходилися жертівники, теж залишив у народній міфології сліди — у переказах про заховані в горах, печерах та під камінням скарби.

Уже повертаючись із горба-святилища, дорогою зайшли напитися води до одного з місцевих жителів — середніх літ чоловіка. За розмовою нагадали про почутий від баби переказ про «закляте каміне». У відповідь він лише розсміявся: «Ото навігадувала стара!» А по хвилі, посерйознішавши, додав: «От я вам скажу те, що направду чув від свого діда. Он під тим каменем, — і він вказав у бік, звідки ми щойно прийшли, — згоріло золото. Але було це дуже давно...».

Багна Вижницького району, Буковинська Гуцульщина.

Авксентій Яківчук,
завкабінетом фольклору і етнографії
Учбово-методичного центру
культури Буковини

ТО НАШІ ЛЮБІ, ВИСОКІ КАРПАТИ

НАРОДОНАВЧО-ФОЛЬКЛОРИСТИЧНІ НАРИСИ

Знаси ті гори,
мій друже милий,
Де небо ясне
Синє і красне.
Сонце їх украшає,
Серденько їх любить,
До себе голубить,
Як мати про них дбає?
Я тобі скажу,
не треба питати:
То наші любі,
високі Карпати!..
Сидір Воробкевич

Вступ

Буковинська Гуцульщина — гірський край між містом Вишницею і селом Саратою, що притулилося по той бік Яровиці, неподалік від витоків Черемошу і державного кордону з Румунією. Край цей вражає всіх своєю невимовною красою, тому кожний, хто тут побуває, намагається побувати ще раз, а мешканці Чернівців і долішніх буковинських районів називають цей куточок України Буковинською Швейцарією і часто привозять сюди своїх гостей, адже тут майже кожна гора, кожна річка, скеля, ба навіть плай і грунь оспівані в піснях, легендах і переказах. Це ж бо вічнозелені Карпати, де верхи гір сягають зір, де проти гнобителів народу виступав народний герой-месник Олекса Довбуш (1700-1745) зі своїми опришками, а в 1848 році боровся за народні справи Лук'ян Кобилиця (1812-1851). Тут побачив світ і злеяв свій талант і відомий український письменник і громадський діяч Юрій Федькович (1834-1888), якого народ любовно іменував Буковинським Солов'єм, недалеко звідсіля в горах працював (1861-1867) Федьковичів друг і однодумець український письменник і композитор Ізидор Воробкевич (1836-1903), названий в народі Буковинським Жайворонком, який писав про цю місцевість «То наші любі, високі Карпати». В гуцульських горах народилася і набирала сил до високого злету в українську літературу українська письменниця Ольга Кобилянська (1863-1942), любовно іменована народом Гірською Орлицею.

Поетична і співуча ця земля, але в силу певних історичних обставин вивчена іще недостатньо. Іноземні загарбники не зацікавлені були в тому. І якщо австрійці ще цікавилися побутом гуцулів, бо вважали їх українцями, то румуни ще й досі переконують всіх, що буковинські гуцули — окрема народність, яка виникла хтосна-де. Вони готові на все, щоб лише не називати гуцулів українцями. Але правда все-таки переможе — Гуцульщина на світі одна і нікому переінакшити її не вдасться.

Етніонім Буковинська Гуцульщина — поняття більш адміністративне, аніж етнічно-топонімичне. В цьому легко переконатися. Зіставивши говіркові особливості територій, заселених гуцулами не лише на Буковині, але й в Галичині і Закарпатті, побачимо, що особливих відмінностей між ними немає. Дещо відрізняються культові споруди і народний одяг мешканців цих територій. Для цього були серйозні причини. Розділена кордонами між Польщею, Угорщиною та Молдавією, а після Першої світової війни — між Польщею, Чехословаччиною (з 1939 року — Угорщиною) та Румунією, Гуцульщина в цілому зберегла свою етнічну самотність. Це ще раз доводить, що українська мова, складовою частиною якої є гуцульський діалект, має свої прадавні традиції, які не піддалися іноземному нівелюванню, хоча небезпека така була сотні, а то й більше літ.

Найчисленніша група гуцулів проживає в Галичині (Івано-Франківській області) — 44 поселення, на Буковині (Чернівецькій області) — 28 та в Закарпатській області — 8. Здавалося б, що питання про територіальну ціліс-

ність Гуцульщини вирішене, адже названі вище області перебувають у межах України. Але ж бо ні. Частина етнічної території Гуцульщини з волі більшовицького уряду, в 1940 році, залишилась під протекторатом Румунії. Незважаючи на те, що, як писав ще Іван Франко, Гуцульщина сягає аж до Кимполунга. Нині нараховуємо по той бік річки Сучави десь понад 15 гуцульських сіл: Арджел, Бродина, Бряза, Качика, Кирибаба, Новий Гліт, Руська Молдавиця, Садова, Солонець, Фальків та інші. А якщо рахувати прискіпливіше, то число це подвоїться.

Культурне життя в гуцульських селах Південної Буковини невітшне. Щоб не відкривати українських шкіл, румунська влада зарахувала гуцулів, як ми вже згадували, до окремої етнічної групи, хоча мова, звичаї, народна творчість у них такі ж, як і в наших гуцулів. Все це перекреслює румунські вигадки. Надіємося, що знайдуться й там дослідники, які займуться вивченням цього занедбаного куточка нашої етнічної території, яка в силу обставин залишилась поза межами України. Очевидно, так буде й надалі, бо згідно з рішеннями Гельсінгських угод кордони теперішніх держав недоторканні. Поки що фольклором і етнографією гуцулів Південної Буковини займається професор Іван Ребошапка з Бухареста, але чи зможе він переконати румунських шовіністів, що гуцули — це не залишки половців, як вони кажуть, а члени великої української родини. Та, зрештою, професор зі своїми учнями нехай займається цими питаннями там, в Південній Буковині, а наш обов'язок — вивчати їх в себе, в Північній Буковині, тому що Буковинська Гуцульщина вивчена менше, ніж Галицька. Там, в Галицькій Гуцульщині, велику роботу в цьому плані провів відомий український вчений Володимир Шухевич (1849-1915). Його п'ятитомна праця «Гуцульщина» (Львів, 1899) має неабияке наукове й пізнавальне значення й досі, тим більше, що вона доступна всім. Відомо, що українець з діаспори, колишній мешканець Старих Кутів Танасій Опарик, який нині живе в місті Елдред, штат Нью-Йорк, що в Сполучених Штатах Америки, фінансував перевидання цієї праці, і вона вийшла в 1997 році у Снятині.

Гуцульщину вивчали: член знаменитої Руської Трійці Іван Вагилевич (1811-1866), Іван Франко, Степан Ковалів та інші дослідники.

Багато уваги вивченню Гуцульщини приділяють львівські вчені, зокрема Роман Кирчів, Христина Саноцька, Юрій Гошко, Юрій Лашук, івано-франківські — Володимир Грабовецький, Петро Арсенич та багато інших. Львівське відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук Української РСР опрацювало і видало глибоке академічне історико-етнографічне дослідження «Гуцульщина (К., 1987), в якому взяли участь і чернівецькі науковці. Микола Юрійчук, зокрема, опрацював розділ «Гуцульщина в літературі і образотворчому мистецтві». Вивченням Буковинської Гуцульщини займається нині Інститут буковинознавства при Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, а Державна адміністрація Вижницького району враз із районними об'єднаннями товариства «Гуцу-

льщина» Вижицького та Путильського районів стали періодично проводити наукові конференції на тему: «Гуцули Буковинського краю: реалії, проблеми, перспективи розвитку», до участі в яких запрошують дослідників із Чернівців, Львова, Івано-Франківська і, зрозуміло, з Верховини Івано-Франківської області та про це буде далі. Важливо, що Буковинська Гуцульщина, невід'ємна частина України, стала об'єктом глибокого вивчення. Слід сподіватись, що тема «Гуцули Буковинського краю» згодом зацікавить наших дослідників тієї частини Буковинської Гуцульщини, що нині перебуває по той бік кордону, під румунським протекторатом. Та це справа майбутнього.

Вижиця — ворота в Карпати

Культурним осередком Буковинської Гуцульщини вже віддавна вважається місто Вижиця. Розташувавшись вигідно дещо вище понад черемоських рівнин, від чого й назву свою отримало, Вижиця прикрашається зеленими верхами гір, які, немов сторожі, чатують дорогу в Карпати, що простяглася понад правою притокою Черемошу Виженкою, а далі через одноіменне село Виженку — до перевалу Німчич, за яким — вже Карпатські простори Путильщини. Зважаючи на те, що іншої дороги з Вижиці в гори немає, серед людей з'явився афоризм — «Вижиця — ворота в Карпати». Таке вигідне розташування приваблювало сюди купців та ремісників, і в Хроніці 1501 року Вижиця вже згадується як велике поселення. Неспокійні правдолюби з Вижиці брали активну участь в опришківському русі, особливо тоді, коли його очолювали прославлені Олекса Довбуш і його послідовники. Народні маси підтримували опришків чим тільки могли, прославивши їх у піснях, легендах і переказах. Австрійська влада, яка з'явилася тут в 1774 році, повела з опришківством запеклу боротьбу. Керівника опришків Мирона Штолюка схоплено і в 1836 році посеред Вижиці страчено. В 1848 вижищани брали активну участь у повстанні Лук'яна Кобилиці.

Інтелектуальне пробудження на Вижищанині почалося тоді, коли в 1855 інспектором шкіл народних Вижицького повіту став Юрій Федькович, який на противагу всім урядникам ходив у народному гуцульському одязі і став оборонцем народних справ на сервітутових процесах. Тоді він і записав «Пісню про Лук'яна Кобилицю» («Ци думаєш, Джурджуване, що твоя Вижиця») та інші пісні, уклав для шкіл народних «Буквар», який власті поспішили заборонити тому, що офіційно був українською мовою. Вдячні вижищани в наш час в одному зі скверів міста встановили Ю. Федьковичу пам'ятник роботи вижицького скульптора Володимира Римаря.

У вижицькому заїжджому дворі Ганни Москви в 1901 році по дорозі в Буркут на лікування зупинялася велика українська поетеса Леся Українка (1871-1918). Про своє перебування в цій гостинній господі вона вписала до альбому панів Москвів милий автограф:

*В інші гори я полину,
Але спогад не покину
По зеленій Буковині,
По привітній господині.*

Вижничани пишаються тим, що в цій господі побували іще Ольга Кобилянська, Михайло Коцюбинський (1864-1913) і навіть Іван Франко (1856-1916), коли працював над своїм дослідженням про Лук'яна Кобилицю.

Великого розголосу Вижниці надала заснована тут в 1905 році школа різьбярства та металевої орнаментики. З невимовним бажанням працювати для добра рідного народу, в патріотичному пориві спустилися сюди з гір відомий майстер гуцульської різьби Василь Шкрібляк (1856-1928) та Василь Девдюк (1873-1951). Охочих навчатися не бракувало, і, хоч як важко доводилося працювати у пристосованому для навчання приміщенні, учні переймали від своїх вчителів прадавнє гуцульське народне мистецтво. Причому, Василь Шкрібляк навчав різьби, інкрустації та випалювання, а Василь Девдюк — інкрустації та оздоблювання металом. Згодом, в 1911 році, до школи прийшов старійшина гуцульського народного мистецтва Марко Мегединюк (1842-1912), який став навчати інкрустації бісером. Коштовні речі, виготовлені руками учнів (касетки, пудрениці, барильця, тарілки, свічки, вази, ліхтарі, а також сідла, меблі, топірці і т. п.), виставлялися на міжнародних виставках у Празі, Відні, Парижі тощо.

Справжнім святом для всієї Вижницької школи різьби та металевої орнаментики була участь у хліборобській виставці 1808 року в Чернівцях, на якій роботи учнів було нагороджено золотою медаллю.

З роками школа зміцніла як матеріально, так і духовно. Дотримуючись строго традицій народної творчості, учні під керівництвом віртуозних майстрів творили чудеса. Гордістю школи була гуцульська кімната, оздоблена різьбою Василя Шкрібляка. В куті приваблювала розкішна кахельна піч з розписами косівського гончара Олекси Бахметюка.

Під час Першої світової війни школа була евакуйована, а коли повернулася, застала нових колонізаторів — румунів. Окупанти підпорядкували школу Міністерству торгівлі і промисловості, перейменували її в школу мистецтв і ремесл. В 1921 році школою заопікувалося Міністерство освіти і культури, а в 1931 році її реорганізували в індустріальну чоловічу гімназію зі столярним та скульптурним відділеннями. Програма формувалася з позицій румунізації населення. Та закріплені традиції гуцульської різьби виявилися міцними. Виховані на народних традиціях майстри-патріоти не піддавалися ні лестошам, ані погрозам румунізаторів і продовжували славу своїх вчителів.

Вижниця завше приваблювала всіх розкішним карпатським довкіллям, природною красою і леготом лісів всіх, хто шукав тут озонового оздоровлення, а то й просто розваг. А коли сюди прокладено з Чернівців залізницю, відвідини цих місць почастишали. Особливо багатолюдно стало тут відтоді, відколи стали працювати Школа різьби та металевої орнаментики і Українська гімназія.

Часто приїжджав сюди відомий український художник і письменник, драматург і публіцист, етнограф і громадський діяч Корнило Устиянович (1839-1905), син українського письменника Миколи Устияновича (1811-1885). Приїжджав він сюди як додому, бо ж тут жила його сестра Марія Устиянович-Бобикевич (1859-1940), тут він знаходив супокій і творче натхнення. Відомо, що у Вижниці він написав два пейзажі, а також картини «Адам і Сва», «Козак на палі» тощо. Деякі дослідники доводять, що Корнило Устиянович помер у Вижниці, та це не так — Корнило Устиянович помер у селі Довге Львівської області. Добре, що хоч в останніх виданнях довідкової літератури помилку цю виправлено.

Слід звернути увагу й на те, що деякі вижничани вважають ще й досі, нібито відомий польський художник Юліуш Коссак (1824-1899) народився у Вижниці. Але як їм інакше думати, коли навіть у найновішому енциклопедичному довіднику «Митці України» (Київ, 1922, стор. 321) чорним по білому значиться, що «Коссак Юліуш (15.XII1824, Вижниця, тепер Чернівецької обл.)». Зрозуміло, що це глибока помилка, адже Юліуш Коссак народився в місті Вісьніце Краківського воєводства. Очевидно, що хтось, не дуже компетентний в питаннях полоністики, прочитав слово Вісьніце, як Вижниця, оприлюднив свій здогад, увівши в оману навіть таку досконалу установу, як Видавництво Української Енциклопедії імені Миколи Бажана.

Автор цієї розвідки звернув увагу на згадану помилку вже давненько. У 1994 році він сказав про це широкому загалу у своїй статті «Подвійний ювілей великого майстра», яка побачила світ у газеті «Молодий буковинець» за 18-24 грудня 1994 р. Після тієї публікації багато читачів газети при зустрічах і по телефону запитували, звідки в нас такі відомості, а вчитель з Карапчева Ярослав Кузик ніяк не йняв віри, поки не переконався, заглянувши до «Великої Польської Енциклопедії».

Вижниця вже здавна стала осередком культурно-патріотичного життя на Буковині. Цьому сприяло ще й те, що в 1910 році тут було відкрито українську гімназію, в якій стала навчатися молодь не лише з Буковини, але й з Галичини, а ще й те, що викладацький склад гімназії проводив велику громадсько-виховну роботу. З'явилися культурно-спортивні товариства «Січ» і «Сокіл», закипіла культурно-освітня діяльність в Народному Домі. Там на всю потужність стали працювати хорівий, музичний та драматичний колективи. Належне місце в репертуарі зайняла народна творчість, яку стали запопадливо вивчати. При Народному Домі була непогана бібліотека, де кожен міг дістати цікаву книжку.

Сподівання про залізничне сполучення Вижниці з Коломиєю, а далі зі Львовом не збулося. Австрійська влада встигла побудувати через Черемош міст і протягнути колію до Кутів. Всі ці замисли перекреслила війна. А по війні по Черемошу між Польщею і Румунією установився кордон, а тому будівництво залізниці далі не продовжили.

У час війни Вижниця була дуже зруйнована. Осип Маковей (1867-1925) описав ті руїни у своєму оповіданні «Мертве місто».

У 1918 році у Вижниці стояв полк Українських Січових Стрільців на чолі з полковником, австрійським архікнязем Вільгельмом Габсбургом (1896-1948), який, до речі, був хорошим українським поетом, відомим під ім'ям Василя Вишиваного. У канцелярії Грицька Коссака (1882-1931) працював тоді відомий український письменник Юрій Шкрумеляк (1845-1965).

Після Першої світової війни Вижницю відбудували, все пішло нібито в нормальне русло, та на заваді розвитку тут української культури стали румунські окупанти, метою яких була поголовна румунізація. В таких умовах українським культурно-громадським діячам були непереливки. Їх переслідували на кожному кроці. Випускникам Вижницької гімназії та інших навчальних закладів не давали роботи, тому вони навчали дітей приватним способом. Вони і були тоді основними збирачами фольклору, поповнювали ряди аматорів сцени, шукали можливостей для прилюдних виступів, в репертуарі яких переважала народна творчість. Дуже часто доводилось давати сигуранці викупи, щоб лиш робота над збереженням національної ідентичності не залишалася поза увагою. Таким способом вдавалось зберегти діяльність Вижницького Народного Дому імені Юрія Федьковича.

Багато років тоді, між двома війнами, працював у цьому Народному Домі імені Юрія Федьковича композитор і диригент, педагог і популяризатор української народної та класичної музики, що був родом з Білгород-Дністровщини, — Сергій Яременко (1912-?). Був він на фронті Другої світової війни, потрапив у полон, втік звідти, перебував у Німеччині, а після війни поселився в Канаді, де розвинув композиторську діяльність. Він — автор багатьох музичних творів, зокрема таких, як «Вечірня година», «Колискова», «Золоті терни» та ін.

Помітну роль у збереженні національної самобутності українців у роки румунської окупації відіграла Клавдія Бобикевич-Сора (1896-1917). Внучка Миколи Устияновича, вона з честю виконувала заповіді свого поважного дідуся і була вірна своєму народові понад усе. На основі народної творчості написала кілька дитячих оповідань, есе, друкувалася в літературних альманахах Чернівців і Коломиї.

На сторожі рідної мови і народної культури стояв тоді вижницький адвокат і журналіст Петро Криштофович (1914-1983). Захищаючи своїх краян від окупантської напасті, він проводив велику громадсько-виховну роботу, викриваючи румунізаторське свавілля в тодішніх буковинських часописах «Час», «Самостійність», «Самостійна думка», а коли на Буковину прийшла Червона армія, виїхав за кордон. Митарства його нелегкого життя закінчилися в далекій Австралії.

У Вижниці народилася Анастасія Микитчук (1889-1977) — педагог, громадсько-політична діячка, відома, як співробітниця видавництва «Української Загальної Енциклопедії», яка вийшла в 30-ті роки в Коломиї. У дні війни А. Микитчук брала активну участь в боротьбі з фашистськими загарбниками, а після війни виїхала за кордон.

Виховна робота вижницьких культурно-патріотичних закладів і товариств початку ХХ століття дала чудові наслідки. Коли в 1914 році пролунав клич добровільного зголошення до лав Українських Січових Стрільців, багато студентів Вижницької гімназії, не вагаючись, зробили це. Коли берегометський парламентарій Микола Василько (1868-1924) прозваний у народі «Королем Гуцулом», оголосив про формування Гуцульського куреня, патріотично настроєні легіні послухали його і, нарешті, коли в 1941 році організувався Буковинський курінь, багато вижничан стали в його ряди і спільно пішли на Київ. А коли залунала пісня:

*Хто живий, гей вставай,
гей вставай!
Визволяти,
Визволяти рідний край!..*

вижницькі гуцули поповнили ряди Української Повстанської Армії.

У 1940 році, після того, як на Буковину прийшла радянська влада, зрумунізована індустріальна гімназія була реорганізована в Державне художньо-промислове училище з українською мовою навчання. Та почалася війна, Буковину знову окупували румуни і прославилися тим, що вивезли до Кимполунгу все обладнання, придбані на зібрані громадські кошти столярні, токарні і ткацькі верстати і навіть дорогоцінну гуцульську кімнату. В 1944 році, коли румунські окупанти з Буковини втекли, в голих стінах Вижницької школи різьби та металевої орнаментики відновило свою роботу Державне художньо-промислове училище. Зазначимо, що весь навчальний процес побудований був на народній основі. Викладачі — знані майстри Микола Гайдук, Олекса Кордяк, Микола Гулей, Олена Щур (відома тепер під прізвиськом Гасюк), Микола Ключан та інші прищеплювали своїм вихованцям любов до рідного слова, пісні, до оволодіння майстерністю в галузі декоративно-прикладного мистецтва. В ті роки радянська влада на західноукраїнських землях від русифікаторських тенденцій ще утримувалася. Незабаром Державне художньо-промислове училище перейменували на Вижницьке училище прикладного мистецтва, а в останні роки — на коледж.

У роки державної незалежності студенти Вижницького коледжу прикладного мистецтва, крім фахових дисциплін, вивчають ще й педагогіку та інші вузівські предмети, щоб мати право викладання в середніх школах країни.

Студенти коледжу беруть активну участь у громадському житті міста і всієї області, зокрема в аматорському мистецтві. Особливо прославився в цьому плані народний аматорський танцювальний колектив «Смеречина» Вижницького будинку народної творчості і дозвілля. Заснований колишнім директором районного будинку культури віртуозним культурмійцем Галиною Левіною, колектив «Смеречини» вже з перших днів свого існування заявив про себе всій Україні, а далі — й усьому світові. Вже те, що першим художнім керівником ансамблю був студент училища Василь Зінкевич, нині прославлений співак, народний артист України, говорить саме за себе. Коли

В. Зінкевич виїхав до Луцька, залишив замість себе випускника училища Валерія Васькова, який не лише не занехав роботу ансамблю, але й підніс її на вищий рівень. Постійне місце в репертуарі колективу займають народні традиційні танці: «Аркан», «Черемшина», «Гуцулка», «Чабани», «Коса», «Буковинський козак», «Весільний танок» та ін. Дуже цікаво поставлені в «Смеречині» вокально-хореографічні композиції: «Буковинська мозаїка», «Карпатська смеречина», «Мелодії гір», «Маланка», «Свято лісорубів» та ін. Поставлені виключно на народній основі, вони здобули світову славу. Ансамбль побував на фестивалях фольклору в Бельгії, Польщі, Румунії, Словаччині, Чехії, Хорватії, Франції тощо. І звідусіль привозив найкращі нагороди, а в 1985 році одержав Європейську премію Гамбургського фонду заохочування фольклору.

Естафету Валерія Васькова підхопила танцюристка ансамблю Валентина Якубуца, яка гідно продовжує фольклорні традиції прославленого народного аматорського ансамблю танцю «Смеречина».

З Вижницького районного будинку народної творчості і дозвілля виїшов у світ широкий вокально-інструментальний ансамбль «Смерічка», який свій творчий дебют розпочав піснями свого талановитого керівника, нині заслуженого артиста України, композитора Левка Дутківського, написаними за народними мотивами. Та чи не найбільшу славу здобув цей ансамбль виконанням пісень легендарного Володимира Івасюка (1949-1979), зокрема пісні «Червона рута», що облетіла весь світ.

Після багатьох вдалих виступів вокально-інструментальний ансамбль «Смерічка» в повному своєму складі, wraz з керівником Левком Дутківським був переведений до обласної філармонії.

У вокально-інструментальному ансамблі «Смерічка» розвинувся талант відомого українського співака, народного артиста України, лауреата Шевченківської премії Назарія Яремчука (1951-1995). За своє коротке життя він встиг зачарувати виконанням українських народних пісень любителів вокального співу всіх континентів світу.

На добре слово заслуговує режисер народного аматорського театру Вижницького будинку народної творчості і дозвілля Михайло Ковалюк. Використовуючи записи народних пісень, він збагачує постановку класичних п'єс, після чого вони стають багатшими, освіженими, цікавішими. Про це свідчать поставлені ним комедії Юрія Федьковича «Запечатаний двірник» і особливо «Як козам роги виправляють». Пересипані народними піснями п'єси стають ближчими до нашого сьогодення і набирають особливого народного колориту.

Зрозуміло, що в часи тоталітарного режиму багато гуцульських національно-патріотичних родин було вивезено до Сибіру, багато засуджено на каторжні роботи в гулагівських катівнях. Люди, що залишилися на волі, перемовлялися тихцем, заборонені книги читали з-під поли, а пісні співали за зачиненими дверима. Непрошені гості з північного сходу думали, що поставили всіх на коліна, але то так не було. Слава Української Повстансь-

кої Армії жила в серцях людей, тому й не дивно, що, коли повіяв вітер свободи, вижничани в 1990 році першими серед районів області підняли синьо-жовтий прапор, створили в себе районний осередок Всеукраїнського товариства української мови «Просвіта» ім. Тараса Шевченка.

Очолив цей осередок місцевий педагог, краєзнавець і фольклорист Михайло Іванюк. З позицій народного вчителя він став переконливо роз'яснювати людям важливість самостійності і незалежності Української держави, виступати на багатьох наукових конференціях про боротьбу гуцулів з окупантами, про красу рідного слова і невмирущість народної творчості, яку полюбив понад усе.

Невтомний дослідник рідного краю М. Іванюк вже кілька років наполегливо працює над своєрідною енциклопедією «Літературно-мистецька Вижниччина», яка побачила світ окремими книжечками в 1992, 1995 та 1998 роках. Автор показав, хто проживає нині, хто жив колись і бував у цьому чудовому куточку української землі. У 2001 році, додавши свіжі матеріали, він видав всі три книжки однією.

Гуцул з діда-прадіда Михайло Іванюк народився 2 липня 1929 року в селі Спас Коломийського району Івано-Франківської області. Від 1950 року став працювати в селі Підзахаричі (тоді ще Вижницького району), а від 1956 року був переведений на посаду заступника директора Долішньошепітської неповно-середньої школи. Одночасно став навчатися на філологічному факультеті Чернівецького державного університету. У 1957 році одержав диплом вчителя української мови і літератури, а вже в 1959 році був переведений на посаду інспектора Вижницького районного відділу народної освіти. Не з медом йому було на тій посаді. Потрібно було бувати в усіх школах району, за відсутності транспорту доводилось добиратися чим попало, переважно пішки. Та він не нарікав, бо вважав роботу почесною, чейже тими стежками й дорогами ходив у 1869 та 1872 роках тодішній інспектор шкіл народних Вижницького повіту Юрій Федькович. Бував пан М. Іванюк у кожному селі, ретельно стежив за тим, як викладається в школах українська мова і література, збирав народну творчість і заохочував вчителів займатися тим же. Був вимогливим, і тому в кожній школі до уроків готувалися якнайкраще. Тож і не дивно, що успішність учнів покращилася, а збір народної творчості був на належному рівні.

Фольклористиці М. Іванюк був вірний повсякчас, а тому нині в його народознавчому архіві нараховується 1100 пісень, 5000 прислів'їв і приказок, 8000 анекдотів, понад 100 народних ігор, 200 легенд і переказів. Він завжди знаходив час бувати на обласних і республіканських конференціях збирачів фольклору, де знайомився з багатьма українськими фольклористами, зокрема з вченим музикологом, багаторічним диригентом народного хору «Гомін», лауреатом Шевченківської премії Леопольдом Яценком, доктором філологічних наук Михайлом Пазяком (1928-1999), київським науковцем, кандидатом філологічних наук Михайлом Гуцем, кандидатом історичних наук Григорієм Дем'яном, який довгі роки працював вчителем у селі Веренчанка Заставнівського району, а з автором цих рядків увійшов у дружні стосунки як однодумець-фольклорист.

Такі знайомства сприяли публікуванню записів М. Іванюка в багатьох фольклористичних збірниках, як-от: «Буковинські народні пісні» (Київ, 1963), «Народ про Довбуша» (Київ, 1965), «Легенди Карпат» (Ужгород, 1968), «Пісні Карпат» (Ужгород, 1972), «Калинова сопілка» (Київ, 1989), «Прислів'я і приказки» (Київ, 1991), «Змієві вали» (Київ, 1992), «Писана керниця» (Львів, 1994) та інші. Фольклорні записи М. Іванюка друкувалися в журналах «Жовтень» (№8, 1994), «Народна творчість та етнографія» (№2, 1984), «Приусадебное хозяйство» (№3, 1985), «Народна творчість та етнографія» (№5, 1985), «Україна» (№22, 1986), «Беркут» (№3, 1994), а також в багатьох газетах, зокрема «Молодий буковинець», «Час», «Запорізька Січ» (Запоріжжя), «Агро» (Коломия), «Червоний стяг» (Сміла Черкаської області), «Прапор перемоги» (Заставна), «Гуцульський край» та «Криця» (Косів), «Карпати» (Путила), «Верховинська ватра» та «Вижницькі обрії» (Вижниця) тощо.

У роки незалежності М. Іванюк налагодив видання своїх фольклорних записів та наукових досліджень окремими виданнями, зокрема: «Народні перекази рідного краю» (Вижниця, 1993), «Народні ігри та іграшки» (Вижниця, 1994), «Світські колядки» (Вижниця, 1994), «Весільні пісні» (Вижниця, 1998), «Повстанські пісні» (Вижниця, 1999)...

Є в М. Іванюка книжечка віршів «Невільнича поезія» (Вижниця, 1995), де йдеться про відчайдушні бої Української Повстанської Армії з фашистськими та більшовицькими окупантами. Цінність Іванюкової поезії в тому, що він був очевидцем тих героїчно-трагічних подій і написав про них з болем у серці. Його дослідження «Вижницький хор «Просвіта» (Вижниця, 1998) написане одним подихом. Він бо, М. Іванюк, організував цей хор, ще й до сьогодні є його активним учасником.

Важливо зауважити, що «Невільнича поезія» і «Повстанські пісні» побачили світ за фінансування автора та його сестри Марії.

Зanedужавши в 1993 році, Михайло Іванюк передав керівництво районним осередком Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка молодому однодумцеві Іллі Стринадку. Керівництво передав, але на лаврах не спочив — залишився почесним головою товариства та й, крім цього, бере активну участь в інших громадських осередках, до появи яких доклав немало зусиль. Він є членом товариства «Зелений світ Буковини», Коша буковинського козацтва, Спілки українських офіцерів, Буковинського культурно-освітнього товариства імені митрополита Євгена Гакмана, Всеукраїнського братства імені Андрія Первозванного тощо.

У день сімдесятиріччя Михайла Іванюка, 2 липня 1999 року, вчительське товариство Вижницького району влаштувало на його честь справжню наукову конференцію. Програму вів сам начальник відділу народної освіти Вижницької районної державної адміністрації Дмитро Никифоряк.

Розпочалося все піснями часів визвольних змагань Української Повстанської Армії у виконанні хору ветеранів «Сурма». Школярики піднесли ювіляру квіти і пишній коровай. При цьому кожний з них продекламував вірша зі збірки ювіляра «Невільнича поезія».

Колишній директор Виженської неповно-середньої школи Михайло Тумак виголосив доповідь «Педагогічна діяльність Михайла Іванюка». Працюючи довгі роки з ювіляром, він мав можливість добре вивчити його дидактичні уподобання, які стали прикладом для інших.

Інспектор відділу народної освіти Володимир Парасюк у доповіді «Михайло Іванюк — інспектор шкіл» вказав на його серйозний підхід до викладання в школах району предмету «Українська мова та література», що стало можливим лише завдяки вимогливості тодішнього інспектора Михайла Іванюка, за що він у часи тоталітарного режиму і постраждав.

«Краєзнавство Михайла Іванюка» — доповідь ведучого конференції пана Д. Никифоряка, який на достовірних прикладах показав, як ювіляр у своїй педагогічній діяльності, використовуючи народну творчість, прищеплював учням любов до рідної землі, культури і української мови.

Доповідь вчителя із Карапчева Ярослава Кузика «Літературно-мистецька енциклопедія Михайла Іванюка» стала розкриттям невтомної діяльності ювіляра над науковою працею «Літературно-мистецька Вижниччина», яка є дорожочинним довідковим матеріалом у вивченні культури рідного краю. Доповідач розглянув також виховний потенціал краєзнавчих та публіцистичних матеріалів ювіляра у пресі.

Цікаві дані про особливості роботи Михайла Іванюка над вихованням підростаючого покоління виголосив у своїй доповіді «Педагогічна діяльність Михайла Іванюка як приклад для наслідування для майбутніх вчителів» виголосив вчитель Петро Лосяк.

Досить кваліфіковано проаналізував поетичний доробок ювіляра вчитель з Мигового Микола Пігуляк в доповіді «Невільничча поезія» Михайла Іванюка», вказавши при цьому й на інші ще не опубліковані його твори.

Привітати іменинника прибула директор школи села Підзахаричі (тепер Путильського району) Фрозина Том'як. Зібравши цікаві дані про його фольклористичну діяльність в тому селі, коли він там вчителював, пані Фрозина виголосила повідомлення «Фольклорні записи Михайла Іванюка в селі Підзахаричах та використання їх на уроках».

Спостерігаючи діяльність ювіляра протягом багатьох років, вчителька Наталія Черкач у доповіді «Багатогранність творчого захоплення Михайла Іванюка» ніби підсумувала почуте на конференції, але досить цікаво і красномовно. Згадавши його освітні стежки, ренесанс просвітянської діяльності, літературні спроби, успіхи на фольклористичному полі, дослідницьку творчість, Н. Черкач назвала життя М. Іванюка суцільними енциклопедичними пориваннями.

Про «Фольклористичну діяльність Михайла Іванюка» говорив і автор цієї розвідки. Наголосивши на тому, що творчості ювіляра властиві не лише збирацькі та дослідницькі зацікавлення (він бо не лише видавець та культурно-просвітній діяч), але й хороший консультант на фольклористичному полі. Згадаймо, що він незмінний консультант фольклористичних експедицій, які так часто відвідують Вижниччину...

Щиро вітав побратима голова Вишницького районного осередку Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка Ілля Стринадко, дякував за активну роботу як почесного голови товариства.

Вітав ювіляра також редактор часопису «Освітнянський вісник» Косівського районного відділу народної освіти та член Гуцульської освітянської ради Івано-Франківської області Никонор Крот. Не залишалися осторонь і працівники культури Вишниччини, які прийшли привітати побратима на чолі з начальником районного відділу культури Миколою Мойсеєм та з кінооператором Вишницького районного будинку культури і дозвілля Володимиром Колісниченком, завдяки якому вся урочиста імпреза була знята на кіноплівку.

Наукова конференція, присвячена творчості і громадській діяльності Михайла Іванюка, стала помітною подією в культурному житті не лише Вишниччини, але й всієї Чернівецьчини.

Як бачимо з наведеного вище прикладу, після Другої світової війни спрямовуючу роль в культурному житті району відіграють вчителі загальноосвітніх шкіл. Але й, крім вчителів, тут зосередилися гарні інтелектуальні сили. Після 28 років, проведених в гулагівських катівнях, у місті поселився колишній в'язень, український письменник Іван Гришин-Гришук, який, зрозуміло, зацікавився гуцульською народною творчістю. Тому й не дивно, що вишничани беруть таку активну участь у Міжнародному фестивалі гуцульського фольклору. Започаткували цей цікавий і колоритний фестиваль івано-франківські гуцули в 1991 році у Верховині, а в 1992 році естафету проведення цього фестивалю підхопили вишничани. Зазначимо, що вишничанам посприятала чудова тепла вереснева погода. У фестивальных заходах взяли участь численні гості з Чернівців, Львова, Івано-Франківської, Закарпатської областей, Путильського району Чернівецької області і навіть з області Донецької. Прибув на фестиваль і хор села Корнуцел, що в Банаті (Румунія), під керівництвом письменника Івана Шмуляка, що надало фестивалю особливого колориту. В наступні роки вишницькі гуцули виступали на таких же фестивалях: в 1993 році в Рахові Закарпатської, в 1994 — у Верховині Івано-Франківської, в 1995 — в Путилі Чернівецької, в 1996 — в Яремчі Івано-Франківської, в 1997 — в Рахові Закарпатської, в 1998 в Косові, в 1999 у Надвірній та в 2000 — у Коломиї Івано-Франківської областей.

Нині вишничанам під силу і проведення наукових заходів. На науково-практичній конференції «Гуцули буковинського краю: реалії, проблеми, перспективи розвитку», яка відбулася 13-14 січня 1994 року у Вишниці, розглянуто і доповіді з питань фольклору, зокрема: «Фольклористика Буковинської Гуцульщини в ХХ столітті» (виголошена автором цієї розвідки), «Гуцульський фольклор в діяльності закладів культури» (зав. відділом культури Вишницького району І. Дренчук), «Народні ігри та іграшки Гуцульщини» (голова Вишницького районного осередку Всеукраїнського Товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка М. Іванюк), «Фольклорні традиції села

Виженка» (завідувачий сільським будинком народної творчості і дозвілля Т. Дебрин), «Розвиток і збереження традиційних гуцульських ремесел і деревообробного промислу» (головний інженер Вижницького деревообробного комбінату М. Бернюга), «Походження етноніма «гуцул» та топоніма «Гуцульщина» (кандидат філологічних наук Чернівецького університету К. Герман), «Вивчення писанкарства в школі, як основний елемент відображення національної школи» (вчителька української мови та літератури Яблунської школи Путильського району Г.Вережак), «Сучасний стан побутування фольклору на Гуцульщині і завдання фольклористів» (вчитель с. Довгопілля Путильського району), «Хто ми і чіі ми діти» (вчитель Сергіївської школи Путильського району М. Тимчук), «ОУН-УПА на Буковинській Гуцульщині» (письменник І.Гришин-Грищук) та інші.

На подібній конференції на тему: «Буковина — невід'ємна частина України» розглянуто доповіді з фольклористики: «Бережимо криницю чистоти» (художній керівник Міліївського будинку народної творчості і дозвілля М. Зевар-Вовк), «Мирон Штолюк — народний месник» (вчителька м. Вижниця Н. Черкач), «Лук'ян Кобилиця і його наступники в боротьбі за права рідного народу» (фольклорист, почесний голова товариства «Просвіта» М. Іванюк), «Видатні постаті села Карапчів» (вчитель Я. Кузик), «Співанки-хроніки як краєзнавче джерело» (робітник М. Софійчук), «Фольклористика Хотинщини» (автор цієї розвідки) та інші.

Сучасна Вижниччина в порівнянні з іншими районами області веде перед не лише в галузі декоративно-прикладного, образотворчого і ужиткового мистецтва, але й в духовному вихованні людей. Використовуючи у своїй творчості місцеву народну творчість (фольклор і етнографію) вижничани виховали цілу плеяду народних умільців, серед них майстра рельєфної різьби, члена Спілки художників України Григорія Ходаківського, різьбярів Костя Товариницького, Володимира Ворончака, Юрія Паучека та інших, які творять на основі гуцульського декоративно-прикладного і ужиткового мистецтва. У Вижниці проживає глибокий знавець гуцульського народного мистецтва, заслужений майстер народної творчості України Олена Гасюк. Свої твори вона зосередила в приватному музеї, що по вул. Берегометській, 22.

У Вижниці проживав і працював віртуозний скрипаль, лауреат Першого республіканського конкурсу «Українські троїсті музики» (1970) Дмитро Микитюк (1913-1988), який народився в селі Мілієве. Щедро використовуючи народну творчість, в Будинку народної творчості і дозвілля керує народним аматорським духовим оркестром вчитель музичної школи Олександр Бродовинський, а народною аматорською кіностудією «Черемош» успішно керує, створюючи чудові кінострічки, талановитий оператор Володимир Колісниченко.

Під вижницьким підсонням набирає сил до високого злету в науку кандидат філологічних наук, доцент Чернівецького університету імені Юрія Федьковича, заслужений працівник освіти, письменник Віктор Косяченко. Тут проживає і перша солістка вокально-інструментального ансамблю «Смерічка» Лідія Шевченко, солістка Мирослава Єжеленко та інші.

Одним словом, у Вижниці зосередилися досить сильні, в інтелектуальному відношенні, творчі сили, які можуть підняти будь-які науково-творчі питання, в тому числі і питання фольклористики.

Якщо Вижниця є воротами в Карпати, то Виженка зі своїми оздоровчими комплексами, зокрема будинком відпочинку «Зелені пагорби», протитуберкульозним санаторієм і, зрозуміло, чистим озоновим гірським смерековим повітрям, вважається легенями регіону. Та найбільше відома Виженка як осередок народних промислів. Тут бо проживала вишивальниця, майстер народної творчості Параска Клим (), твори якої прикрашають музеї Києва, Кразназничий та Художній музеї Чернівців, Коломийський музей «Гуцульщина» Івано-Франківської області. Вишивки її — це глибина мудрості народної, в яку вона поринула з самого дитинства. Свою роботу вона поєднувала з піснями-коломийками, які охоче передавала збирачам народної творчості.

У Виженці побачив світ, проживав і творив майстер художньої різьби і писанкарства, знавець гуцульського народного мистецтва, збирач перлин народних Михайло Фірчук. Свій винахід зміцнення писанок запатентував у Москві і ним тепер користуються всі музеї, де зберігаються наші писанки. Михайло Фірчук зібрав великі колекції не лише писанок, але й одягу, натуральних орнаментів гуцульських вишивок, мріяв про відкриття музею, але трагічний випадок призвів його до смерті. Митець впав з кладки, зламав хребет, лікувався, але вижити не судилося.

У Виженці проживає майстер народної творчості України Марія Клим, яка бере активну участь чи не в усіх виставках і фестивалях народної творчості. Там вона ділиться з усіма секретами своєї майстерності, охоче виконує виженські народні коломийки.

Ветеран культурно-освітньої роботи, майстер народної творчості, фольклористка Марія Гудима вже давно заслуговує носити звання «Заслужений майстер народної творчості». Вона ж бо бере активну участь у всіх виставках майстрів-аматорів, послугами її постійно користується будинок відпочинку «Зелені пагорби». На запрошення українців Румунії вона їхала до Банату, де в місті Лугож проводила з місцевими українками заняття з питань художньої вишивки.

Ентузіастом збирання фольклору у Виженці є пенсіонер Тарас Дебрин. Працюючи довгий час директором Виженського будинку народної творчості і дозвілля, він організував квартет дрімбарів, фольклорний колектив, а після виходу на пенсію став диригентом хору Вижницького районного осередку Всеукраїнського товариства «Промітль».

У Виженці народився педагог, публіцист і громадсько-політичний діяч Філарет Лукіянович, який виховався на красі гуцульської творчості. З 50-х років минулого ХХ століття був адміністратором видавництва «Зелена Буковина» в діаспорі, кореспондентом часописів «Америка», «Свобода», «Український голос» тощо. Після відвідання Виженки, в 1971 році видав у Філадельфії цікаву книгу «Враження з Буковини»...

Від берегометського Стіжка до Томнатика і Чимирної

Містечко Берегомет розташоване біля гори Стіжок, яка своєю величністю прикрашає довкілля, а берегометчанам дає теми для прославлення опришківського руху. Тут можна почути легенду про те, що в лісових нетрях гори, зокрема в печерах, Довбуш заховав частину своїх скарбів. Те, що Довбуш у Берегометі був, сумніву немає, діяли ж бо тут в час війни і після загони Української Повстанської Армії (ще є живі свідки), то в часи Довбуша опришки тут розгулювали досить вільно. До печер Довбуша на Стіжку вчителі водять школярів, чим закріплюють патріотично-виховні розповіді на уроках народознавства.

У Берегометі проживає ветеран визвольних змагань і довголітній в'язень ГУЛАГу Юрко Ференчук. Батько його, Дмитро Ференчук, був сотником Української Галицької Армії. В 1918 році в боях за Львів був тяжко поранений. У місті Винники, що під самим Львовом, його вилікувала молода дівчина Марія Скавронська, вони полубили одне одного, побралися, стали господарювати, і там, у Винниках, 14 червня 1923 року народився в них син Юрко. Молоде подружжя почувалося щасливим. Та польські окупанти, що з волі Версальських мирних угод (1919) стали володарями Галичини, зруйнували їхнє щастя. Переслідуваний санаційною польською владою молодий господар Дмитро Ференчук вимушений був покинути Винники. Продавши все, що можна було, він забрав дружину й маленького сина і подався на рідну Буковину. Вночі потаємно перебрали через Черемош і поселилися в гірському селі Межиброди, що недалеко від Підзахаричів. А коли купили собі румунське громадянство, поселилися в селі Лукавці над Серетом. Малий Юрко виростав під опікою батька й матері. Вчився в школі румунській, але вдома, під впливом батьків, одержав непогане національно-патріотичне виховання. Читав чернівецький дитячий журнал «Українська ластівка», львівські — «Дзвіночок» і «Світ дитини», отож і не дивно, що в час війни став членом Організації Українських Націоналістів, а далі пішов у гори, в загони Української Повстанської Армії. Потрапивши до рук КДБ, був засуджений на 25 років каторжних робіт. Був учасником повстання в Кангірі. І всюди супроводжувала його любов до рідної України, яка зобов'язувала не втрачати жодної хвилини — вчитися самотужки. А ще мав схильність до живопису, тож малював і після реабілітації повернувся додому художником. Поселився в Берегометі, де влаштувався працювати на лісокомбінаті і поринув у культурно-громадську діяльність. Збирав фольклор, твори народного мистецтва і багато малював. В 1967 році закінчив заочну Московський народний університет мистецтв, факультет живопису і графіки. І хоч цей навчальний заклад своїм випускникам дипломів не видає, та все-таки потрібні художникам-самоучкам знання дає. Юрій Ференчук бере активну участь у виставках, наполегливо збирає народну творчість. Підготував до друку «Альбом орнаментів буковинських писанок». Недавно видав книгу спогадів «Буковинські Карпати у вогні повстання» (Чернівці, 2001).

В урочищі Сухий, що біля Берегомета, проживає художник-аматор, збирач народних перлин і поет Василь Граб. Народився він у Берегометі 3 серп-

ня 1940 року. Рятуючись від війни, його батьки поселилися в гірських пралісах. Там малий Василько на лоні незайманої природи і виростав. Він і тепер, після того, що пройшов навчання в школі, відбув військову службу, все тягнеться до лісу. Багато років працював завідуючим клубом Долішньо-Шепітського лісокомбінату, в Лопушній та на Берегометському лісокомбінаті. Малює рідні, такі дорогі його серцю лісові пейзажі. Малювати почав ще в дитинстві. В час військової служби зустрівся зі справжнім художником, який ввів його у світ живопису. Показав, з чого починати, на що звернути увагу при вирішенні композиції, як користуватися фарбами тощо. Багато почерпнув він від чернівецьких художників М. Смоліна, М. Бондаренка та М. Вилкова, які приїздили в гори на етюди. Багато вичитав з літератури. Немало дала йому багаторазова участь в численних семінарах самодіяльних художників, які проводив центр народної творчості. Не диво, що він став постійним учасником чи не кожної виставки. Останніми роками займається фольклором. Їздить, записує все, що почує від людей, і це його надихнуло до написання власних непоганих віршів... У 1974 році автор цієї розвідки записав від літнього подружжя Василя та Ірини Боднарюків у Берегометі багато пісень, коломийок і берегометське традиційне весілля. Нині фольклором займається їхня внучка Стефанія Яфімова, яка до того ж виявила хист художника-аматора.

Берегомет розлігла над Серетом, який впливає біля перевалу Садів, що в хребті Довгий Грунь, далі протікає попід хребтом Чимирна, посеред гір Долішнього Шепота, через Лопушну. Коли з Берегомета підемо проти течії, знайдемо в невеличке село Лекечі, а далі — в Лопушну. Коли запитаємо старенького розважливого гуцула, чому річка називається Серетом, то почуємо відповідь, що тому, бо пливе серед гір. А чому тоді написано Сірет? Та тому, що так казали румуни, по-румунськи. Можливо, варто вірити мудрості народній...

В Лопушнянському будинку народної творчості і дозвілля працює акуратний, розумний і пунктуальний культурмієць Антон Коржанівський. Зрозуміло, що в нього робота поставлена на високий рівень. Та найбільше пишеться він своїм хоровим фольклорним гуртом, з яким виступає в сусідніх селах і присілках, їздить з концертами у віддалені лісосіки та на тваринницькі ферми. Часто виїжджає аж до Фалькова. Це чи не найдалше поселення Вижницьких Карпат. Щоб доїхати туди, треба від крайніх хат, не заїжджаючи в Долішній Шепіт, повернути наліво понад потоком, понад річкою Фальків до цього одноименого з річкою поселення. Не так давно це було величезне селище лісорубів, тепер на хутір схоже. Коли вивозили звідси товсті смереки, від Фалькова до Берегомета курсував вузькоколіїний потяг. Тепер добирайся пішки або чекай на випадковий попутний автотранспорт. Коли там людей було багато, лунали коломийки, тепер почуєш хіба що дзелення дзвіночків на шиях корів, що пасуться в густих заростях.

З Долішнього Шепота можна добратися до перевалу Шурден, а за перевалом вже Путильський район, де найперше село — Руська. А за Руською — державний кордон з Румунією, тому повернімося до Берегомета.

Берегомет — дізна громадсько-політичного діяча, графа Миколи Василя (1868-1924). Використовуючи свій авторитет в австрійському парламенті, граф М. Василько домігся прокладення до Берегомета залізниці, відкрит-

тя у Вижниці української гімназії. Піклувався він про українське шкільництво, захищав у парламенті гуцулів, а в час війни організував гуцульський курінь. Спираючись на одноіменну поему Юрія Федьковича, гуцули, коли мова заходила про М. Василька, називали його «Королем Гуцулом».

У Берегометі народився генерал-четар Української Галицької Армії Антін Кравс (1871-1945), який закінчив Віденську кадєтську школу, а з проголошенням Західно-Української Народної Республіки став у ряди Української Галицької Армії. Командував у 1918-1919 рр. на польсько-українському фронті Третім корпусом. Разом із загонами УПА перейшов на Закарпаття. З 1920 по 1924 рр. перебував у таборі військовополонених українців на території Чехословаччини в Ліберцях та Йозефові. З 1924 року працював у Відні, написав книгу «За українську справу», яка побачила світ у 1937 році.

Після Першої світової війни в Берегометі працював директором школи відомий на Буковині видавець «Дитячої бібліотеки» Лесь Киселиця (1884-1950). Тут, у Берегометі, заснував читальню, але незабаром перевівся до сусіднього села Луківці над Серетом, де вчителював і займався сільським господарством. Навчав місцевих селян, як проводити сівозміни, використовувати штучні добрива, займатися бджільництвом. Після виходу на пенсію переїхав до Чернівців, а господарство передав дочці Орисі (1912-1999), що була одружена з письменником Орестом Масикевичем (1910-1980). Подружжя Масикевичів перебувало в Луківцях з 1937 до 1940 року. Перед приходом до Буковини Червоної Армії емігрувало до Румунії. Орест Масикевич цікавився народною творчістю. В його архіві є і деякі записи.

У Луківцях минули дитячі роки дочки Лесь Киселиці заслуженої художниці України Одарки Киселиці (1910-1999), яка закінчила Празьку Академію Мистецтв і все своє життя присвятила мистецтву Буковини. Сестри Одарка та Орися (1912-1999) дожили до глибокої старості, померли майже одночасно в Чернівцях, а поховані біля свого батька Лесь Киселиці в Луківцях над Серетом.

Недалеко від Луківців, в селі Вовчинець народився відомий майстер кераміки Микола Костриба. Використовуючи традиційну вижницьку та вашковецьку кераміку, він створив свою школу буковинської кераміки. Нині, працюючи в молдовському місті Унгени, багато уваги приділяє відродженню молдовської кераміки. Мріє повернутися до Вижниці і в Коледжі прикладного мистецтва відкрити відділ кераміки.

До гуцульських сіл біля Берегомета належать також Велике і Мигове. В кожному з них діють фольклорно-етнографічні колективи. Активним збирачем фольклору в Мигове є колишній директор місцевого будинку народної творчості і дозвілля Микола Ткачук. Після виходу на пенсію пошукової роботи не припиняє. Та справжнім знавцем цієї справи є вчитель-словесник Микола Пігуляк, який до фольклору свого Мигового, як і всієї околиці взагалі, підходить з позицій наукових.

І все-таки терени від Берегомета до Томнатика вивчені ще недостатньо. Про це відомо всім, тому в погожу літню пору сюди вирушать місцеві збирачі і, надіємося, студенти-філологи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Всюди буйно квітне черемшина...

Від легендарної Анниної гори, до якої притулилося місто Вашківці, аж до чорногузівських пагорбів простягається Вижниччина, яка, проте, до Гуцулії не належить. Вже сам ландшафт, життєві умови спричинилися до вироблення там своєрідних звичаїв, говіркових особливостей, пісенності, духовного ареалу і т. п. Зрозуміло, що фольклор тут інший і навіть різноманітніший, аніж в горах. А ще відомо, що з часу проведення в 1866 році залізниці з Чернівців до Вижниці Вашківці стали містом із залізничною станцією, що посприяло перенесенню центру повіту зі Станівців, які опинилися збоку, до Вашківців. Перебування тривалий час довкола одного адміністративного центру, спілкування між людьми сприяло виробленню оригінального мікрокультурного осередку зі спільними говірковими особливостями, убранством, побутом, фольклором. Та хрущовські реформи в час тоталітарного режиму на це не зважили — Вашківецький район поділено між Вижницьким і Кіцманським. Тому й маємо нині на Вижниччині дві говіркові особливості, дві оригінальні народні культури.

Про гуцульську культуру ми вже говорили, тепер поговоримо про фольклор вашківецького підгір'я. Народний артист України лауреат національної премії імені Тараса Шевченка та літературно-мистецької премії імені Сидора Воробкевича головний диригент Заслуженого Буковинського ансамблю пісні і танцю України, а нині ще й професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Андрій Кушніренко в перші дні свого прибуття на Буковину, куди одержав направлення після закінчення Львівської консерваторії імені Миколи Лисенка, потрапив на велике свято Івана Купала у Вашківцях, де й записав багато пісень. З Вашківців поїхав до сусіднього села Волока, де народився український письменник Теодор Галіп (1873-1943), і там знайшов багато невідомих цікавих пісень. Автор цих рядків знайшов у Вашківцях також цілий пісенний скарб, до того ж записав вашківецьке весілля, в якому понад сто весільних пісень. Отож і не дивно, що у Вашківцях так добре розвинене аматорське мистецтво, діють два народні хоріві колективи, народний театр, а народний аматорський ансамбль «Черемшина» під керівництвом хореографа Ореста Сірецького став серйозним суперником Вижницького народного ансамблю «Смеречина». Використовуючи буковинську народну хореографію, ансамбль виробив таку хореографічну спритність, що об'їздив уже багато країн Європи.

У Вашківцях народився 13 січня 1929 року відомий український композитор лауреат літературно-мистецької премії імені Сидора Воробкева, заслужений працівник культури України Василь Михайлюк. Нелегкі були його дороги. Дванадцятирічним хлопчиком він топтав стежки Алтайського краю, що по той бік Уральських гір, а чотирнадцятирічним грав уже у військовому духовому оркестрі. В далеких мандрах чужинами розрадою і згадкою про рідну Буковину був йому батьків зошит із записами пісень, які він проніс через всю свою військову службу. Після війни повернувся до Вашківців

і став працювати в районному будинку культури. Вашківці були тоді центром району. Директор Ісаак Вайнруб, хоч був родом з Одеси, полюбив Буковину, особливо народну творчість цього краю, тому молодий Василь Михайлюк був для нього знахідкою. Спочатку доручив йому керувати духовим оркестром. Молодий духовик, хоч і керував оркестром вправно, та заглядав до батьківського зошита, а далі і сам став записувати вашківецькі пісні і дуже захопився хоровим співом. Керівництво району вчасно зауважило його святе захоплення і в 1954 році послало молодого музику до Львівської консерваторії імені Миколи Лисенка на курси. Цікаво зазначити, що в той час на тих же курсах навчався разом з В. Михайлюком завклубом із села Загайці Шумського району Тернопільської області згадуваний уже нами Андрій Кушніренко. Курси принесли обидвом велику користь. А. Кушніренко незабаром зарахували студентом консерваторії, а В. Михайлюк повернувся до рідних Вашківців і став керувати змішаним хором. Насамперед почав формувати оригінальний репертуар — вишукував невідомі досі буковинські народні пісні, а чого для осучаснення репертуару не вистачало, взявся komponувати сам. На його щастя, у Вашківцях працював тоді відомий український поет-пісняр Іван Кутень (1919-1984). Творча співпраця з Іваном Кутенем була досить урожайною. Незабаром хор Вашківецького районного будинку культури став виконувати нові пісні В. Михайлюка на слова І. Кутеня, зокрема «Вашківецькі коломийки», «Пісні лісорубів», «Стежечка». Останню підхопили майже всі аматорські колективи і навіть Заслужений Буковинський народний хор України. Хор Василя Михайлюка став відомим всій Україні, і незабаром йому було присвоєно високе звання «народний» аматорський. Зрозуміло, що і керівника не обійдено, йому присвоєно звання «Заслужений працівник культури». Та всевітнє визнання принесла В. Михайлюкові пісня «Черемшина» на слова Миколи Юрійчука. Цю пісню заспівали не лише в нас, а й в Америці, Канаді і навіть у Японії.

Багато пісень написав Василь Михайлюк. Найвідоміші серед них: «Подаруй мені Карпати», «Кроки», «Зашуміть мені, гори», «Аничка», «Не забудь», «Кладочка», «Рута» (сл. Володимира Григорака), «Верба» (сл. Леонара Курявенка, «Ранок», «Дід Омелько» (сл. Василя Морданя), «До керманича» (сл. Юрія Федьковича), «Цимбали» (сл. Федора Дороша), «Вечори в Карпатах» (сл. Самійла Слюсарчука) та багато інших.

Творча співдружба Василя Михайлюка з талановитим вашківецьким поетом Миколою Юрійчуком, який народився у Вашківцях 1 вересня 1937 року, благословилося появою кількох чудових пісень. Про пісню «Всюди буйно квітне черемшина» ми вже розповіли, а ще дуже вдалою піснею, яку заспівали всі, є «Смерічки» та інші. І було б їх набагато більше, та 30 листопада 1999 року поет Микола Юрійчук, ображений на цей світ, відійшов від нас назавжди. Через шукання правди був у постійній опалі, жив у старенькій хатині біля Черемошу і хто зна, чи став би він таким відомим, коли б світ не облетіла його «Черемшина» на крилах мелодії Василя Михайлюка.

У Вашківцях жив і творив талановитий художник-орнаменталіст заслужений майстер народної творчості України Георгій Гарас (1901-1972). В молоді

роки був активним аматором сцени. Грав провідні ролі п'єс Івана Карпенка-Карого, Марка Кропивницького, Михайла Старицького та інших, але відомим став своїми оригінальними орнаментами, створеними на зразках народної творчості, невеличка частина яких побачила світ в окремому альбомі «Георгій Гарас». Альбом, зі вступною статтею автора цієї розвідки, вийшов у видавництві «Мистецтво» аж двома виданнями — перше в 1972 році, друге — в 1974. Після смерті художника на його садибі створено «Музей народної творчості Георгія Гараса». Берегинею творчості чоловіка стала його дружина Євдокія Гарас (1907 року народження). Відома в нас вишивальниця і ткаля, вона, за узорами Георгія Гараса, вишила багато сорочок, подушок, краваток, виткала кілька килимів. До речі, подружжя Гарасів було досить співуче, було носієм багатьох пісень. В середині 60-х і наприкінці 70-х років ХХ століття автор цієї розвідки записав від Георгія Олексійовича та Євдокії Петрівни Гарасів та їхньої сусідки Олени Собко багато пісень, частина яких оприлюднена у збірнику «Пісні Буковини» (Київ, 1990).

Біля підвалин вашківецької фольклористики стояв викладач української мови і літератури та класичних мов Вашківецької гімназії Петро Лютик. Це він прищепив Георгію Гарасу любов до української пісні, заохочуючи збирати пісенну творчість. Гарасові записи під час румунської окупації пропали. Закопані в землю, вони просто зітліли. Не пропали лише ті, що залишилися в пам'яті митця.

У Вашківцях народився відомий український живописець Євген Максимович (1963-1922). Народознавцям дорогий він тим, що на своїх картинах змальовував живі типи буковинців, глибину їх переживань, зразки тодішнього народного одягу («Колядники», «Селянин у свитці», «Двоє румунських селян» тощо).

Кам'яний пам'ятник на вашківецькому кладовищі, на якому викарбувано ім'я Івана Бажанського, є свідченням того, що цей український письменник і педагог останні роки свого життя провів у Вашківцях. Вивчав народну творчість, навчав своїх учнів любити її, на основі мудрості народної писав власні твори.

Другий період свого творчого життя провела у Вашківцях і народна поетеса Зіновія Канюк (1837-1915). Записувала народні пісні, писала вірші, друкувалася у пресі, але своєї книжечки видачі не змогла. З періодики знаємо, що твори її співучі, ліричні і повчальні. Переважна більшість знаходиться в рукописах і зберігається у відомого в Україні збирача скарбів народних, заслуженого майстра народної творчості Івана Снігура.

Теперішній вашківецький збирач фольклору Орест Сірецький в останні роки захопився народною хореографією і успішно втілює її в життя силами народного аматорського ансамблю танцю «Черемшина», який організував і яким керує ось уже впродовж десяти років. Поставлені ним буковинські народні танці («Парубоцький», «Стежина», «Гуцулочка», «Козачок» та інші) проніс зі своїм ансамблем чи не по всіх країнах Європи.

А яких тільки легенд і переказів у Вашківцях немає! Чого варта лише «Анника гора» зі своїм святим собором, поставленим на честь вашківецької

дівчини Анни, яка своєю мужністю врятувала односельчан від турецької неволі. Сюди, до Анниної гори, тягнеться безконечний потік прочан, які поспішають дехто замолювати гріхи, а дехто просто з цікавості.

Все щойно сказане свідчить про те, що Вашківці гідно підтримують втрачені нещодавно керівні свої традиції і нині зберігають за собою роль одного із культурних осередків Буковини.

З протилежного боку Анниної гори розташоване село Карапчів, відоме вчительською династією Лазарів. Для нас цікавий один із них — Єузєбій Лазар (1904-1940) — педагог, фольклорист, археолог. Займаючись розкопками, він доводив атохтонність українців на Буковині. Свої дослідження публікував у газеті «Самостійність» та в журналі «Самостійна думка». Все своє коротке життя збирав народну творчість. Частина записів зберігається в його сестри відомої вишивальниці Лідії Кудринської, а частина, очевидно, застряла у фондах відомого драматурга Олександра Корнійчука (1905-1972). Перебуваючи в 1940 році на Буковині, він забрав їх для опублікування, і якщо у війну не пропали, то повинні бути в його архіві.

Сьогодні народну творчість в Карапчеві вибирає вчитель Ярослав Кузик, який пише вірші, друкується і проводить просвітницьку роботу.

В Замості живуть брати Богдан і Мирон Баланюки. Обидва вони зазнали жорстоких репресій, були вивезені в Сибір і так затужили за рідним краєм, що, коли після реабілітації їм дозволено було повернутися додому, обидва зайнялися збиранням народної творчості. Мирон нині проживає в передмісті Чернівців — Жучці.

З Коритного (колишня назва села Вилавче) походив згадуваний вже нами професор Вашківецької гімназії Лютик. Тут, у центрі нинішньої Вашківеччини (Вашківці тепер на краю Вижицького району), народився начальник районного відділу народної освіти Вижицької районної державної адміністрації Дмитро Никифоряк, який активно підтримує фольклористів району, всіляко сприяє видавничій справі.

Звідси пішов у світ видатний співак Петро Ончул (нині — соліст Донецького оперного театру).

Зовсім недалеко, майже в лісі, розляглося у спокої й мирі село Бережонка. Тут на тлі бережонського фольклору зростав талант поета Василя Лелека (). Пісні рідного села знав він напам'ять, а пісенна душа поета привела його до філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Там він збагнув особливості літератури, але мистецтва художньої обробки дерева, яким оволодів бездоганно в роки молодості, покинути не зміг, а тому став поєднувати гостроту пера і різця. Поезія стала дещо переважати і хтозна — як було б далі, якби митець надто швидко не розпрощався з білим світом, встигнувши видати окремою книжечкою збірку своїх віршів «Жертовна ватра» (Чернівці, 1997). Відчуваючи, що недовго йому на цім світі топтати ряст, він заповів друзям, щоб над його могилою заграли йому Воробкевичеву пісню «Заграй ми, цигане старий». Хоронили митця з виставочної зали Чернівецької організації Співки худож-

ників України, а коли на цвинтарі опускали домовину в могилу, скрипка заплакала мелодію, яку він так дуже любив.

Вашківеччина, або, як нині люблять казати, Вашківецький куц Вижницького району, дуже багата фольклорними матеріалами. Автор цих рядків записав у Вашківцях старовинну пісню «Ой тури, тури, буйні звірі», яку дослідники старовини відносять до часів Христових походів. А це означає, що Вашківці — місто давнє-прадавнє. Та пройдемося понад Черемошем проти течії цієї швидкоплинної річки і після села Панська Долина, яке за радянських часів чомусь перейменували на Слободу Банилів, приїдемо-таки до справжнього села Банилова. Тут народився український письменник Іван Дошівник (1886-1973), тут побачив світ сучасний науковець Йосип-Тодосій Сележан, що зробив собі кар'єру на канолах православної церкви, зокрема на православної святковості. Значної популярності здобув собі народний аматорський фольклорний ансамбль «Толока» Банилівського будинку народної творчості і дозвілля, який під керівництвом Василя Мазуриака виступає на кожному Міжнародному фестивалі гуцулів. Мистецтвом цього ансамблю захопилися прихильники народної творчості в столиці нашої держави Києві, а також в Румунії і в Польщі. Мешканці села Мілієве гордяться тим, що в їхньому селі народився український поет-мученик Дмитро Загул (1890-1944). Здібного хлопчину запримітив директор Міліївської школи і за свої кошти послав до гімназії. Вихований на буковинському фольклорі, він став талановитим українським поетом. І хто знає, як би склалася далі його доля, якби не війна, якби край наш не окупували російські війська, що почали заводити свої порядки. Основну увагу вони звернули на українську інтелігенцію і стали вивозити її в глибину Росії з метою, як самі казали «обрусенія». Дмитра Загула вивезли аж у Нижній Новгород, але революція 1917 року дала йому змогу повернутися в Україну. Поселившись у Києві, він повністю віддався літературно-громадській і науковій праці. Видав там чотири збірки своїх віршів, написав підручник поезики, але в 1932 році його безпідставно звинуватили в антидержавній діяльності і засудили на довгі роки каторжних робіт. Свій присуд він відбув терпеливо і чесно, та коли замість того, щоб вийти на волю, його стали далі утримувати в неволі, не витримав страшно кривди і раптово помер. Через байдужість табірному керівництву до людської долі, мертве тіло поета з'їли ведмеді. Нині Дмитро Загул, його творчість — у великій пошані. В рідному селі поета встановлено йому пам'ятник, відкрито музей, а місцеве керівництво встановило премію імені Дмитра Загула.

Фольклором у Мілієвому досить успішно займається художній керівник Міліївського будинку народної творчості і дозвілля Марія Завар-Вовк, яка записує народні пісні, звичаї, досліджує їх, керує фольклорно-етнографічним колективом, бере участь у конкурсах на запис автентичного фольклору.

У сусідньому селі Іспас народився український письменник Микола Марфієвич (1898-1967). В Іспасі діє непоганий фольклорно-етнографічний гурт, що пропагує місцевий фольклор, розвинені народні промисли художньої вишивки, ткацтва, різьби на дереві, лозоплетіння...

Чорногузи, що під самою Вижницею, прославила майстер художньої вишивки, фольклористка, громадська діячка, заслужений майстер народної творчості Фрозина Гулей. Проживаючи безвизно в своїх Чорногузах, вона, обдарована природою допитливістю, проникла в усі сфери духовного життя рідного села, пізнала все до тонкощів. Ще в дівочі роки стала записувати пісенні скарби своїх Чорногузів, а далі й віршувати почала. Свої віршики друкувала в районній газеті, декламувала зі сцени, а нещодавно організувала фольклорно-етнографічний ансамбль «Молодички-жартівнички». І розносить він рідною Вижниччиною пісні давні й сучасні, часто виступає в Києві і навіть виїжджає за кордон. Нині це народний аматорський фольклорно-етнографічний ансамбль.

Свої вишивки пані Фрозина виставляє на постійно діючих виставках, а на Всеукраїнському огляді народної творчості в 1998 році, здобула звання «Заслужений майстер народної творчості».

За своє творче життя пані Фрозина Гулей записала багато народних пісень. Частина їх побачила світ у збірнику Леопольда Яценка «Буковинські народні пісні» (Київ, 1963). Всі інші записи пісень розшифрував і поклав на ноти кіцманський фольклорист Кузьма Смалъ, вступну статтю написав автор цих рядків, отже, книга пісень, записаних Фрозиною Гулей з Чорногузів, до видання готова. Тепер — слово за спонсором, якого треба ще знайти.

Теперішня Вижниччина освічений, національносвідомий район, якому рівного на Чернівеччині поки що немає...

У краю шовкової косиці

За перевалом Німчич починається зелен-край, про який Сидір Воробкевич писав: «То наші любі, високі Карпати», а Юрій Федькович із великим захопленням заявляв:

— Нехай каже, що хто хоче — я все своєї: нема й нема кращого світа понад гуцульські гори. Небо над ними чисте, як дорогий камінь, смеречина зеленіє як зими, так літі, пташка не втихає, хрещатий барвінок стелиться по шовкових травах, що цілу Буковину своїми запахами обвіяли. О панство моє миле! Як у кого коли серденько заболить, най лиш іде до нас, а коли тут не подужає, то вже нема йому ліку у Господа милосердного. Більше не знаю, вам що казати, а хіба тільки, що як діправди приїде хто коли в наш окіл Путилівський, най же не минає і нашу хатку: стоїть вона коло Сторонецької церкви, мала й невидна, але Бог святий великий — а ми хліб свій (та Божий) перед ніким ще не ховали і не будемо ховати, хіба би Бог милосердний допустив, щоб його таки не мали...

Зрозуміло, що так може написати про свій край лише той, хто безмежно любить його, хто готовий задля нього і життям пожертвувати. Буковинський Соловій, як любовно назвали Юрія Федьковича земляки, був саме таким, що любив свої гори і був відданий їм до кінця своїх днів.

Слід сказати, що Юрій Федькович був першим фольклористом, і то не лише в Путилівському околі, але й в усій Буковині. Школою в пізнанні

народної творчості для нього було людське і природне оточення, серед якого виростав. Святкова і співуча, вічнозелена краса Буковинських Карпат для когось, хто потрапить в те чарівне середовище, надихає до творчості, до поетичних висловлювань. Юрію Федьковичу в цьому пощастило. Серед тієї природної краси він звівся на ноги, вчився ходити, говорити, до того ж його старша сестра Марія, як сам про те зазначає, знала безліч гуцульських пісень і виливала в них своє горе, бо від роду була калікою. А що брат ставився до неї з любов'ю, то вона готова була співати йому від рання і до смеркання. До збирання фольклору Юрій Федькович ставився дуже відповідально, записував не лише пісні, коломийки, але й співанки-хроніки, придибашки і фрашки, одним словом, все, що потрапляло під руки. Зібрані народні співанки упорядкував у збірнику «Буковинські народні пісні з голосами» та лише деякі з них надрукував у Львівському журналі «Нива» (1864-1865). Народними піснями були пересипані його п'єси «Сватання на гостинці», «Керманіч». Та коли ми вже заговорили про Федьковичеві п'єси, то мусимо сказати, що вони дуже надаються до наповнення їх народними піснями. Про це велемовно говорить поставлена в Чернівецькому українському музично-драматичному театрі імені Ольги Кобилянської комедія «Запечатаний двірник», яку поставив талановитий режисер, заслужений артист України, лауреат літературно-мистецької премії імені Сидора Воробкевича покійний Анатолій Литвинчук (1935-1993), а народними піснями пересипав її заслужений працівник культури України, диригент театру Василь Городенський.

Юрій Федькович зібрав, упорядкував і підготував до друку «Найкращі співанки руського народу на Буковині», проте видати їх йому не вдалося. Пісні ті вийшли вже в другій половині ХХ століття у видавництві «Музична Україна» під назвою «Народні пісні в записах Юрія Федьковича» (Київ, 1968) з прекрасною вступною статтею чернівецького вченого Олекси Романця «Збирач перлин народних».

При житті Юрія Федьковича вийшли лише «Казки для руського народа» (Львів, 1873), «Рускі церковні і народні колядки і щедрівки» (Львів, 1873), «Рускі церковні і народні колядки і щедрівки для охоти і забави, а Богу в честь і славу» (Львів, 1885).

Є у Ю. Федьковича дуже цікаве дослідження «Ти місяцю, ти королю, красна Маланка є з тобою», яке могло б бути корисним і для сучасного дослідження. Проте надруковане в додатку «Неділя» до «Буковини» ч. 34, від 17 (29) грудня 1895 року, нині стало вже бібліографічною рідкістю. Певна публікація цього Ю. Федьковичевого дослідження надрукована в першому томі повного зібрання творів «Поезії Осипа-Юрія Федьковича», перше повне видане, з першодруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснив Іван Франко». (Львів, 1902).

Працюючи редактором газети «Буковина», Юрій Федькович звернувся до читачів з «Відозвою» записувати і посилати до газети «для опублікування» народні пісні, казки, легенди і т. п. Багато читачів «Буковини скористалися цим і поповнили ряди збирачів українського фольклору на Буковині (Газета «Буковина» №23 за 3 липня 1886 р.).

Тут доречно буде сказати, що наприкінці XIX століття розвиток культури на Буковині був поражений ворожою течією — «московільством», яке орієнтувалося на російського царя. Причиною московільського руху було те, що, коли Австрія захопила Буковину і Галичину, то правляче кермо в Буковині віддала румунам, а в Галичині — полякам, незважаючи на те, що вони в обидвох краях були в меншості. Скориставшись цим, румуни і поляки стали притискати українців. Не маючи нізвідки допомоги, буковинські та галицькі інтелектуали, якими переважно були служителі церкви, вдалися за допомогою до Росії. Росія, яка давно ставила собі за мету зібрати під скіпер свого царя всіх слов'ян, охоче стала надавати духовну і матеріальну допомогу. Під впливом тодішнього кліру, який користувався серед народу великим авторитетом, рух цей набув широкого розповсюдження. За гроші, що надходили з Росії, московіли видавали книжечки для народу, написані штучною мовою «язичієм», більш подібною до російської. Єдиним позитивним діянням московілів було те, що вони займалися фольклором.

Цікавився фольклором на Путильщині православний священник отець Василь Козарищук (1858-). Походив він із Дорошівців (тепер Заставнівського району), а служив у Карпатах, де зібрав чимало цікавих народних перлин. В Сергіях він здійснив повний запис весілля і хрестин. Цікавими є його фольклорні праці: «Життя гуцула в його віруваннях і забобонах», «Про похоронні звичаї гуцулів», «Розповіді про подорож душі на той світ». Вартими уваги є також Козарищуківі записи казок, зокрема: «Жертва», «Капшук», «Царевич і дочка шевця» та ін., які оприлюднені в московільській пресі, переважно в газеті «Наука».

Фольклорно-етнографічна спадщина отця Василя Козарищука дає можливість нашим сучасникам заглянути в духовний світ Буковинської Гуцульщини і зробити порівняльний аналіз із сучасними записами. Саме за свої записи народної творчості о. Василь Козарищук ввійшов до історії українського фольклору.

Юрій Федькович намагався поборювати московільство. В своїй публіцистичній статті «Поки не пізно» він вказав про небезпеку не лише поневолення всієї Західної України, а й зникнення в російських обіймах українського народу взагалі. В своєму полемічному вірші «Страж на Русі» він сміливо заявляє:

*А білий цар, як змії, стоїть
Та рад би зжертви цілий світ,
Та рад би разом всіх слов'ян
Закрутити в один аркан...*

«Поезії Юрія Федьковича» (Львів, 1902)

У вірші «На двадцятий рік» виступає ще різкіше:

*Москалисько, як вовчисько,
Лунає очима,
І з кровавим своїм кнотом
Грозить за плечима...*

(Там же).

Тенденції поневолення України Росією Юрій Федькович розкрив в останній своїй п'есі «Богдан Хмельницький». До проникливих засад письменника з поглядом у майбутнє ми повинні прислуховуватися і сьогодні, робити відповідні висновки і прогнози.

Талант Юрія Федьковича, його служіння рідному народові високо цінував відомий український вчений зі світовим ім'ям Михайло Драгоманов (1841-1895), який видав книгу «Повісті Осипа-Юрія Федьковича» (Київ, 1876) і цим познайомив з творами буковинця читачів Наддніпрянщини і Росії.

Про гостювання в Буковинського Соловія в Сторонці-Путилові Михайло Драгоманов описав у своїй книзі «Австро-руські спомини» (Львів 1867-1877, Львів 1889-1892). Цікаво зазначити, що М. Драгоманов ішов до Сторонця-Путилова не дорогою понад Черемошем і Путилівкою, а від Берегомета через верхи гір і так вдало, що потрапив прямо на садибу Юрія Федьковича, ще й застав господаря вдома.

Юрій Федькович дуже любив народну творчість, вважав її єдиним освітнім променем виховання гірського населення Буковинських Карпат, який утримував гуцулів на рівні прадавніх традицій, вилеліяних буйною природою вічнозелених смерекових лісів, розумом старійшин, молодечим запалом легінів. Живучи в горах, далеко від артерій цивілізації, без шкіл, без лікарського нагляду, гуцули знаходили відповіді на покращення нелегкого існування в народній творчості, яка була одним із тих живучих джерел, звідки гуцули черпали елементи людяності і краси.

Із записів народних пісень розпочав свою творчість великий сучасник Юрія Федьковича Сидір Воробкевич (1836-1903), якого народ назвав Буковинським Жайворонком. Ще в юнацькі роки він записував фольклор у селах Кіцманщини. Працюючи в гуцульському селі Південної Буковини Руська Молдавиця, він мав добру можливість пізнавати життя гуцулів, проникнути в їхній духовний світ. Щоправда, фольклорних записів його з цього краю поки що не виявлено, але що вони були, стверджують Воробкевичеві п'еси з життя Буковинської Гуцульщини, зокрема «Гнат Приблуда», «Убога Марта», його «Співаник для шкіл народних» у трьох випусках, надрукованих в 1889 році у Відні. Цікавився Сидір Воробкевич також загадками, приповідками, які публікував у «Буковинсько-руському місяцеслові» (1882, 1884, 1885), а також редагованих Омеляном Поповичем (1858-1930), «Буковинських православних календарях» та в журналі «Бібліотека для молодіжи».

Тут слід зазначити, що ім'я буковинського просвітителя й державного діяча Омеляна Поповича тісно пов'язане з Путилівщиною. В селі Сергії він побачив світ, а тому через все своє життя проніс любов до Гуцульщини. Він знав і вмів використовувати гуцульський фольклор у своїй творчості, постійно боровся з румунізаторами, а в 1918 році став на чолі Буковинського уряду, тому, коли Буковину окупувала боярсько-румунська вояччина, вимушений був емігрувати. Щоб ближче бути до рідної Буковини, поселився в Заліщиках, а коли помер, то поховали його поруч з давнім його другом Осипом Маковеем.

У перші десятиріччя ХХ століття яскраво спалахнув письменницький талант Данила Хоров'юка (1883-1916), що народився в селі Хорови, що непода-

лік від Підзахаричів. Навчався в Чернівецькій вчительській семінарії саме тоді, коли там українську мову й літературу викладав Осип Маковей. Під впливом свого вчителя став писати оповідання з народного життя. Написані на найкращих зразках народної творчості його «Палагна», «Жаль», «Баби», «Смерть Сороканюкового Юри», що публікувалися в найпрестижнішому тоді журналі «Літературно-науковому віснику», відразу захопили всіх. Великий Іван Франко передбачав його велике літературне майбутнє. Та не судилося Данилові Хоров'юку стати в ряди великих українських письменників. Почалася Перша світова війна (1914-1918), і тридцятидворічного сповненого творчими задумами письменника мобілізували до австрійського війська. Там він захворів і 14 жовтня 1916 року помер. Його могила загубилася сиротою в чеському місті Тешніні.

Знав і любив Гуцульщину Іван Франко. Майже щоліта відвідував село Криворівню, що на Галицькій Гуцульщині, проводив там дні відпочинку. Там він написав свої чудові оповідання з гуцульського життя «Терен у нозі» та «Як Юра Шикманюк брів Черемош». Цікаво зазначити, що «Терен у нозі» вперше написав німецькою мовою і видав в 1940 році в журналі «Діе Цайт». В 1906 році в «Літературно-науковому віснику» з'явився український варіант твору. В тому ж році і в тому ж журналі побачило світ оповідання «Як Юра Шикманюк брів Черемош». Матеріал оповідання «Терен у нозі» так захопив письменника, що він написав одноіменну поему, яку Михайло Возняк в 1927 році видав у збірнику «За сто літ».

На Буковинську Гуцульщину Івана Франка привело вивчення матеріалів про Лук'яна Кобилицю. Завдяки цьому він написав велике дослідження «Лук'ян Кобилиця. Епізод із історії Гуцульщини в першій половині XIX в.», яке опублікував в 1902 році в «Наукових записках імені Шевченка». Принагідно був у Довгопіллі у священика І. Попеля.

Фольклористика єднала Івана Франка в дружніх стосунках з професором Чернівецького університету австрійцем Раймундом Фрідріхом Кайндлем (1863-1930). Народившись в Чернівцях, Р.Ф. Кайндль вивчив українську мову і став приділяти багато уваги дослідженням рідного краю. Він ходив поміж людьми, вивчав побут, записував пісні, прислів'я і приказки, казки, загадки, дитячий фольклор і опубліковував у своїх німецькомовних виданнях. В 1894 році у Відні побачило світ його дослідження «Гуцули» («Ді гуцулен», Від. 1894), пересипане багатьма українськими піснями, прислів'ями і приказками, паралельно перекладеними німецькою мовою. Тут варто зауважити, що у 2000 році у видавництві газети «Молодий буковинець» вийшов переклад цієї праці «Р.Ф. Кайндль «Гуцули» (Чернівці, 2000), здійснений викладачем Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича З.Ф. Пенюк, з гарною післямовою кандидата історичних наук Олександра Масана «Приятель українського народу» (Р.Ф. Кайндль та його «Гуцули»).

Українські записи Р.Ф. Кайндля «Фольклорні матеріали» Іван Франко опублікував в «Етнографічному збірнику» Наукових записок імені Шевченка, том 5 (Львів, 1998). Туди ввійшли: «Із народної пам'яті про панщину»,

«Пісня про села над Черемошем», «Зразки гуцульського гумору», «Буковинські примівки», «Дитячі пісні, прозиванки, передразнювання, насміхи і т. п.», «Приказки при чарці у буковинських підгір'ян», «Перепросини при ужитті якого нечемного», «Приповідки буковинських руснаків і гуцулів», «Загадки буковинських руснаків».

Творчість Р.Ф. Кайдля — яскравий приклад служіння вченого зі світовим ім'ям країні, в якій народився і виріс. На противагу румунським дослідникам він доводив автохтонність на Буковині українського населення. Він був дійсним членом Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові, до того ж непогано володів українською мовою.

Після окупації Буковини румунськими військами, коли окупанти заповзялися зрумунізувати Чернівецький університет, професор Р.Ф. Кайдль виїхав до країни предків і став працювати в університеті міста Грац.

Цікавився гуцульським фольклором чернівецький німецький поет Людвіг Адольф Сімігінович (1832-1897). З педантичною точністю перекладав він гуцульські коломийки, казки, публікував їх у німецькомовних виданнях Чернівців, Лейпцига і цим спричинився до ознайомлення світової громадськості до фольклору Богом і людьми забутої на той час Буковинської Гуцульщини.

Під час румунської окупації фольклористика Буковинської Гуцульщини, як і всієї Буковини взагалі, помітно занепала. Щоправда, деякі місцеві інтелектуали намагалися утриматися на поверхні подій, але це їм не дуже то вдавалося. Серед таких патріотично налаштованих буковинських гуцулів був письменник і педагог Михайло Дашкевич (1875-1948). Народившись у Киселицях, він сформувався на гуцульській народній творчості. Працював вчителем в Шепоті, потім у Васьківцях. Пробував сил і в літературній творчості. Друкувався в газетах «Буковина», «Руська рада», в альманаху «На шляху» під псевдонімами «Клябука» та «Місяченько». Привертають увагу його соціально-побутові реалістичні оповідання («Святий вечір», «Сліпець», «Добре, що хоть разом» та ін.), в яких використовував елементи гуцульського життя. Переслідуваний румунською адміністрацією, вимушений був шукати щастя в Румунії і там в місті Римнік-Вилча помер.

У Путильських горах шукав свого оздоровлення український поет Іван Миколайчук (1899-1924), відомий під псевдонімом Остап Вільшина. Народився в Рогізній (тепер Садгірський район міста Чернівці). Навчався в Чернівецькій вчительській семінарії. Почуття глибокого патріотизму покликали до боротьби проти румунських загарбників. Підступна невиліковна тоді хвороба туберкульоз підкосила його юнацький запал до боротьби. Переслідуваний окупантами втік на Закарпаття, яке після Версальського мирного трактату (1919 р.) ввійшло до Чехословаччини. Після повернення на Буковину лікувався в Усть-Путилі, в Розтоках. Перебував і у Черешеньці, де працювала вчительською його дружина. Друкувався він в тодішній чернівецькій пресі (журналі «Промінь» та газеті «Каменярі»). В 1923 році підготував до видання дві збірки своїх поезій «З-над «Пруту» та «Жмуток незабудків», однак через брак коштів світу вони не побачили. А тим часом, знеможений важкою недуг

гою, 15 травня 1924 року, у передмісті Чернівців — Ленківцях Остап Вільшина помер. Там, на ленківському цвинтарі його й поховали.

Народна творчість привела в письменницькі ряди художника, педагога, юриста і громадського діяча Олександра Вельничука, що народився в Шепоті (Ізвирському) в 1895 році. Середню освіту здобув у Відні, а юридичні науки — в Чернівцях. Під час румунської окупації працював адвокатом, а коли в 1940 році на Буковину прийшла Червона армія, виїхав за кордон. Проживав у Німеччині, а в 1949 році переїхав до Сполучених Штатів Америки і поселився в Нью-Йорку, де в 1959 році й помер.

Писав вірші й новели. Видав три збірки поезій («Бриндушки», «Польові квіти» та «У пустирі»). Захоплювався і новелістикою («Стрича з самим собою», «Шовкові кроки», «Клініка душі», «Смітник», «Землетрус» та інші).

Численні замальовки Олександра Вельничука з народного буковинського одягу стали ілюстраціями до універсальної книги Д. Квітковського, Д. Бридзана, А. Жуковського «Буковина. Її минуле і сучасне» (Париж, Філадельфія, Детройт, 1956).

В червні дні 1940 року Буковинські Карпати загомоніли радістю ілюзорного визволення. Гуцули повірили, що Червона армія принесла їм довгоочікувану свободу, тому всюди лунали нові коломийки, в громадських канцеляріях з'явилися рукописні стінні газети, в яких нова влада обіцяла гуцулам золоті гори. В усіх засобах масової інформації нова влада проголошувала справедливість своєї національної політики, заохочувала розвиток аматорського мистецтва. Всі часописи, зокрема «Радянська Буковина», альманахи (такі, як «Вільна Буковина») охоче стали публікувати записи народної творчості, а прославлений кінорежисер Олександр Довженко з дружиною Юлією Солнцевою створили захоплюючий кінофільм «Буковина — земля українська», пересипаний буковинськими народними піснями. Новостворений в Чернівцях обласний будинок народної творчості став заохочувати збирати народну творчість і наполягати, щоб до репертуару художньої самодіяльності вводили побільше народних пісень, танців, пропагувати народну музику. Всім здавалося, що, нарешті, в буковинських горах запанував правда і справедливість. Та коли почалися масові арешти ні в чому невинних людей, всі зрозуміли, що в тій ілюзорній правді щось не теє.

Війна (1941-1945) перекреслила й ту обманливу ілюзорність. Всі зрозуміли, що незабаром повернуться ненависні окупанти. Щоб не потрапити знову під румунський постіл, свідоміші легіні подалися в Буковинський курінь. А непрошені гості, румунські окупанти не забарилися. Та надаремне вони так поспішали сюди. Їх тут ніхто не чекав і замість зустрічі хлібом-сіллю вони зустріли відчайдушний опір, який подолати нічим не могли. Стихійні виступи проти румунських окупантів переросли в оперативні дії Української Повстанської Армії.

Збройна боротьба продовжувалася й після того, коли румуни втекли, а на їх місце прийшли знову червоні. Бої між жорстокими пришельцями і повсталими гуцулами точилися не на життя, а на смерть. Було, що долинами ходили червоноармійці, а верхами — стрільці УПА, або бандерівці, яких

пришельці називали не інакше, як «бандітами», хоч таке іменування підходило б більше для них, пришельців, які своєю тиранією, своєю вишуканою підступністю перевершили всіх відомих до того часу деспотів. Та навіть і в таких обставинах народна творчість розвивалася. Не розвивалася лише фольклористика, бо коли то було їй як слід розвиватися, коли в боях палахкотіли смерекові гуцульські хати, коли в завязтій сутичці згорів увесь районний центр в Сторонці-Путиловім і навіть свята для кожного українця садиба Юрія Федьковича, коли влада мусила перебратись до Селятина, де було кілька кам'яних споруд.

Озброєні до зубів, забезпечені всім необхідним червоноармійці перемогли погано озброєних і зовсім не забезпечених військовим устаткуванням гуцулів. Уцілілі в боях повстанці, хто не зміг пробратися за кордон, заповнили гулагівські табори смерті, що вирости на засніжених просторах далекої Півночі, як гриби після дощу. Повстанські родини і всіх, хто допомагав повстанцям, депортовано в Сибір, то де і коли тоді можна було займатися фольклором. Та, на диво, фольклор розвивався і в ті дні.

Гуцули заспівали про героїку УПА та про страхіття, принесені їм пришельцями зі сходу. На замовлення влади стали появлятися пісні про заможне щасливе життя.

Досить поширеними були в цьому краї пісні чернівецького композитора Богдана Крижанівського (1894-1955) «Хто там опівночі по дебрях блукає» (про Довбуша) та «Черемоше, ти куди втікаєш?». Написані на народній основі, вони миттю розійшлися між людьми і стали народними. Автор радів, бо то велика удача для творця, коли його пісня, його творіння підхопить народ. А горами лунали все нові й нові коломийки. Народжувались просто на ходу великі коломийкові думи про якусь подію, які київський вчений, професор Олексій Дей назвав піснями-хроніками.

Пожвавилася фольклорна робота, коли на записи стали приїжджати студенти Чернівецького державного університету, коли композитор Богдан Крижанівський приїжджав записувати пісенну творчість на ноти, а художник театру Данило Нарбут (1916-1999), син прославленого українського художника Георгія Нарбута (1886-1920), виїжджав змальовувати народний одяг.

Наприкінці п'ятдесятих і на початку шістдесятих років збиранням фольклору в Путилі досить інтенсивно займався редактор районної газети «Зоря Карпат» Михайло Ревуцький. Уродженець села Плоска він з дитинства увібрав в себе красу карпатського фольклору, в шкільні роки вже почав записувати все почуте, писав вірші, а коли став редактором районної газети, вирішив використати нові можливості для популяризації своїх записів на шпальтах газети. Після хрущовської відлиги, коли Путильський район було ліквідовано, пан Михайло Ревуцький переїхав до Сторожинця, а звідти — до Глибокої, щоб там очолити редакцію районної газети, Будівник комунізму». Переїхав зі своїм зібраним за всі роки проживання в рідних горах фольклором, щоб в наступні роки зайнятися його опублікуванням. Після престижних курсів підвищення кваліфікації в Києві переїхав працювати в Чернівецький обласний комітет радіомовлення і час від часу став видавати народні шедеври.

У сімдесяті роки минулого століття фольклор Буковинської Гуцульщини привабив до редакції Путильської районної газети, що почала носити назву «Радянські Карпати» цілу плеяду журналістів, зокрема Михайла Крилатого (1927-1998), Віктора Кушніра (1937-1973) та Володимира Мар'янина (1940 -2000). Цікавилися хлопці народною творчістю, але не настільки, щоб збагатити українську фольклористику, а щоб почерпнути для своєї письменницької творчості. І слід сказати, що кожний з них таки збагатився в цьому. Михайла Крилатого Буковинські Карпати надихнули до написання роману про Лук'яна Кобилицю «Ватага в горах» (Київ, 1990), Віктор Кушнір зібрав матеріал і згодом переїхав працювати в столичну газету «Вечірній Київ», але передчасна смерть не дозволила йому ним скористатися, а Володимир Мар'янин гастролював редакціями обласних газет, а коли повернувся до Чернівців, загинув трагічно.

Справжніми фольклористами на Путильщині були вчителі Михайло Іванюк (про нього ми вже розповідали) та Михайло Пилатюк. Перший вчителював у Підзахаричах і, як сам любить казати, набирав снаги в талановитого письменника з Хорівів, що біля Підзахаричів, — Данила Хоров'юка. М. Іванюк записав там кілька гарних легенд, багато коломийок, прислів'їв і приказок, а згодом переїхав працювати у Вижиницький район. Справою фольклору в Підзахаричах зайнялася директор школи Фрозина Том'як, яка навіть організувала в школі фольклорний музей. Михайло Пилатюк, одержавши диплом вчителя, був направлений в Селятинську середню школу. Працював довгі роки, постійно збирав народну творчість, писав вірші, підтримував зв'язки з фольклористами Чернівців і Києва, поки, нарешті, письменник Володимир Яворівський не заангажував його переїхати працювати в Садовецьку школу Бориспільського району, що під самим Києвом. Оправдовується, що не покинув би Гуцульщини ніколи, але підросли діти, а там, на новому місці, їх легше виводити в люди.

Покинув рідні гори також і Віктор Поляк із села Самакове, що біля Конятина. Збирав фольклор ще з дитинства, писав вірші, а після закінчення школи виїхав у Запорізьку область. Чи збирає він там тепер фольклор, не знаємо, але за Буковиною, за рідними горами тужить і пише вірші. У 1992 році в Запоріжжі видав навіть збірку. Ностальгія, очевидно, підказала назву — «Буковинські співаночки».

Рідну Буковинську Гуцульщину прославляє у віршах в Києві Марійка Матіос, що народилася і виросла в Розтоках, а в Чернівцях — поет Володимир Вознюк з Киселиць. Обидвоє вирости і виховалися на гуцульському фольклорі, глибоко вивчали фольклористику в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, а на творчі подвиги благословили їх силою свого впливу таки путильські гори.

А взагалі, коли вникнемо глибше в психологію гуцулів, приглянемося до них ближче, то побачимо, що кожний третій із них складає коломийки, переказує або навіть вигадує цікаві казки, легенди, тому й не диво, що там кожний вчитель-словесник — фольклорист, кожний мешканець гір — носій гуцульського фольклору.

Та найкращим на Путильщині фольклористом, який вписав свою сторінку в історію української фольклористики, є вчитель історії, німецької мови і громадський діяч з Довгопілля над Черемошем Микола Зінчук.

Захоплення фольклористикою прийшло до нього майже на схилі літ. І все-таки, хай навіть і з деяким запізненням, він встиг зробити стільки, що дехто і за все своє життя того не потрапить. Тим більше, що за свої сімдесят п'ять років доводилось йому навіть смерті в вічі заглядати. Народився він 7 березня 1925 року в селі Кошелівка, що на Житомирщині, і виростав в часи безглузких соціалістичних перетворень, які знищили мільйони невинних людей. Працював у колгоспі, а з 1942 до 1945 рр. був на примусових роботах у Німеччині. В 1950 році закінчив історичний факультет Львівського педагогічного інституту. По закінченні працював вчителем на Львівщині, потім доля закинула його аж в Архангельську область. Щоб відігритись від студених циклонів Білого моря, переїхав до Молдови. Та надто гірким був для нього чужий хліб. Тому після кількохлітніх мандрів чужиною переїхав на рідну землю. В 1957 році він вже вчителює в школах Хотинщини. В той час потрапила йому до рук книга Гната Танцюри (1901-1962) «Записки фольклориста», в якій відомий всім збирач народної творчості зі Зятківців, що на Вінниччині, ділиться зі збирачами фольклору своїм досвідом. Книга ця мала вирішальне значення на немолодого вже, зате бувалого вчителя. Він скільки втратив, не звертаючи особливої уваги на народну творчість, хоч полюбив її ще з дитинства, тому вирішив надолужити прогаєне і з великим завзяттям взявся до збирацької роботи. Щоб охопити цією роботою чим побільше території, став змінювати місця праці. Спочатку записував, що попадалося під руки, а коли побачив, що словесний запис пісень — це лише половина роботи, бо що то варта пісня без мелодії, став звертати більше уваги на словесний фольклор. Копітка праця незабаром принесла щедрий урожай. В 1988 році в ужгородському видавництві «Карпати» побачила світ книга записаних ним на Буковинській Наддністрянщині казок під назвою «Чарівна квітка».

Коли вже так звану Бессарабську частину Чернівецьчини він пройшов вздовж і впоперек, вирішив податися в гори межі гуцули. А щоб більше не кочувати, бо то вже вік в нього не такий, осів у Довгопіллі, що над Черемошем. Постійне місце проживання вибрав собі за своїм уподобанням, але вдома місця не загрів. Подорожує по Гуцульщині, збирає казки, коломийки, співанки-хроніки, анекдоти по обидва боки Черемошу. В 1933 році в київському видавництві «Музична Україна» побачила світ книжечка «Народні оповідання», куди ввійшли записані М. Зінчуком цікаві бувальщини. В 1994 році у львівському видавництві «Каменярь» вийшла досить об'ємна книга казок «З невичерпної криниці», в якій надруковано казки не лише Буковинської, але й Галицької Гуцульщини. Була б можливість, то неспокійний фольклорист М. Зінчук, очевидно, помандрував би і в Південно-Буковинську Гуцульщину. А може, він ще зробить й таке, бо почувається в силі. Але нерозуміння румунської мови, з якою там доводиться зустрітись на кожному кроці, на такий подвиг не дозволяє.

У громадському житті пан М. Зінчук досить активний. Він учасник Європейського симпозиуму на тему: «Фольклор і сучасний світ», що працював у Києві 23-27 травня 1990 року, на якому він виступив з повідомленням «До питання про систематизацію і збереження пам'яток фольклору».

На регіональній конференції «Гуцули буковинського краю: реалії, проблеми, перспективи розвитку», що відбулася 13-14 січня 1994 року у Вижниці, він виступив з доповіддю «Сучасний стан побутування фольклору на Гуцульщині і завдання фольклористів», в якій показав становище фольклористики в регіоні і подав поради щодо покращення збирацької роботи. Зокрема, проаналізував стан побутування казок, легенд, демонологічних розповідей тощо.

Збирацький ужинок М. Зінчука досить поважний, про що так детально описав вижницький дослідник Гуцульщини Михайло Іванюк у своїй «Літературно-мистецькій Вижниччині», частина III (Вижниця, 1998) та Ігор Пилипейко в «Гуцульщині в літературі» (Косів, 1997).

Свої дослідження М. Зінчук публікує переважно в місцевій пресі, хоча інколи друкується і в поважних журналах, зокрема в «Початковій школі», «Народній творчості та етнографії», «Жовтні» і навіть в періодиці Грузії, Вірменії і Молдови. Про серйозність питань, які порушує у своїх статтях М. Зінчук, свідчить велика глибокозмистовна і пізнавальна стаття «Україна і Росія крізь призму історичної правди» («Дзвін», № 10-12, 1996), в якій автор підходить до справи з позицій патріота і державника.

Ювілей свого 70-річчя Микола Зінчук зустрів у повній готовності до дальших фольклористичних мандрів.

Міжнародний фестиваль гуцульського фольклору 1995 року відбувся в Путилі на основі відновленого традиційного свята виходу на полонини. Тут слід сказати, що це єдине свято, яке відродилося в роки тоталітарного режиму в Путилі і набуло розповсюдження в Рахівському районі Закарпатської та Верховинському — Івано-Франківській областей.

У 1989 році на базі Путильського районного відділу культури відбувся обласний семінар з питань фольклору та етнографії. Перед виїздом до Путилі 10 листопада 1989 року в лекційному залі Чернівецького університету відбулось пленарне засідання, на якому з лекцією «Питання сучасної фольклористики» виступив професор Львівського філіалу Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнології Академії Наук УРСР доктор філологічних наук Роман Кирчів. Семінаристи мали можливість прослухати лекції чернівецьких дослідників фольклору, зокрема «Фольклорні мотиви у творчості Юрія Федьковича» кандидата філологічних наук Миколи Юрійчука, «Українсько-молдавські фольклорні зв'язки» кандидата філологічних наук Олексі Романця, «Фольклорні мотиви у композиторській творчості Володимира Івасюка» кандидата філологічних наук, члена Спілки письменників України Михайла Івасюка, «Фольклор у репертуарі професійних колективів» — народного артиста України, лауреата Шевченківської премії, головного диригента Заслуженого Буковинського ансамблю пісні і танцю Андрія Кушніренка, «Ольга Кобилянська і народна творчість» — завідуючого літературно-меморіальним

музеєм Ольги Кобилянської, поета Володимира Вознюка, «Художнє багатство буковинського народного одягу» — мистецтвознавця дитячої художньої школи Алли Дутківської.

Опісля всі учасники обласного семінару виїхали для продовження своєї роботи до Путилі.

Якщо на пленарному засіданні в Чернівцях робота семінару проводилася теоретично, учасники слухали лекції найкращих чернівецьких спеціалістів з питань фольклору, то дводенні заняття в Путилі носили характер практичний. Семінаристи ознайомилися з творчістю сім'ї Притуляків з Розтоків, фольклорного дуету подружжя Яків'юків з Мариничів, з роботою музею українського рушника в Підзахаричах та з учнівським фольклорним колективом Підзахарицької школи, умільців села Довгопілля, а в Яблуніці вивчали досвід роботи фольклорного колективу «Толока», з роботою гуртка юних письменників під керівництвом вчительки Ганни Вережак.

Окрім того, кожний учасник семінару мав можливість показати своє вміння на святі трійстих музик, яке проходилося з нагоди відкриття Будинку тваринників у селі Киселиці.

Відвідали також музей-садибу Юрія Федьковича в Путилі, ознайомилися з особистими речами, які вдалося врятувати, та з експонатами, що розповідають про життя і творчість письменника. Про все це дуже цікаво розповів завідувачий музеєм Богдан Лисак.

Побували семінаристи і на відкритті музею-садиби Лук'яна Кобилиці в Красному Долі. Тут із лекцією «Значення повстання Лук'яна Кобилиці в піднесенні національної свідомості серед «населення» виступив чернівецький науковець Олекса Романець. Автор цієї розвідки виступив на тему: «Повстання Лук'яна Кобилиці в народній творчості та художній літературі».

Цікавою була зустріч семінаристів з фольклорним колективом Путильської фабрики переробки вовни та з гуртком юних вишивальниць фабрики.

Знайомились семінаристи також з роботою фольклорних колективів Селятина і Шепота, з кордоном та прикордонниками, зі знаменитим шепітським тріо братів-скрипалів Кирила, Спиридона та Луки Прилипчанів.

А ввечері всі прибули на хутір Риж, що неподалік Путилі, на гуцульські вечорниці. Все там було для молодіжних розваг — трієсті музики, танці, дотепні розповіді. Учасники семінару ділилися досвідом проведення подібних заходів, автор цієї розвідки розповів про «Українські вечорниці», на яких молодіжні розваги поєднуються з працею (переважно рукоділлям).

Збагачені досвідом, задоволені побаченням, учасники семінару роз'їхалися додому і про дні, проведені на навчанні в горах, згадують ще й досі.

Збирання й пропагування фольклору на Путильщині в останні десятиліття ХХ століття зросло від індивідуальних записів до гуртового вивчення та імпровізування силами аматорських гуртів безпосередньо зі сцени або по радіомовленню і телебаченню. Позитивним є те, що народною творчістю зацікавилися і молоді люди. Всю Україну полонила виконанням новітніх гуцульських коломийок на Всеукраїнському огляді народної творчості та на Міжнародному фестивалі «Буковинські зустрічі» юна співачка Інна Москаль

з Путили. В супроводі трійстих музик, під керівництвом начальника Путильського відділу культури Івана Ярославовича Ковалюка, вона все частіше виступає на важливих концертних імпрезах.

Непогано показали себе в процесі відновлення і пропагування народної творчості фольклорно-етнографічні колективи, які є майже в кожному селі Путильщини.

Вивчення народознавства в школах пожвавило зацікавлення фольклором учителів і учнів, а це вже означає, що фольклористика на Путильщині набуває піднесення, про що колись мріяв Буковинській Соловій — Юрій Федькович.

Замість післямови

Розмежування кордонами спричинилося до того, що Буковинська Гуцульщина вивчена менше, аніж Галицька. До того ж, польські вчені вважали гуцульський край частиною своєї держави, вивчали його досить об'єктивно, а тому маємо цікаві праці Оскара Кольберга, І. Коперницького, Л. Войгеля, Й. Шнайдера, Г. Генсборського, А. Фішера та інших. Нарешті, до вивчення цього краю багато зусиль доклали й наші вчені, серед яких захоплює дослідницький подвиг Володимира Шухевича. Буковинській Гуцульщині в цьому не пощастило. Румунські дослідники постійно твердили та ще й досі пишуть, що гуцули — окрема народність (О. Лекко, П. Каразан, М. Венецану). Ба навіть прихильний до буковинських українців австрійській вчений Раймунд Фрідріх Кайндль на перших порах вважав гуцулів скіфами, однак згодом він відкинув це хибне уявлення. «Якщо й погодитися з думкою, що в долинах Молдови та Сучави, Черемошу й Пруту могли проживати вже з найдавніших часів вихідці з різних народів, то, з іншого боку, не можна заперечити, що перевагу серед них мали слов'яни, — зазначає Р.Ф. Кайндль у своїй монографії «Гуцули». — ...Головним залишається, зрештою, те, що гуцули є слов'янами за мовою, звичаями і народними традиціями». (Р.Ф. Кайндль. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. — Чернівці: Молодий буковинець, 2000. — С. 9). Ми повністю погоджуємося з цим твердженням.

Зацікавлення Гуцульщиною прокинулося в автора цього нарису ще в дитячому віці. В хаті його батьків, що в лівобережній наддністрянській тій стороні, зберігалася як реліквія книжечка «Поезії Осипа-Юрія Федьковича», що була чи не єдиною пам'яткою, що належала дідові Петрові Федоришиному, рідному батькові його матері, якого в Америці ненаситні грошлюбів отруїли газом. Бувало, в неділю, після Богослужіння, мати, нагодувавши домашніх обідом, діставала зі скрині ту книжечку і зачитувалася вголос, а він слухав те читання і мимовільно запам'ятовував:

*Стояв же він на шельваху
В цісарськїм дворі,
Вмивався він, втирався він,
Як гусь по воді;
Умився він де сльозами*

*Ніхто го не чув,
Стулився він на багнеті
На хвильку заснув...*

або ж:

*Ой сів же він при столику,
При світлі, думав.
Писенечко дрібнеське,
А він го читав...*

Дещо з того читання залишилось в дитячій пам'яті назавжди, а сині Федьковичеві гори, що згадуються у вірші «Рекрут», неодноразово навіть снилися йому. Потім з маминих розповідей він дізнався, що прадід його по батьковій лінії прийшов у край Дністрового каньйону з Гуцулії і осів там на все життя.

Після закінчення вузу доля спрямувала автора працювати науковим працівником у стінах Чернівецького літературного музею Юрія Федьковича. Працюючи там, їздив на батьківщину письменника в Путилу, якій і досі чомусь не повернули попередньої назви Путилів, а чи Сторонець-Путилів, збирати для музею нові матеріали. Мандруючи Сторонець-Путилівськими верхами, він згадував про своє далеке гуцульське походження. А коли з волі начальника Чернівецького обласного управління культури Сергія Дідика його перевели в тодішній обласний будинок народної творчості займатися фольклористикою, то першим серйозним його випробуванням було написання сценарію кінофільму «Повернення з полонини». Нелегким виявилось це завдання, адже літератури, потрібної для того, тоді не було. В бібліотеці професор А.Р. Волкова знайшовся один том «Гуцульщини» Володимира Шухевича та й то польською мовою. Довелося їхати між гуцули і вивчати те, чого не знайшов у тій пам'ятній книзі. Творче заняття таки допомогло написати сценарій і надіслати до Києва. Відповіді довго чекати не довелося. Буквально через тиждень до Чернівців прибула знімальна група з аспірантом Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР Олександром Кувеньовою. Таке представництво зацікавило місцеве керівництво, і воно дуже посприяло цьому. А що осінь в тому році була досить погідною, то кінофільм під назвою «З полонини» відзнято було досить швидко. І це так вплинуло на дальшу творчість молодого фольклориста, що він вирішив зайнятися фольклористикою серйозніше. Незважаючи на те, що анкетні дані в час тоталітарного режиму доступу у вищий світ науки не давали, то все-таки авторитет його серед творчих кіл країни зріс. На запрошення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР, він взяв участь у двох наукових експедиціях — по Західному Поділлію і по Гуцульщині.

Подорожуючи карпатськими стежками, він згадав також про забороненого на той час українського письменника і композитора з Буковини Сидора Воробкевича. З його віршами він вперше зустрівся в маминій шкільній читанці, що побачила світ ще під час панування Австро-Угорської монархії. Під впливом його вірша «То наші любі, високі Карпати» гори ще більше подоба-

лись йому, він відкривав для себе все нові обрії, а вірш «Рідна мова» був тоді для нього провідною зірницею.

Якось Григорій Шевчук приніс йому румунську музичну енциклопедію, і там зазначалося, що Ізидор Воробкевич — композитор румунський. Зрозуміло, що Сидір Воробкевич написав кілька мелодій на вірші Мігая Емінеску, а ще був вчителем видатного румунського композитора Чіпріана Порумбеску, і вони мали право так написати, однак вражало інше: румунські дослідники, як і всі наші недруги, нічого не сказали про те, що С. Воробкевич — відомий український письменник і композитор, що він вийшов з українського середовища, а тому для свого народу зробив набагато більше, аніж для сусіднього румунського. Читали ту енциклопедію і нишком обурювалися, що нас так нахабно обкрадають. А Сидір Воробкевич тоді вже почав виходити з опальної облоги. Його вірші вже друкувалися в «Антології української поезії» (К., 1957), а прозові твори — в «Антології українського оповідання» (К., 1960). На той час вже з'явилася монографія колишньої чернівчанки, а тоді викладача Львівської консерваторії Марії Білинської «І.І. Воробкевич» (К., 1958), яка сказала багато про композиторську творчість великого буковинця, тому румунська музична енциклопедія в наших очах надзвичайно змаліла. Нині, коли Воробкевичі твори — поетичні, прозові і музичні — видаються великими тиражами, а драматичні ставляться у великих театрах, коли ім'ям Сидора Воробкевича названо Чернівецьке училище мистецтв, наш великий земляк не потребував уже нічийого захисту. З великою любов'ю до його творчості автор назвав свої фольклорно-народознавчі нариси про Буковинську Гуцульщину Воробкевичевим віршем «То наші любі, високі Карпати», а коли його нагородили літературно-мистецькою премією імені Сидора Воробкевича, він почував себе неначе на сьомому небі.

БІБЛІОГРАФІЯ

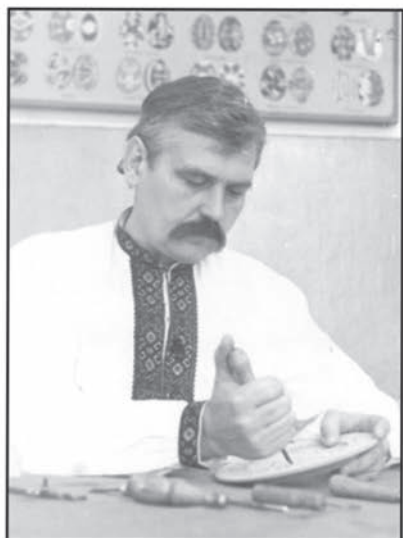
1. Арсенич Н. Этнографическое изучение Гуцульщины народными учителями // Карпатский сборник. — М., 1976.
2. Буковина — невід'ємна частина України. Матеріали Третьої науково-практичної конференції з циклу «Гуцули буковинського краю: реалії, проблеми, перспективи розвитку». — Вишниця, 1997.
3. Відозва Літературного товариства «Руська Бесіда» в Чернівцях до всіх зайнятих збиранням етнографічного матеріалу. //Буковина № 13, 1886.
4. Вінценз Ст. На високій полонині (Правда старовіку). — Львів, 1997.
5. Вовк Ф.Кавказ і Карпати. У кн. Науковий збірник, присвячений професорови Михайлови Грушевському. — Львів, 1906, стор. 595-600.
6. Воробкевич Ізидор. Думки і коломийки. — Відень, 1888.
7. Воробкевич І. Збірник пісень для шкіл народних, нижчих і реальних. — Чернівці, 1870.

8. Воробкевич С. Хорові твори на слова Т. Шевченка. — К., 1973.
9. Воробкевич С. Хорові твори. Загальна редакція А. Кушніренка, — К., 1996.
10. Гнатюк В. Гуцульщина. Рецензія на однойменну працю Володимира Шухевича. //Киевская старина, том 386 — К., 1965, стор. 73-122.
11. Гнатюк В. Причинки до пізнання Гуцульщини. //Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, том 123-124. — Львів, 1917, стор. 1-45.
12. Гнатюк В. Народні оповідання про опришків. //Етнографічний збірник, том 26. — Львів, 1910.
13. Головацький Я. Карпатська Русь. //Славянский сборник, том I. — Спб., 1875, ст. 1-70.
14. Гоберман Д. По Северной Буковине. В Карпатах. — Ленинград, 1983, ст. 79-107.
15. Головацький Я. Великая Хорватия або Галицко-Карпатская Русь. //Вінок русинам на обжинки, ч. 2. — Відень, 1847, стор. 133-206.
16. Гуцули буковинського краю: реалії, проблеми, перспективи розвитку. Матеріали науково-практичної конференції. — Вижниця, 1994.
17. Драгоманов М. Австро-руські спогади. — Львів, 1867-1877, Львів 1889-1892.
18. Драгоманов М. Повісті Осипа Юрія Федьковича. — Київ, 1876.
19. Заклинський Р. З нашої етнографії. Гуцули //Школьна часопись, № 13-14, ст. 99-105, 110-113.
20. Заклинський Р. Спомини про Федьковича //Літературно-науковий вісник, том XIII, 1901, стор. 10-20, 80-104.
21. Іванюк М. Літературно-мистецька Вижниччина. Частина I — Чернівці, 1992, частина II — Вижниця, 1995, частина III — Вижниця, 1998.
22. Іванюк М. Літературно-мистецька Вижниччина. — Вижниця, 2001.
23. Кайндль Р.Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Оригінал німецькою мовою, з 30-ма ілюстраціями, побачив світ у Відні, 1894. Переклад на українську Зіновії Канюк — Чернівці, 2000.
24. Кольберг О. Русь Карпацка, частина I. — Вроцлав-Познань, 1970.
25. Кольберг О. Русь Карпацка, частина II. — Вроцлав-Познань, 1971.
26. Козарищук В. Із буковинських карпатських гір. //Наука. — Відень, 1889-1998.
27. Купчанко Г. Некоторые историко-географические сведения о Буковине с приложением сборника песен буковинского народа. — К., 1875.
28. Маковей О. Кілька документів з Гуцульщини, з другої половини XVIII ст. // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. — Львів, 1909. Том 87, кн. I, стор. 64-69.
29. Наулок В. Етнічний склад населення Української РСР. — К., 1965.
30. Населення Буковини. З книги «Буковина. Загальне краєзнавство», укладеної колишнім крайовим жандармським командуванням № 13 ц. к. жандармерії з нагоди 50-річного ювілею правління імператора Франца-Йосифа I (Чернівці, 1899). — Чернівці, 2000.
31. Пазяк М. Юрій Федькович і народна творчість. — К., 1974.
32. Пелипейко І. Гуцульщина в літературі. — Косів, 1997.
33. Писанка на Путильщині. — Путила, 1994.
34. Романець О.С. Збирач перлин народних. У кн. «Народні пісні Буковини в записях Юрія Федьковича. — К., 1968.

35. Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. //Збірник документів. — К., 1949.
36. Сінченко Г. Жанрова специфіка української народної пісні Карпат і Прикарпаття. — Чернівці, 1968.
37. Федькович Ю. Казки для руского народу. — Львів, 1873.
38. Федькович Ю. Рускі церковні і народні колядки і щедрівки. — Львів, 1873.
39. Федькович Ю. Ти місяцю, ти королю, красна Маланка є з тобою. //Неділя, ч. 34, додаток до Буковини. — Чернівці, 1895.
40. Федькович О. Довбушев клад //Киевская старина, год V. — К., 1886, стор. 739.
41. Федькович Ю. Твори, том I. — К., 1960.
42. Федькович Ю. Твори, том II. — К., 1960.
43. Федькович Ю. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи. К., 1985.
44. Франко І. Лук'ян Кобилиця. Епізод з історії Гуцульщини в першій половині XIX в. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, том XIX, ст. 1-40. — Львів, 1902.
45. Зібрання творів у п'ятдесяти томах, том 17, стор. 248. — К., 1979.
46. Франко І., Гнатюк В. До збирачів етнографічних матеріалів //Буковина ч. 144. — Чернівці, 1904.
47. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1910 р. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. том 41. ст. 194-470. — К., 1984.
48. Хорв'юк Д. Оповідання. Письменники Буковини. — К., 1958.
49. Хоткевич Г. Гуцулы и Гуцульщина //Украинская жизнь, — 10. — М., 1913, стор. 57-78.
50. Шалата М. Юрій Федькович. Життєвий і творчий шлях. — К. 6. 1984.
51. Шухевич В. Гуцульщина. Перша часть. — Львів, 1899.
52. Шухевич В. Гуцульщина. Часть друга. — Львів, 1901.
53. Шухевич В. Гуцульщина. Часть третья. — Львів, 1902.
54. Шухевич В. Гуцульщина. Четверта часть. — Львів, 1904.
55. Шухевич В. Гуцульщина. Часть п'ята. — Львів, 1908.
56. Юрійчук М. Щоб не було пізно //Буковинський журнал 3-4. 1994. С. 124-126.
57. Юрійчук М. Гуцульщина в літературі і образотворчому мистецтві. — К., 1997.

ТАЙНА ВОЛОДИМИРА ВОРОНЧАКА

Ще юним школяриком любив пан Володимир ходити понад річкою Тайною, що протікає через його рідний Хоростків, задумуючись над етимологією її назви. Та й тепер, коли буває в рідній стороні, любить дивитись на тиху течію річки, дивуючись, що й досі не збагнув її загадкової назви. Очевидно, далекі предки знаходили в цій річці надійний захист перед дикими пришельцями зі сходу, які знищували все вогнем і мечем. Кмітливі жителі, як тільки загрожувала небезпека, занурювались у глибоченьку річку, дихаючи крізь очеретяне стебло. А потім поверталися до своїх жител цілими і неущождженими. І це було їхньою тайною. Через те, що все було пов'язане з річкою, то її теж назвали Тайною. А ще розповідають, що тут проїжджав повелитель цих просторів князь Василько Ростиславич,

який столицю вибрав собі був місто Тербовлю, і що його воїни коней там напували, питали людей, як називається річка, і по світу рознесли її назву — Тайна.

Та що там казати, коли і наш школярник мав свою таємницю. Тоді, під час жорстокого більшовицького тоталітаризму батьки все напам'ядали йому, щоб був обережним, щоб менше висловлював свої думки, нікому не довіряв, бо пропаде. Батько розповідав про бої, які точились там за волю України, і що за такі розмови кожного чекало жорстоке ув'язнення. І він мовчав, бо вже такої вдачі був, вважав, що його особистою тайною є палке бажання вступити в художній навчальний заклад. І він цю свою таємницю беріг, бо, як вступатиме і не вступить, то сорому не обереться. Походяючи над річкою, думав, що Тайною її назвали тому, що в кожній живій істоті є свої тайни.

Декоративно-прикладне і ужиткове мистецтво він, Володимир Ворончак, полюбив, коли ще навчався в Хоростківській середній школі, що в Гусятинському районі на благословенному Тернопіллі. Там 23 серпня 1951 року він і народився. Своє захоплення мистецтвом успадкував від батьків. Мати його Марія (дівоче прізвище Чорненька) була найкращою в містечку кімнатною маляркою, а до того ще й гарно вишивала, батько був непоганим столяром, вмів відрізнити прекрасне від потворного і своє бачення передав синові.

Про своє рідне містечко пан Володимир любить розповідати при кожній нагоді. Воно ж бо хоч і невелике, але своєрідне. Розкинулось над річкою Тайною, що біля села Личківці впадає до Збручу, протікаючи неповторними подільськими краєвидами, які так і просяться на полотно. Він навіть пробував змалювати їх, тому ніхто не здивувався, коли після закінчення десятирічки подався до Косівського училища прикладного мистецтва. У приймальній комісії оглянули його роботи, похвалили, але похитали головами — вступити навряд чи зможе. Надто багато вступників з пільгами. Шкодуючи, що нічим допомогти не зможуть, порадили піти до Вишницького училища прикладного мистецтва. Спочатку думав ризикнути, адже почувався в силах, та коли добре приглянувся до роботи приймальної комісії, вирішив не гаяти часу, бо коли вже відмовляють так зразу, то зрозуміло, що місця для нього тут немає.

Не думаючи довго, пішов до Вишниці, та коли в Кутах став на березі бурхливого Черемошу, який вийшов із берегів, зрозумів, що про переправу не може бути й мови. Люди направили його на кладку, і він знайшов її, але далі йти боявся. Підвішена на товстих крицевих ливах кладка похитувалася, бо вода вже майже дїставала її. Сміливці переходили, хоч декому і ноги замочити довелось, але нашому абітурієнтові, який вперше побачив таку повінь, було страшнувати. Та повертатись туди, де на нього не чекали, не хотів. Зібравшись з відвагою, таки перей-

шов, а там, в училищі прикладного мистецтва, вступні іспити склав успішно і став одним із кращих учнів майстра художньої обробки дерева Степана Сахра. Під його керівництвом оволодів композицією, технологією, фактурою і текстурою дерева, а з часом опанував секрети художньої різьби та інкрустації.

В гарному, доброзичливому колективі Вишницького училища прикладного мистецтва чотири роки навчання промайнули швидко. Захистивши дипломну, одержав направлення на роботу в сувенірний цех лісництва селища Смига, що біля Дубна в Рівненській області, де й поринув у творчі розробки сувенірів. Все нібито виходило в нього якнайкраще, бо ж творча фантазія працювала непогано, але на всьому, до чого лише приглядався, щоб взяти за зразок, бачив вплив мистецтва інших регіонів України. Та й сам перебував під великим впливом краси гуцульського мистецтва. Вимагалося ж зосередити увагу на місцеві волинські народні промисли, які, хоча своїм структурним розмаїттям слабші, але своєрідні. Зрозумів, що мусить знайти можливість покращення місцевих народних промислів, зберігши при цьому їхню принадність і красу. І він повністю віддався тій роботі.

Переглядаючи в Києві Ворончаківські сувеніри, виготовлені у Смигівському лісництві, дослідник народних промислів при Міністерстві сільського господарства України, відомий художник Василь Парахін порадив молодому фахівцеві зайнятися боднарством. Подякував він за

пораду, почав приглядатися до народного боднарського промислу Волині, але нічого цікавого не знаходив. Заглядав і до музеїв, але бачив там різні цебрики, діжечки, маслобійки та ще й із залізними обручами. Знайшов і з дерев'яними обручами, придивлявся, як то майстри з народу з'єднували обручі пазовими замками, спробував змайструвати щось подібне і ніби второпав, але з виготовленням клепок була морока. Поки вистругав одну — зіпсував купу деревини. Здогадувався, що для цього в боднарів є спеціальні знаряддя, але де ж їх взяти, якщо в продажу немає.

Якось, будучи в Києві, зайшов на Андріївський узвіз і побачив там гуцульський дерев'яний посуд. Захоплювала не лише акуратність виготовлення, але й оздоблення. І подумав: от би повчитись у гуцульських майстрів мистецтва виготовлення таких речей. Розповів про це панові Парахіну, і той дав йому направлення на практику в село Річку

Косівського району до заслуженого майстра народної творчості України знаменитого боднаря Івана Грималюка.

Не дуже хотілось дипломованому майстрові художньої обробки дерева їхати на навчання до неписьменного гуцула, але бажання оволодіти незнайомим народним промыслом перемогло, тому, як кажуть у його рідному Хоросткові, взяв ноги на плечі і подався до Річки. Добрі люди показали Грималюкову оселю і він відважився зайти до хати. Старий майстер сидів на стільчику з писаком і штампував на бербениччі орнаменти. Хата була переповнена горілим деревом, а майстер так захопився випалюванням, що, здавалося, світ його не обходив.

Привітався, розповів, чого прийшов, а коли сказав, що хотів би повчитись його мистецтва, лице старого посвітлішало, подобришало. Сподобалось йому, що є ще між молодими людьми такі, які цікавляться прадавнім, невибагливим, на перший погляд, мистецтвом.

— То таке, — сказав старий майстер, — що для виготовлення добротного боднарського посуду потрібно підібрати добрий матеріал і з деревини, яка для цього підходить. Для домашнього заквашування капусти й огірків найкраще підійдуть бочки дубові, бо коли зробити їх з ялини, не буде доброго смаку, ялина годиться для виготовлення хіба що обручів. У дубових бочках та барилах навіть всякі напої набувають своєрідних смакових якостей і колірних відтінків. У липових діжечках добре зберігати мед і різні мо-

лочні продукти. Для сипучих продуктів підійде будь-яке дерево.

Виготовлення боднарського посуду починають із заготовки дерев'яних клепок. Для цього підбирають чисте без гудзків дерево, напилюють потрібної довжини, розколюють, бо, якщо зробити клепку за допомогою пилки, зіпсується природна структура деревини.

І побачив там пан Володимир різне боднарське приладдя — від прямих і вигнутих вісьничих ножів до інструментів незвичайної назви. Химерно вигнуті клюкарзи — для зачистки внутрішньої частини посуду, вторники — для зарізування пазів (вторів), а ще простий боднарський стілець (кобилка) і різних форм писаки (штампи). Приглядався добре до роботи майстра Грималюка, замовив у слюсарні все потрібне приладдя і незабаром зміг розпочинати роботу над виготовленням сувенірів з боднарства. Промисел цей нібито нехитрий, але кожна робота потребує вправності, а вправність набувається, коли ту роботу полюбиш. Змайструвавши боднарський верстат, що складався із звичайного осла на із затискувачами,

отримавши замовлені у слюсарні інструменти, пан Володимир взявся за роботу. Під звичними до художньої обробки дерева руками все пішло наче по маслу. За досить короткий час створив більше двадцяти зразків сувенірів, які замовники прийняли з великим задоволенням. Зрозуміло, що в Міністерстві тиражування затвердили, домашній бюджет майстра зріс, але він задоволений цим не був. Два роки, які повинен був відпрацювати за своє навчання, відпрацював з повною відповідальністю, набуток у галузі покращення боднарського промислу передав майстрам Смигівського лісництва і вирішив дерзати далі. Його — молодого, кмітливого, перспективного фахівця — приваблював світ справжнього мистецтва.

Саме в той час у Вишницькому училищі прикладного мистецтва імені Василя Шкрібляка з'явилася вакансія викладача художньої обробки дерева, і вибір впав на Володимира Ворончака. Запрошення він прийняв з радістю, але мусив домогтися від Міністерства лісового господарства відкріплення. Після певної тяганини відкріплення таки

одержав, став викладачем престижного навчального закладу, увівши до предмету художньої обробки дерева ще й елементи народного боднарського промислу. Але фах викладача такого відомого училища вимагав високого рівня підготовки, і він, молодий, повний сил і енергії — вступив у Одеський пединститут на заочний відділ художньо-графічного факультету.

Закінчивши навчання в 1981 році, деякий час працював ще викладачем, далі — заступником директора з виробничого навчання, а в 1986 році почав іще викладати малюнок, живопис і композицію у Вишницькій дитячій художній школі. Пам'ятаючи про відповідальність викладачів у розвитку дитячих здібностей, пан Володимир повністю вникає в процеси педагогіки та дидактики, бо добре розуміє, що гарно вихована підростаюча зміна — майбутнє нації. Очевидно, тому в 1993 році його призначили директором тієї школи.

Але, як то в нас кажуть, що хто тягне того ще й поганяють, то після смерті в 1998 році відомого вишницького ентузіаста на культурно-

мистецькій ниві, полум'яного журналіста і голови Об'єднання народних майстрів Буковини та Покуття, керівництво цього згуртування доручили Володимирові Ворончаку. А він, прийнявши таке навантаження, йде і по цій стежині не спотикаючись. Під його керівництвом продовжує працювати салон художніх виробів, організуються виставки. Особливо багатими були виставки, присвячені 10-річчю Незалежності України, перша — в Києві, в Національному Палаці культури «Україна», а друга теж у столиці, в Українському Домі. Були його твори разом з творами Осередку майстрів Буковини й Покуття на ювілейних обласних вернісажах і на 500-літті міста Вишніці...

А пан Володимир Ворончак хоча й зайнятий дуже, все-таки знаходить час і для художньої обробки дерева, і без боднарства не може обійтись. Творить, здебільшого, для себе, але коли бачить, що його творіння комусь дуже подобаються, може їх і подарувати чи продати.

Якось завітав до Вишніці дослідник народного мистецтва із Саскачеванського університету, що в

Канаді, Пітер Пурд'є, щоб ознайомитися з правдивими гуцульськими народними промислами. Зайшов до коледжу прикладного мистецтва (тепер так іменується училище), дивувався, з якою любов'ю викладається там правдиве гуцульське мистецтво, закупував вироби для вивчення його там, за океаном. Не оминув він і Вижницької дитячої художньої школи. З творами пана Ворончака він був уже знайомий з кінострічки, та коли побачив його боднарські витвори, захотів придбати всі. Довелось задовольнити прохання гостя. Пан Пурд'є на прощання пообіцяв, що викличе пана Ворончака до себе за океан, аби він навчив там свого мистецтва канадську молодь. Митець дав згоду відвідати країну, яка для багатьох українців стала другою батьківщиною.

Зрозуміло, що Володимир Ворончак зможе не лише мистецтвом боднарства добре допомогти. У Вижницькому училищі прикладного мистецтва він чудово опанував тонкощі гуцульської різьби та інкрустації. Після багатьох експериментувань та вдумливого порівняльного аналізу намагається творити на буковинський традиційний кшталт. Його тарелі («Косиці» (1979), «Рута» (1982), «Зоряниця» (1993), «Кучері» (1995), «Карпатська містика» (1998), «Кочела» (1999) та ін. приваблюють вдалими композиційними вирішеннями мистецтва Буковинської Гуцульщини і його ворончаківським привнесенням. Різець його витончений і полонить глибиною задуму автора.

На основі, як він сам стверджує, традиційної азбуки елементів та мо-

тивів різьблення митець знаходить своє вираження, яке підсилює форму творів. Він вдало знаходить пропорції елементів та мотивів, вміло підпорядковує другорядні елементи головним, що робить композицію цільною і довершеною.

За повсякденними клопатами Володимир Ворончак не потурбувався про створення свого персонального вернісажу. Це поки що в планах, бо до привселюдного показу своїх творів ставиться з великою відповідальністю. Його ж всі у Вижниці, навіть у Чернівцях та Києві знають досить добре, бо ж він — учасник чи не кожної виставки районної, обласної, всеукраїнської і навіть міжнародної (Канада, Румунія, Польща, Росія). Деякі його твори знаходяться на постійному експонуванні у Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини, в Музеї українського народного мистецтва в Києві та у приватних колекціях.

Про творчість Володимира Ворончака з'явилось чимало статей, зокрема «Із чистих джерел» Миколи Шутака (журнал «Знання та праця», 1989), «Добром зігріте серце» Степана Кириляка (газета «Вижницькі обрії», 1992), «Книжка про митців Буковинського Прикарпаття» Михайла Гуця (журнал «Народна

творчість та етнографія» (1993), «Ворончак Володимир» («Літературно-мистецька енциклопедія» Михайла Іванюка, Вишніця, 1992), «Кобзар презентує роботи умільців» Ярослави Яроменко (газета «Вишніцькі обрії», 1994), «Спомин про ентузіаста» Микола Шутака (газета «Буковина», 1995) та «Нетлінні скарби» Миколи Шутака (газета «Вишніцькі обрії», 1995), «Майстер призабутого ремесла» Людмили Черняк (газета «Буковина», 2001)... Та, власне кажучи, митець і сам пробує сили у написанні наукових статей з царини декоративно-прикладного і ужиткового мистецтва. В 1997 році, в журналі «Народне мистецтво», №2, побачила світ цікава його стаття «Народні традиції боднарства та художнього випалювання на Прикарпатті». Він — автор художнього оформлення книги поезій Степана Кириляка «Татові вози» (Вишніця, 2000), «На княжих росах». Антологія, присвячена пам'яті поета Тараса Мельничука (Вишніця, 2000), Антологія, присвячена 500-річчю Вишніці» (Вишніця, 2001). А ще

він розробив емблему футбольного турніру імені Назарія Яремчука.

Повний сил і енергії майстер народної творчості, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України, лауреат літературно-мистецької премії імені Георгія Гараса, культурний і громадський діяч Володимир Ворончак з великим пієтетом береже в пам'яті колицку мрій своїх — рідний Хоростків і незбагненну річку Тайну, звідки, коли подорослішав, пішов у світ. І хоча нині рідними стали йому гуцульські гори такі ж українські, близькі серцю, і хоча саме тут став відомим громадським і культурним діячем, та все ж подільських місць не забуває, а річку Тайну, що в лихі часи тоталітаризму була його оберегом, не забуває ніколи. І хоча в незалежній Українській державі ніяких таємниць стосовно національного і фізичного існування берегти не потрібно, рідна річка Тайна залишиться його оберегом назавжди.

Авксентій Яківчук

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал «Зелена Буковина» друкує наукові і науково-популярні матеріали.

Для наукового розділу статті, короткі повідомлення з усіх галузей історії, природознавства і краєзнавства Буковини та прилеглих областей (серії «Історія та краєзнавство» та «Екологія та краєзнавство») подаються українською мовою на стандартному папері (296x210) у 2-х примірниках через два інтервали та стандартними полями: зліва і зверху - 3 см, справа - 1 см, низу - 2 см. Максимальний обсяг - до 18 сторінок машинопису, оптимальний - до 10 сторінок, включаючи ілюстративні матеріали (графіка, таблиці, чорно-білі фотографії прийнятої якості). При рівнозначних умовах перевага надаватиметься матеріалам, вміщеним на дискетах (текстові редактори «Твір», «Лексикон», «World»; графіка та ілюстрації - формат CDR, TIFF), до яких додаються роздруковані на принтері 2 примірники цього ж тексту. Дискети негайно повертаються авторам.

Вимоги до оформлення. Зліва зверху розміщується шифр УДК. Нижче через два інтервали посередині аркуша друкуються ініціали та прізвища авторів(а). Через три інтервали - назва організації чи установи, яку репрезентує чи від якої виступає автор. Ще нижче через три інтервали подається прописними літерами назва публікації. Основний текст друкується в 4-х інтервалах нижче, абзац починає від 5-го удару клавіші.

Перед початком тексту автор одним абзацом обгрунтовує актуальність і оригінальність поданої роботи.

Список літератури, на яку в тексті посилається автор, друкується відповідно до загальноприйнятих вимог (ГОСТ 7.1-84 «Бібліографічний список документа. Загальні вимоги і правила упорядкування»).

Після основного тексту подаються домашня і службова адреса авторів, телефонний номер. У випадку колективної публікації зазначаються координати одного з авторів.

До основного матеріалу додається резюме українською і англійською мовами. Ілюстрації подаються у 2-х примірниках, придатних для репродукції. Всі підписи до ілюстрацій друкуються на окремих аркушах також у 2-х примірниках. Місце розміщення ілюстрацій і графіки в тексті вказується олівцем на полях. Другий примірник поданих матеріалів підписується авторами в кінці тексту.

Цифрові матеріали повинні супроводжуватися необхідною статистичною інформацією. Літературні джерела в тексті цитуються шляхом наведення прізвища автора та року виходу у світ видання, якщо вони не включені до списку бібліографії.

Редакція залишає за собою право скорочувати та виправляти тексти чи пропонувати те саме робити самим авторам, а також відхиляти матеріали, написані на низькому науковому і стилістичному рівні. У разі необхідності редакція, не ображаючи автора, може просити супроводити статтю рецензіями провідних фахівців.

Відповідальність за точність викладених фактів несуть автори статей. Редакція може не поділяти думки автора, але завжди вітатиме оригінальність ідеї і неординарність форми викладення матеріалів.

ЗЕЛЕНА БУКОВИНА

Виходить двічі на рік.

Свідоцтво про державну реєстрацію -
ЧЦ №104 від 9 червня 1994 р.

В и д а в ц і:

**Науково-дослідний центр Буковино-
знавства при Чернівецькому
національному університеті,
Чернівецька обласна Рада**

**Державне управління екології та
природних ресурсів
у Чернівецькій області**

Засновник і головний редактор

А.Т.Квасецький

Передплатний індекс — 74214

Адреса редакції:

для відвідувачів - м.Чернівці,
вул.Університетська, 28 (к.48);
для листування: 58012 м.Чернівці,
вул. Коцюбинського, 2. Тел. 58-48-59.

E-mail: zelbuk@cv.ukrtel.net

Формат 64x90/16. Ум. друк. арк.9.5.

Наклад - 1000 пр.

Замовлення

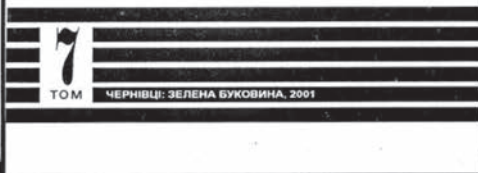
Підписано до друку 28.02.2001 р.

Видруковано з діапозитивів видавця у друкарні «Ант Ltd»,
58003 м. Чернівці, вул. Зелена, 5.

- ☑ СПІЛКА ЮРИСТІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
- ☑ ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОРЕСУРСІВ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ
- ☑ ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
- ☑ УПРАВЛІННЯ ЮСТИЦІЇ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ
- ☑ БУКОВИНСЬКА ФІЛІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОЦЕНТРУ «КРОНА»
- ☑ РЕГІОНАЛЬНЕ ВІДДІЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БЮРО У СПРАВАХ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

ЗБІРНИК

ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

**Вийшов з друку 7-й том Збірника
законодавчих актів України
про охорону навколишнього природного середовища.
Він складається з матеріалів, які доповнюють,
змінюють чи скасовують попередні,
а також з нових актів, прийнятих у 2000-2001 роках.
Том цікавий для всіх, хто займається проблемами
охорони довкілля,
але особливо корисний фахівцям,
які придбали попередні шість томів Збірника.**

З приводу придбання звертатися за тел. (0372) 58-48-59

БАНК РОКУ – 2001

Така нагорода присуджена "Укрсоцбанку"
за підсумками роботи у 2001 році найстарішим та
найавторитетнішим банківським журналом "The Banker"

Послуги, які надає Чернівецька обласна дирекція "Укрсоцбанку"

Депозити для юридичних осіб в національній валюті	т. 55-35-71
Надання кредитів юридичним особам	т. 2-61-10, 2-58-69
Надання послуг по застосуванню векселів в господарській діяльності	т. 2-51-48
Комплексне обслуговування клієнтів по операціям з цінними паперами	т. 2-51-48
Послуги по системі "Клієнт-банк"	т. 55-35-02
Юридичні консультації	т. 2-60-36
Виплата заробітної плати з використанням пластикових карток СБОН	т. 55-35-71
Прийом грошових коштів від населення на строкові вклади різних видів в національній валюті, а також через систему СБОН	т. 55-35-71, 2-39-67
Прийом плати за навчання, комунальних та інших платежів від населення	т. 55-35-71
Виплата громадянам переказів із-за кордону в іноземній валюті по системі "Вестерн-Юніон" (в т. ч. в суботу) або через вкладні рахунки	т. 55-33-10
телефон в м. ВИЖНИЦЯ	т. 2-12-32
Здійснення грошових переказів за межі України по системі "Вестерн-Юніон" в іноземній валюті і в межах України в національній валюті	т. 55-33-10
Продаж та купівля подорожніх чеків "THOMAS COOK"	т. 55-33-10
Виплата готівкових коштів з використанням міжнародних пластикових карток "VISA"	т. 55-33-10
Прийом валюти на валютні рахунки та видача дозволів на вивіз валюти за кордон	т. 55-33-10
Розрахунково-касове обслуговування	т. 2-71-14, 2-54-29, 2-54-52

У. УКРСОЦБАНК

58019 м. Чернівці, бул. Мирослава 2